

**Program Rozwoju Edukacji
Obywatelskiej dla Krakowa
na lata 2022-2025
- projekt dokumentu**

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Diagnoza w zakresie stanu edukacji obywatelskiej w Krakowie	8
3. Organizacja prac.....	11
4. Uczestnicy procesu planowania strategicznego	12
5. Metodologia i przebieg badań	15
6. Wnioski z przeprowadzonych badań - uzasadnienie celów Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej. 19	
Cel szczegółowy nr 1 - Podniesienie wiedzy mieszkank i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.	19
Cel szczegółowy nr 2 - Zwiększenie kompetencji w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem	24
Cel szczegółowy nr 3 - Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączyć się w ochronę środowiska i klimatu	35
Cel szczegółowy nr 4 - Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (w tym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność.....	50
Cel szczegółowy nr 5 - Podniesienie wiedzy i kompetencji w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antydyskryminacyjnych i antyprzemocowych	68
7. Cele Programu i kierunki działań.....	72
7.1. Podniesienie wiedzy mieszkank i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.....	73
7.2. Zwiększenie kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem.	76
7.3. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączyć się w ochronę środowiska	80
7.4. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (wtym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność.	90
7.5. Podniesienie wiedzy i kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antydyskryminacyjnych i antyprzemocowych.	100
8. Przegląd działań przeprowadzanych w latach 2015-2021 z zakresu edukacji obywatelskiej w Krakowie - tabela	103
9. Słowniczek	143
10. Literatura	147

1. Wprowadzenie

Edukacja obywatelska jest terminem, który znajduje swój znaczeniowy odpowiednik w angielskim *civic education* czy niemieckim *politische Bildung*. Jak należy więc rozumieć to pojęcie? Edukacja obywatelska to zorganizowane działania edukacyjne, których celem jest zdobycie przez dzieci, młodzież i dorosłych niezbędnej wiedzy i umiejętności potrzebnych do świadomego uczestnictwa w życiu publicznym i społecznym.

Na jednym aspekcie edukacji obywatelskiej warto zwrócić szczególną uwagę - jest ona edukacją dla demokracji, zaś jej głównym celem jest budowa społeczeństwa obywatelskiego, które cechuje duży stopień aktywności obywateli w wielu sferach życia publicznego. Społeczeństwo obywatelskie ma być społeczeństwem ludzi świadomych swoich praw i obowiązków, chcących mieć wpływ na procesy decyzyjne podejmowane przez władzę, ale i proponujących własne działania poprzez aktywne korzystanie z narzędzi partycypacji publicznej.

Od początku XXI wieku następuje widoczny wzrost znaczenia edukacji obywatelskiej w Europie. Ten typ edukacji staje się tematem zainteresowań badaczy, praktyków, polityków czy działaczy społecznych. W ten sposób czynią oni z jakości edukacji obywatelskiej problem społeczny, wprowadzając go do agendy spraw publicznych i domagając się konkretnych działań w tym zakresie¹. Instytucjami, które stają się odpowiedzialne za realizację zadań z tego zakresu stają się organy Unii Europejskiej. Ich zadaniem stało się zdefiniowanie celów strategicznych oraz tworzenie polityk edukacyjnych na poziomie europejskim. Od niedawna systemy edukacji obywatelskiej stały się także przedmiotem polityk państw narodowych. Powodem tego ożywionego zainteresowania edukacją obywatelską jest wzrost wiedzy w zakresie tego jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma wykształcenie świadomych i odpowiedzialnych obywateli. Adresatem ale i punktem docelowym działań z zakresu edukacji obywatelskiej ma być samorealizujący się, autonomiczny, chcący kreować rzeczywistość obywatel. Bierze on udział w działalności ekonomicznej, kulturowej, stowarzyszeniowej, które dokonują się w środowiskach lokalnych, a do których państwo stwarza ramy prawne.

Rola i cele edukacji obywatelskiej a także wykorzystywane w niej treści i metody są powiązane z typem ustroju politycznego, ale także ze specyfiką konkretnego państwa. W poszczególnych krajach demokratycznych będą więc obowiązywać zupełnie inne treści i metody działań. Jej zakres jest szerszy, gdy mówimy o demokracji partycypacyjnej, gdyż w takim kontekście rola edukacji obywatelskiej polega nie tylko na zapoznaniu obywateli z procedurami, takimi jak na przykład głosowanie, ale też na zachęceniu do dodatkowych aktywności polegających na podejmowaniu oddolnych działań czy na współzrządzeniu².

¹ por. *Edukacja obywatelska w działaniu*, pod. red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Scholar, Warszawa 2013, s. 104-105

² por. *Edukacja obywatelska jest sercem demokracji*: <http://civispolonus.org.pl/obszary-dzialan/edukacja-obywatelska-i-jej-wyzwania/> (data dostępu: 20.11.2021).

Warto zwrócić uwagę, że jeszcze do lat 90-tych ubiegłego stulecia edukacja obywatelska była definiowana jako edukacja polityczna ułatwiająca obywatelom działania takie jak udział w wyborach czy zrozumienie systemu politycznego czy kompetencji instytucji. Ostatnie lata pokazują zmianę tendencji w edukacji obywatelskiej – przesunięcie akcentu z przekazywania wiedzy na kształtowanie postaw i zachęcenie do konkretnego działania. I w Polsce, i w Europie promuje się więc model edukacji przez zaangażowanie (*Service Learning*), który zakłada, że zaangażowanie jest kluczem do skutecznego uczenia się, a w środowisku społecznym uczyć można się poprzez identyfikację problemów i realizację konkretnych projektów. *Service learning* jest rodzajem uczenia przez doświadczenie, które pomaga uczącym się stać się zaangażowanymi członkami społeczeństwa²³

Istnieje wyraźna potrzeba odejścia od modelu edukacji obywatelskiej, w którym akcent jest położony na przekazywanie wiedzy, a przejścia w stronę edukacji opartej na osobistym zaangażowaniu. Po pierwsze dużym problemem jest obecnie powierzchowna aktywność społeczna, ograniczająca się często do zaangażowania finansowego – wspierania datkami stowarzyszeń, zamiast świadczenia pracy wymagającej poświęcenia swojego czasu, na przykład poprzez organizację przedsięwzięć, uczestniczenie w spotkaniach, zebraniach czy przyjmowanie oficjalnych funkcji⁴.

Niektórzy badacze zwracają także uwagę na współczesny kryzys relacji międzyludzkich i kryzys rodziny. Kryzysy te wpływają na potrzeby w zakresie edukacji obywatelskiej. Wspólnota nie może zdać się na rodzinę jako instytucję przekazującą cnoty obywatelskie. Zatem dużą rolę ma do odegrania kompleksowy projekt edukacji obywatelskiej, której zadaniem jest uwspólnianie reguł życia publicznego⁵.

Miejscem edukacji obywatelskiej powinna być też szkoła. Jednak zdaniem ekspertów oraz respondentów ankiety⁶ do przedstawicieli NGO oraz pracowników Urzędu Miasta Krakowa (dalej UMK) oraz Miejskich Jednostek Organizacyjnych (dalej MJO), w ramach formalnej edukacji nie została dotychczas przeznaczona dostateczna liczba godzin na działania edukacyjne z tego zakresu (choć stan ten zdaje się powoli ulegać zmianie⁷, szczególnie na poziomie szkoły

³ D. Gierszewski, *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, s. 113-114

⁴ *Edukacja obywatelska w działaniu*, op.cit., s. 106

⁵ tamże, s. 107

⁶ Dla potrzeb Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej w Krakowie przeprowadzono ankietę skierowaną do przedstawicieli NGO, UMK i MJO, a następnie ankietę dla mieszkańców. Wyniki obu ankiet są przedstawione w Raporcie z konsultacji Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa na lata 2022-2025.

⁷ Polski rząd od wielu lat mówi o potrzebie kształtowania postaw młodzieży przez odpowiednio prowadzony system edukacji. Idee aktywnego kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich młodych obywateli oraz działań na rzecz edukacji obywatelskiej znajdują odzwierciedlenie również w rządowych dokumentach strategicznych. W *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju* – dokumencie określającym główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju do roku 2030, jako jeden ze strategicznych obszarów został opisany rozwój kapitału społecznego, a jako jeden z kierunków interwencji dla osiągnięcia celów w tym obszarze – działania dotyczące wzmocnienia edukacji obywatelskiej. Polska deklaruje w tym dokumencie m.in.: przygotowanie i wprowadzenie programu edukacji obywatelskiej na wszystkich poziomach edukacji, w perspektywie uczenia się przez całe życie oraz przygotowanie i wdrożenie programu kształcenia i doskonalenia nauczycieli, przygotowującego do prowadzenia zajęć z tego zakresu oraz przygotowanie odpowiednich narzędzi edukacyjnych dla uczniów. E. Bacia, F. Pazderski, S. Żmijewska-Kwirąg, *Edukacja*

ponadpodstawowej). Istnieje więc potrzeba intensywnych działań w zakresie edukacji nieformalnej, aby uzupełnić ten brak wiedzy i wzmocnić kompetencje obywateli (działania takie, ukierunkowane na uczniów gimnazjów i szkół średnich prowadziło w Krakowie już w pierwszych latach XXI wieku Młodzieżowe Centrum Edukacji Obywatelskiej)⁸.

Celem edukacji obywatelskiej powinno stać się wyposażenie obywateli i obywaterek w wiedzę i umiejętności oraz wzmocnienie odpowiednich postaw, które są potrzebne do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu publicznym, a więc – w przypadku niniejszego Programu – podniesienie kompetencji społecznych i obywatelskich mieszkańców i mieszkanki Krakowa. Jest to ważne także z tego powodu, iż sfera publiczna zarówno w Polsce, jak i w całej Europie jest w coraz większym stopniu zarządzana przy współudziale obywateli.

Mając na uwadze potrzebę podniesienia poziomu edukacji obywatelskiej w Krakowie, Miasto uznało, że istotne jest stworzenie dokumentu, który byłby odpowiedzią na potrzeby różnych grup w tym zakresie. Takim dokumentem jest Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa na lata 2022-2025 (zwany dalej Programem), zawierający plan działań na najbliższe lata. Pierwotnie, zagadnienie to zostało podzielone na siedem obszarów w których projektowane są działania edukacyjne:

- 1) Prawa obywatelskie, funkcjonowanie samorządu
- 2) Kompetencje społeczne i obywatelskie
- 3) Rozwój wolontariatu
- 4) Inicjowanie projektów społecznych
- 5) Kształtowanie świadomości ekologicznej
- 6) Kształtowanie postawy tolerancji i empatii
- 7) Współdziałanie na rzecz bezpieczeństwa

Należy podkreślić, iż w toku prac nad Programem drugi obszar (poświęcony kompetencjom społecznym i obywatelskim) został przeanalizowany w ankiecie dla NGO oraz przez pracowników UM oraz podjęty na panelach eksperckich⁹, w efekcie czego został zamieniony na cel strategiczny jakim jest: podniesienie wiedzy i umiejętności Krakowian w zakresie budowy świadomego społeczeństwa obywatelskiego, co rozumieć można jako rozwój kompetencji społecznych

obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju, Raport z badań, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015, s. 7

⁸ Młodzieżowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, *Kim jesteśmy i co robimy*, Kraków 2003. Z inicjatywy Centrum organizowane były szkolenia samorządowe oraz powstał projekt edukacyjny „Uczeń - obywatel”. Działalność MCEO kontynuuje obecnie Ośrodek Edukacji Obywatelskiej Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana.

⁹ Szczegółowe wyniki badań zostały przedstawione w Raporcie z konsultacji społecznych Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej.

i obywatelskich krakowian i krakowianek. Takie działanie zostało uzasadnione wynikami badań. To, co wyraźnie pokazała wspomniana ankieta, to fakt, iż mieszkańcy i mieszkanki Krakowa potrzebują działań mających na celu podniesienie następujących kompetencji społecznych: otwartość na opinie innych ludzi oraz tolerancyjność (tę opcję wskazało 64,3% ankietowanych) oraz zrozumienie roli i zakresu kompetencji instytucji publicznych (56%), zaś w zakresie kompetencji obywatelskich wsparcia wymagają: umiejętność efektywnego zaangażowania wraz z innymi w działania publiczne (60,2%) oraz zdolność do wykazywania solidarności i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed społecznościami lokalnymi (54,2%). Te cele są związane z problemami i rekomendacjami działań, które są podejmowane w obszarach 2, 4 oraz 6. Należy także zaznaczyć, iż wzrost kompetencji społecznych i obywatelskich jest celem ponad obszarowym i rekomendacje działań w każdym z 6 obszarów mają na celu wzrost wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw¹⁰. Jednakże należy podkreślić, iż choć rozwój kompetencji obywatelskich i społecznych nie występuje jako odrębny cel w Programie, z perspektywy planowania działań z zakresu edukacji obywatelskiej jest jednak istotny i może być realizowany przez działania w ramach Akademii Aktywnego Mieszkańca, projektu „Uczeń - obywatel” czy szkolenia typu: Lider Lokalnej Społeczności.

Wysoko rozwinięte kompetencje społeczne i obywatelskie oznaczają trafne postrzeganie i interpretowanie informacji płynących ze społecznego otoczenia. Kompetencje te, rozumiane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw, są niezbędne do samorealizacji i rozwoju osobistego, integracji społecznej oraz aktywnego obywatelstwa. Kompetencje społeczne i obywatelskie to obszar bardzo szeroki obejmujący kompetencje osobowe, interpersonalne oraz międzykulturowe, które przygotowują człowieka do partycypacji w życiu obywatelskim i zawodowym. Ich rozwój umożliwia konstruktywne uczestnictwo w społeczeństwie, które charakteryzuje się wspólnie coraz większą różnorodnością. Wysoki poziom kompetencji społecznych i obywatelskich pozwala budować porozumienie ponad różnymi podziałami, tworzyć atmosferę współpracy, zaufania i otwartości między grupami, a także skuteczniej realizować idee politycznej różnorodności¹¹.

W Programie należy szczególną uwagę skupić na działaniach dotyczących rozwoju tych kompetencji poprzez działania takie, jak programy edukacyjne w obszarze krytycznego myślenia, dochodzenia do kompromisu, współpracy w grupie, czy radzenia sobie ze stresem. Ważne w tym zakresie są także programy edukacyjno-motywacyjne, mające na celu pobudzenie sprawczości i wiary w możliwość zmiany. Te działania zostały rekomendowane w poszczególnych obszarach,

¹⁰ Kompetencje według zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 są definiowane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw, przy czym: na wiedzę składają się fakty i liczby, pojęcia, idee i teorie, które są już ugruntowane i pomagają zrozumieć określoną dziedzinę lub zagadnienie; umiejętności definiuje się jako zdolność i możliwość realizacji procesów i korzystania z istniejącej wiedzy do osiągnięcia wyników, zaś postawy opisują gotowość i skłonność do działania lub reagowania na idee, osoby lub sytuacje. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=en) (data dostępu 24.11.2021).

¹¹ E.Bacia, G. Makowski, *Kształtowanie kompetencji społecznych i obywatelskich przez organizacje pozarządowe w Polsce*, Warszawa 2015, s. 10

ale istotne jest, aby patrzeć na nie jako działania ponad obszarowe skierowane zarówno do dzieci, młodzieży, jak i dorosłych mieszkańców Krakowa. Pytania z ankiety do przedstawicieli NGO i pracowników UMK, przeprowadzonej dla potrzeb Programu pokazały, iż jest to prawidłowa perspektywa. Na pytanie otwarte „Jakie Pana/Pani zdaniem powinny być główne cele Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa w perspektywie najbliższych 5 lat?” najczęściej pojawiające się trzy odpowiedzi to pobudzenie aktywności i zaangażowania obywateli na poziomie lokalnym poprzez wzmocnienie w obywatelach poczucia sprawczości, podniesienie umiejętności krytycznego myślenia oraz wzrost umiejętności społecznych i obywatelskich głównie w grupie dzieci i młodzieży.

Ze względu na specyfikę, Programu którego celem jest podniesienie poziomu umiejętności i wiedzy pozwalających na budowę świadomego i nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, rekomendujemy przeprowadzenie kompleksowego badania jakościowego, mającego na celu analizę zmian zachodzących pod wpływem realizacji działań przewidzianych w Programie.

Ostatecznie w dokumencie wyróżniono także pięć celów szczegółowych, jakimi są:

1. Podniesienie wiedzy mieszkank i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.
2. Zwiększenie kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem.
3. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączyć się w ochronę środowiska.
4. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (w tym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność.
5. Podniesienie wiedzy i kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antidyskryminacyjnych i antyprzemocowych.

W Programie znajduje się także tabela zbierająca realizowane przez Miasto oraz NGO działania edukacyjne z ostatnich pięciu lat, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które dzieją się aktualnie. Działania są zbierane w tabeli według pierwotnej klasyfikacji siedmiu obszarów (rozdz. 8).

Powstanie tego dokumentu było poprzedzone diagnozą, z której raport: *Społeczeństwo obywatelskie w Krakowie*¹², przygotowany przez Fundację Socjometr Laboratorium Rozwiązań Społecznych na zlecenie Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakowa w 2021

¹² *Społeczeństwo obywatelskie w Krakowie - raport z badania*. Opracowanie wykonane przez Fundację Socjometr Laboratorium Rozwiązań Społecznych na zlecenie Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakow
http://obywatelski.krakow.pl/start/244609,artykul,dobre_praktyki_i_ciekawe_publicacje.html (data dostępu: 21.11.2021).

roku posłużył jako punkt wyjścia w badaniach poprzedzających powstanie niniejszego Programu. W ramach działań zostały przeprowadzone w pierwszym etapie badania jakościowe z udziałem ekspertów wywodzących się z instytucji krakowskich, przedstawicieli krakowskich NGO oraz ze środowisk akademickich. Celem zbierania wiedzy w postaci fiszek oraz konsultacji eksperckich była diagnoza obecnego stanu systemu edukacji obywatelskiej w Krakowie, a także sformułowanie wstępnej listy rekomendacji możliwych kierunków działań, jakie powinny być ujęte w ramach Programu.

W drugim etapie przeprowadzono konsultacje oraz badania ilościowe i jakościowe z udziałem mieszkańców i mieszkanki Krakowa, w postaci ankiety oraz spotkań z mieszkańcami i mieszkankami Krakowa. W wyniku tych działań sformułowano priorytety i rekomendacje dalszych działań. Oba wspomniane etapy działań wyniki badań oraz wnioski znajdują się w Raporcie z Konsultacji Społecznych Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej na lata 2022-2025. Należy podkreślić, iż celem Programu nie jest jednak wyłącznie kontynuacja obecnych działań UMK i NGO w tym zakresie, ale i rozszerzenie ich zakresu na inne obszary ważne dla lokalnej społeczności.

Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej w Krakowie jest programem strategicznym Strategii Rozwoju Miasta Krakowa 2030: Obszar V: Kapitał społeczny, cel strategiczny: Silna wspólnota samorządowa mieszkańców Krakowa, cel operacyjny: V.1. Wysoki poziom partycypacji społecznej mieszkańców¹³.

Dokument Programu został przygotowany przez firmę Swarmcheck, specjalizującą się w metodzie wykorzystania inteligencji zbiorowej w badaniach jakościowych, przy współpracy z przedstawicielami UMK oraz licznym gronem ekspertów.

2. Diagnoza w zakresie stanu edukacji obywatelskiej w Krakowie

Punktem wyjścia do tworzenia Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej był wspomniany już we wcześniejszym rozdziale raport: *Społeczeństwo obywatelskie w Krakowie*, przygotowany przez Fundację Socjometr. Na potrzeby tego raportu badaniom zostały poddane trzy grupy: mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, przedstawiciele NGO oraz pracownicy Urzędu Miasta Krakowa i Miejskich Jednostek Organizacyjnych. Najliczniejszą grupę stanowili mieszkańcy Krakowa. Poniżej

¹³ Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030.

https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=167&sub_dok_id=167&sub=uchwala&query=id%3D23155%26typ%3Du

przedstawione są najważniejsze wnioski z tego raportu, które były brane pod uwagę w toku pracy nad Programem.

Badanie Socjometru pokazało, że mieszkańcy Krakowa wykazują niski poziom zaangażowania społecznego, definiowanego jako aktywne włączanie się w działania społeczności lokalnej, członkostwo w organizacjach, czy wolontariat. Aż 77% mieszkańców Krakowa zadeklarowało, że w ciągu ostatnich dwóch lat nie było zaangażowanych w żadne działania na rzecz społeczności lokalnej. Jednak warto podkreślić, że we wszystkich trzech wskaźnikach rozwoju społeczeństwa obywatelskiego badani prezentowali nieco większą aktywność niż ogół Polaków ankietowanych w podobny sposób w badaniu *Diagnoza Społeczna*¹⁴. 69% ankietowanych nie wykonywało też w poprzedzającym badaniu roku (2020) żadnej nieodpłatnej pracy czy usługi na rzecz osób spoza rodziny lub organizacji społecznej. 20% ankietowanych wykonywało ją, ale rzadko, a jedynie 11% badanych przyznało, że często działa nieodpłatnie.

Badanie ankietowe dla przedstawicieli NGO oraz pracowników UMK pokazało, iż działania jakie należy podjąć aby budować w mieszkańcach i mieszkańcach Krakowa poczucie odpowiedzialności za wspólnotę i pobudzić aktywność społeczną to: zachęcanie obywateli do oddolnego zarządzania miastem, informowanie o działaniach, jasne i transparentne procesy konsultacyjne, wsparcie działań oddolnych. Zaś ankietowani mieszkańcy pokazali, że konieczne jest wsparcie finansowe i lokalne przez Miasto inicjatyw organizowanych przez mieszkańców (41,9%), organizowanie otwartych warsztatów i wykładów z zakresu oddolnego organizowania się i pozyskiwania funduszy na działania społeczne (26,8 %). Te działania znajdują swoje miejsce w Programie.

Z drugiej zaś strony widoczna jest potrzeba wsparcia organizacji wolontaryjnych w zakresie pozyskania wolontariuszy do prowadzenia działań społecznych. Z badań ankietowych i panelu eksperckiego wynikało, że priorytetem dla Programu Edukacji Obywatelskiej powinno być promowanie działań oraz idei wolontariatu w Krakowie. Taką potrzebę wskazało 32% z badanych ekspertów oraz 27,7% mieszkańców i mieszkanki Krakowa.

Drugą ważną z perspektywy tworzenia Programu kwestią, którą pokazało badanie Socjometru, była ocena działań Miasta związanych z budową społeczeństwa obywatelskiego. Spośród działań prowadzonych przez Miasto najlepiej oceniony został Budżet Obywatelski (3,44 na skali 1-5), a najgorzej konsultacje społeczne (3,08). Natomiast za najważniejsze działania ankietowani uznali aktywizację osób z niepełnosprawnościami (4,7). Deklaratywnie najmniej istotna okazała się integracja cudzoziemców (3,96). Poza tym to Budżet Obywatelski, Centrum Aktywności Seniora oraz konsultacje społeczne były działaniami posiadającymi wyraźnie największą rozpoznawalność spośród wszystkich projektów prowadzonych przez UMK.

Wniosek z badań przeprowadzonych na potrzeby Programu jest podobny do wniosków z badania Socjometru – Budżet Obywatelski i konsultacje społeczne są projektami Miasta Krakowa, które

¹⁴ Jedynie 15,4% Polaków na tak samo zadane pytanie odpowiedziało twierdząco. zob. *Diagnoza społeczna 2015 i jakość życia Polaków*, red. Janusz Czapiński, Tomasz Panek, Warszawa 2015: Rada Monitoringu Społecznego.

są rozpoznawane przez mieszkańców. Są to inicjatywy szeroko promowane w przestrzeni miejskiej i przestrzeni internetowej. Należy jednak podkreślić, iż zarówno badania skierowane do ekspertów jak i mieszkańców i reprezentantów NGO pokazały raczej ambiwalentny stosunek do tych inicjatyw. Z jednej strony zarówno Budżet Obywatelski jak i konsultacje społeczne pojawiały się często jako przykład sukcesywnego działania z zakresu inicjowania projektów społecznych, z drugiej strony mieszkańcy i mieszkańcy miasta zgłaszali brak poczucia wpływu na sprawy miejskie, brak przekonania, że są słuchani i słuchane przez władze miasta. To, co niepokoi i wymaga podkreślenia, to fakt, że krakowian charakteryzuje niskie poczucie sprawczości. Wniosek ten potwierdza także *Raport Ewaluacyjny. Procesy konsultacji społecznych w Krakowie w okresie od października 2018 do października 2020*¹⁵. Bardzo często pojawia się wątek niechęci do udziału w konsultacjach ze względu na brak wiary, że będą one miały wpływ na podejmowane przez miasto decyzje. Podobne wypowiedzi pojawiły się także w badaniu ankietowym skierowanym do przedstawicieli NGO i UMK, prowadzonych w ramach Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej. Na pytanie dlaczego Krakowianie nie chcą angażować się w oddolne zarządzanie miastem zdecydowana większość respondentów odpowiada, że nie wierzy, że może mieć realny wpływ na to, co się dzieje w Krakowie (61,8%). Na temat konsultacji społecznych mieszkańcy zgłaszali uwagę, że odbywają się one na zbyt późnym etapie wypracowywania rozwiązań oraz że procedury przeprowadzania Konsultacji są niejasne. Dlatego podnoszenie jakości działań informujących o procedurach i o tym, gdzie szukać informacji na temat rozstrzygnięć, wydają się pożądane. Działania w tym zakresie są także jednym z celów Programu (7.2.).

Powyższe uwagi pokazują także jak pilna jest potrzeba poprawy komunikacji na linii Miasto-Mieszkańcy oraz podjęcia działań informacyjno-edukacyjnych, które podniosą poziom zaangażowania krakowian i krakowianek w życie miasta, zarówno na poziomie lokalnych społeczności jak i samorządu.

Kolejny istotny wniosek z badań przeprowadzonych przez Socjometr jest taki, że w ocenie organizacji pozarządowych pracownicy UMK najlepiej działają w początkowej, inicjującej fazie współpracy z trzecim sektorem. Natomiast stosunkowo najniżej oceniono to, w jaki sposób UMK komunikuje się ze swoim otoczeniem. Według badania ankietowego skierowanego do przedstawicieli NGO i pracowników UMK na pytanie o ocenę współpracy między organizacjami pozarządowymi a władzami miasta 23,5% ankietowanych wybrało opcję 5, a 20,6% opcję 6 w skali od 1-10. Jednakże spotkanie eksperckie poświęcone zagadnieniu edukacji ekologicznej, które odbyło się 21 listopada 2021 r., pokazało, iż istnieje problem zainteresowania działaniami urzędu przedstawicieli krakowskich NGO. Dlatego też kolejnym ważnym kierunkiem działań edukacyjnych powinna być z jednej strony ściślejsza współpraca między różnymi wydziałami realizującymi zadania edukacyjne (głównie między Wydziałem Edukacji a resztą jednostek

¹⁵ Dokument dostępny pod adresem: <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/300602/karta>

realizujących działania edukacyjne), z drugiej zaś ściślejsza współpraca między władzami miasta a NGO. W ramach tej ostatniej relacji brakuje dialogu, wymiany doświadczeń, dzielenia się wiedzą i materiałami dydaktycznymi (wskazują na to wypowiedzi z pytania otwartego z ankiety dla NGO i UMK ale i spotkań z ekspertami). Potrzebne są bardziej spójne i jednolite programy realizacji edukacji obywatelskiej, projektowane dla konkretnych instytucji czy organizacji pozarządowych jako realizatorów poszczególnych działań, ale także uwzględniające nieformalne, oddolne inicjatywy społeczne w tym zakresie.

Problemem, także w wymiarze ogólnopolskim jest mało demokratyczny sposób funkcjonowania polskich szkół – dobrze przekazują one wiedzę, ale nie uczą wiary we własne siły, sprawczości i wartości samodzielnego i krytycznego myślenia. Szkoły mają także utrudnioną współpracę z trzecim sektorem. Poza tym brakuje nauczycieli dobrze wykształconych do uczenia o aktywnym obywatelstwie. Dlatego potrzeba wzmoczonych działań z zakresu nieformalnej edukacji obywatelskiej dla młodzieży. Także *lifelong learning*, czyli nauczanie dorosłych, jest czymś, czemu warto by poświęcić uwagę w Programie, gdyż podnoszenie kompetencji społecznych i obywatelskich dorosłych krakowian i krakowianek nie jest mniej ważne niż działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży. Należy mieć jednak świadomość, że zmiany postaw i świadomości obywatelskiej nie zachodzą dnia na dzień, zachodzą stopniowo i powoli. Utrwalenie pozytywnych efektów proponowanych w niniejszym Programie działań może zająć wiele lat.

3. Organizacja prac

Prace nad Programem, ze względu na szeroki zakres podejmowanych zagadnień, zakładały wykorzystanie zróżnicowanych metod badawczych na poszczególnych etapach ich realizacji. Przeprowadzono analizę źródeł i danych zastanych (tzw. *desk research*), konsultacje eksperckie, dyskusje oparte na „burzy mózgów”, badanie ankietowe, spotkania warsztatowe z interesariuszami oraz spotkania dyskusyjne z wykorzystaniem komputerowo wspomaganą argumentacji. Z uwagi na sytuację epidemiczną, większość działań badawczych została zrealizowana zdalnie.

Etapy realizacji prac nad Programem:

- Etap 1. Powołanie zespołu ekspertów ze strony firmy Swarmcheck oraz Urzędu Miasta Krakowa.
- Etap 2. Ustalenie ostatecznego brzmienia obszarów i zagadnień w nich poruszanych oraz powołanie podzespołów odpowiedzialnych za pracę nad każdym z priorytetów.
- Etap 3. Analiza fiszek otrzymanych od ekspertów, zawierających wiedzę dotyczącą określonych obszarów i podobszarów tematycznych.

- Etap 4. Desk research, czyli analiza danych i informacji pochodzących z istniejących źródeł, a następnie formułowaniu na ich podstawie wniosków pomocnych do określenia potrzeb edukacyjnych z zakresu danego obszaru.
- Etap 5. Cztery spotkania z ekspertami mające na celu zebranie i uzupełnienie wiedzy oraz dyskusje na temat rekomendacji znajdujących się w nadesłanych fiszkach. Lista nazwisk znajduje się w rozdziale 4: Uczestnicy procesu planowania strategicznego
- Etap 6. Stworzenie ankiety do przedstawicieli NGO, UMK i nauczycieli oraz przeprowadzenie ankietowego badania jakościowego online.
- Etap 7. Wyznaczenie głównych rekomendacji i priorytetów do dalszej szczegółowej dyskusji z interesariuszami.
- Etap 7. Stworzenie ankiety oraz przeprowadzenie ankietowego badania dla mieszkańców.
- Etap 8. Warsztaty online z mieszkańcami wykorzystujące metodę mapowania argumentacji.
- Etap 9. Analiza badań ankietowych i dokumentacji powarsztatowej, która znajduje się w Raporcie o konsultacjach oraz *desk research* uzupełniający dane potrzebne do stworzenia ostatecznego dokumentu.
- Etap 10. Integracja dotychczasowej wiedzy oraz stworzenie dokumentu Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa.
- Etap 11. Stworzenie raportu z konsultacji.

4. Uczestnicy procesu planowania strategicznego

W pracach nad Programem wzięli udział przedstawiciele różnorodnych środowisk związanych z edukacją obywatelską w Krakowie. Osoby te zaangażowane były w proces planowania strategicznego na różnych jego etapach – od konsultacji eksperckich, aż po pogłębione dyskusje warsztatowe z wykorzystaniem narzędzi do mapowania argumentacji. Zróżnicowany skład zespołu i szerokie kompetencje poszczególnych jego członków przyczyniły się w sposób znaczący do utrzymania wysokiego poziomu merytorycznego na wszystkich etapach procesu pozyskiwania i przetwarzania danych.

L.P	IMIĘ I NAZWISKO	MIEJSCE PRACY	obszar ¹⁶
1.	Alina Bratko-Setkowicz	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia, Kierownik Referatu Ds. Partycypacji i Dialogu UMK	2, 4
2.	dr hab. Monika Banaś	Instytut Studiów Międzykulturowych UJ	2
3.	Mariusz Cupiał	Kierownik Ośrodka Edukacji Obywatelskiej, Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	1, 2
4.	Bogdan Dąsal	Pełnomocnik Prezydenta Miasta Krakowa ds. Osób z Niepełnosprawnościami	6
5.	Wojciech Firek	Prezes Stowarzyszenia Demokracja w Praktyce	1, 2
6.	Nina Gabryś	Pełnomocnik Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej	6
7	dr hab. Dorota Gierszewski	Instytut Pedagogiki UJ	1, 2, 4
8.	Lucyna Jaczewska	Wydział Edukacji UMK	4, 5, 6, 7
9.	Marta Kawecka	Wydział Jakości Powietrza UMK	5
10.	Malina Małgorzata	Wydział Gospodarki Komunalnej UMK	2, 4, 5
11.	Olha Menko	Prezes fundacji Polska dla Ukrainy	1, 2, 6

¹⁶ Obszary wyróżnione wedle pierwotnej klasyfikacji: 1) Prawa obywatelskie, funkcjonowanie samorządu, 2) Kompetencje społeczne i obywatelskie, 3) Rozwój wolontariatu, 4) Inicjowanie projektów społecznych, 5) Kształtowanie świadomości ekologicznej, 6) Kształtowanie postawy tolerancji i empatii, 7) Współdziałanie na rzecz bezpieczeństwa

12.	Agnieszka Piskozub-Piwosz	Współtwórczyni Fundacji Przestrzeń i Wolnej Szkoły Przestrzeń w Krakowie, dziennikarz Tygodnika Powszechnego	6
13.	dr Agnieszka Polończyk	Instytut Nauk o Bezpieczeństwie UP	7
14.	Mateusz Płoskonka	Zastępca Dyrektora Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia	
15.	Paulina Świątek-Wtorkiewicz	Kierownik Referatu Ds. Młodzieży UMK	1, 3, 4
16.	Konrad Szpak	Prezes Instytutu Polityk Publicznych	2, 5
17.	dr Elżbieta Witkowska	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia	1, 2, 4, 5
28.	Michalina Czerkawska	Swarmcheck	-
29.	dr Justyna Figas-Skrzypulec	Swarmcheck	-
30.	Łukasz Klejner	Swarmcheck	-
31.	dr Katarzyna Krawerenda-Wajda	Swarmcheck	-
32.	Michał Terpiłowski	Swarmcheck	-
33.	Marcin Woźniak	Swarmcheck	-

5. Metodologia i przebieg badań

Wszystkie badania zrealizowane przez firmę Swarmcheck odbywały się z uwzględnieniem podziału tematycznego zagadnienia rozwoju edukacji obywatelskiej w Krakowie na siedem obszarów, wskazanych w umowie o powierzenie prac nad Programem:

- 1) Prawa obywatelskie, funkcjonowanie samorządu
- 2) Kompetencje społeczne i obywatelskie
- 3) Rozwój wolontariatu
- 4) Inicjowanie projektów społecznych
- 5) Kształtowanie świadomości ekologicznej
- 6) Kształtowanie postawy tolerancji i empatii
- 7) Współdziałanie na rzecz bezpieczeństwa

Aby zapewnić maksymalną rzetelność badań, zastosowano triangulację metod badawczych, będącą podejściem do prowadzenia badań społecznych popularnym zwłaszcza w odniesieniu do złożonych zagadnień oraz obszernych ewaluacji. Podejście triangulacyjne, łączące zastosowanie ilościowych i jakościowych metod badawczych, służy weryfikacji informacji pochodzących z różnorodnych źródeł oraz umożliwia lepsze dotarcie do danych, ułatwiając tym samym spojrzenie na analizowany problem z wielu perspektyw.

Badanie danych dostarczonych przez jednostki UMK oraz współpracujących ekspertów z zakresu edukacji obywatelskiej, bazowało na przeglądzie danych zastanych. Pozostałe metody wspierające, jakimi były konsultacje z ekspertami, ankieta skierowana do przedstawicieli NGO oraz pracowników UMK, pozwoliły na pozyskanie danych pierwotnych, niezbędnych do stworzenia rekomendacji. Ankieta dla mieszkańców oraz spotkania warsztatowe z mieszkańcami i mieszkankami, a także mapowanie argumentacji służyły do przedyskutowania i uszeregowania wypracowanych rekomendacji oraz określeniu celów szczegółowych i operacyjnych, które są wyszczególnione w rozdziale piątym niniejszego dokumentu.

W trakcie prac nad Programem w sposób szczególny korzystano z następujących materiałów i dokumentów planistycznych:

- Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030
- raporty i opracowania, znajdujące się na stronach Wydziałów UMK, które prowadzą działalność w zakresie edukacji obywatelskiej (tj. Program poprawy bezpieczeństwa dla Miasta Krakowa „Bezpieczny Kraków” na lata 2018-2020, Program Aktywnego Uczestnictwa Młodzieży w życiu Miasta Krakowa “MŁODY KRAKÓW 2.0” na lata 2019-2023, Raport Ewaluacyjny. Procesy konsultacji społecznych w Krakowie w okresie od października 2018 do października 2020, Raport o stanie Miasta 2019).

- informacje od ekspertów: urzędników wybranych komórek Urzędu Miasta Krakowa, naukowców, koordynatorów projektów i organizacji edukacyjnych,
- wyniki jakościowego badań ankietowych oraz pogłębionego badania warsztatowego z udziałem ekspertów oraz mieszkańców Krakowa,
- literatura uzupełniająca z zakresu problematyki edukacji obywatelskiej.

Podczas pozyskiwania i konsolidacji wiedzy w ramach konsultacji eksperckich oraz warsztatów z mieszkańcami i mieszkaniami wykorzystano elementy Metody Aktywnego Planowania Strategii (MAPS), szeroko stosowanej w podobnych sytuacjach w krajach Unii Europejskiej. Istotą MAPS jest założenie, że informacje i wiedza potrzebne do opracowania strategii istnieją, ale ich poszczególne elementy są nieskoordynowane oraz nieuporządkowane, a ponadto rozproszone w różnych instytucjach, organizacjach i umysłach lokalnych ekspertów. W oparciu o metodologię MAPS, podczas pierwszych etapów prac nad Programem, zespół ekspercki przeprowadził analizę problemów i celów. Wypracowane wówczas propozycje i rozwiązania miały kluczowy wpływ na dalsze kierunki pracy.

Ankieta dla przedstawicieli NGO i pracowników UMK

Ankieta była prowadzona w formie elektronicznej przez Typeform i skierowana do przedstawicieli krakowskich organizacji pozarządowych, pracowników Urzędu Miasta Krakowa. W dniach 12.08-2.09.2021 zebrano 129 odpowiedzi. Ankieta zawierała 43 pytania zamknięte i otwarte w siedmiu obszarach tematycznych. Badanie to miało na celu pozyskanie nowych rekomendacji i uszczegółowienie istniejących, które zostały wyłonione z napływających w czasie projektowania badania ankietowego fiszek od ekspertów. Drugim celem ankiety było zebranie działań z zakresu edukacji obywatelskiej, które były prowadzone na terenie Krakowa w ostatnich pięciu latach. Ankieta nie była anonimowa, aby można było stwierdzić, czy respondenci faktycznie należą do badanych organizacji i zachować możliwość pogłębienia poruszanych propozycji. Jednakże wielu respondentów nie ujawniło personaliów ani miejsca pracy co utrudniało pogłębioną analizę.

Konsultacje eksperckie

Konsultacje eksperckie zostały przeprowadzone w trybie online. Odbyły się cztery spotkania tego typu poświęcone wszystkim, pierwotnie wskazanym obszarom. W skład zespołu ekspertów weszli urzędnicy wybranych komórek Urzędu Miasta Krakowa, naukowcy, koordynatorzy projektów i organizacji edukacyjnych miejskich i NGO. Celem konsultacji eksperckich była diagnoza obecnego stanu systemu edukacji obywatelskiej w Krakowie, a także sformułowanie wstępnej listy rekomendacji możliwych kierunków działań, celów oraz zadań, które powinny być ujęte w ramach Programu.

Pierwszy etap konsultacji był etapem zbierania i konsolidacji wiedzy, dla której źródłem były informacje pozyskane z różnych organizacji, instytucji oraz bezpośrednio od ekspertów.

Na tym etapie zespół podzielony został na podzespoły, w ramach których powstały pisemne omówienia (tzw. fiszki) wyróżnionych zagadnień z zakresu 7 obszarów. Powstałe w efekcie tych prac fiszki, obejmujące szczegółowe kwestie dotyczące edukacji obywatelskiej w Krakowie, zostały następnie przeanalizowane, a propozycje projektów i rekomendacje ekspertów zostały wyszczególnione i przekazane pod dyskusję w drugim etapie prac konsultacyjnych.

Drugi etap konsultacji obejmował serię moderowanych spotkań dyskusyjnych w formule „burzy mózgów”, podczas których pochyłono się nad częściowymi wynikami analizy fiszek i wyników ankiet do przedstawicieli NGO i pracowników UMK. Dyskutowano nad poszczególnymi rekomendacjami w wyróżnionych obszarach. Rola moderatora polegała głównie na kierowaniu dyskusją oraz zachowaniu jej argumentacyjnego charakteru. Dyskusje zawsze miały charakter merytoryczny, a na spotkaniach panowało zaangażowanie. Analiza zgromadzonej dokumentacji oraz spotkania dyskusyjne okazały się owocne. Były one pomocne w toku prac nad wyróżnieniem rekomendacji dla każdego z 7 obszarów strategicznych. Priorytety te stanowiły podstawę dalszych konsultacji i badań jakościowych: badania ankietowego dla mieszkańców oraz warsztatów. Opis i wyniki konsultacji eksperckich zrealizowanych w ramach prac nad Programem zostały zebrane w Raporcie końcowym z konsultacji społecznych.

Ankieta dla mieszkańców

Celem ankiety było poznanie opinii i oczekiwań mieszkańców w zakresie priorytetyzacji działań, których podjęcie planowane jest w ramach Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej na lata 2022-2025. Ankieta była prowadzona w formie elektronicznej przez Typeform do mieszkańców i skierowana do mieszkańek Krakowa. W dniach: 08.10-29.10.2021 zebrano 311 odpowiedzi. Ankieta zawierała 16 pytań zamkniętych, które dotyczyły rekomendacji zebranych na wcześniejszych etapach badań. Ankieta była anonimowa.

W każdym z pytań respondentom zaprezentowano propozycje działań, które – na podstawie konsultacji eksperckich, analizy danych zastanych, czy wyników ankiety dla przedstawicieli NGO i pracowników UMK - uznano za potrzebne do podjęcia w poszczególnych obszarach. Respondenci byli następnie proszeni o wskazanie tego działania lub działań, które ich zdaniem powinno mieć wysoki priorytet. Wszystkie pytania ankietowe były nieobowiązkowe. W Raporcie końcowym z konsultacji znajduje się sprawozdanie z wyników tejże ankiety.

Spotkania konsultacyjne z mieszkańcami

Spotkania konsultacyjne miały na celu omówienie najważniejszych priorytetów, które wyłoniły się w trakcie pracy nad Programem. Między 14 a 28 października 2021 roku przeprowadzono 3 spotkania warsztatowe z mieszkańcami bezpośrednio zainteresowanymi kierunkami rozwoju edukacji w Krakowie. Tematy spotkań były następujące:

- 1) Edukacja dla społeczeństwa obywatelskiego - spotkanie odbyło się 14 października na platformie zoom z użyciem wcześniej przygotowanej mapy argumentacji.
- 2) Aktywność obywatelska na rzecz budowania świadomego społeczeństwa obywatelskiego spotkanie miało miejsce 21 października na platformie zoom z wykorzystaniem mapy argumentacji.
- 3) Spotkanie z mieszkańcami w formie stacjonarnej mające charakter podsumowujący z możliwością składania uwag, które odbyło się 28 października w godzinach 17-19 na ul. Dekerta 24, w sali konferencyjnej Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia UMK. Miało ono charakter podsumowujący z możliwością składania uwag. Spotkanie miało charakter moderowanej dyskusji przy użyciu prezentacji.

Dwa pierwsze spotkania warsztatowe miały charakter moderowanej dyskusji z wykorzystaniem autorskiej metody i oprogramowania Swarmcheck umożliwiającego zapis dyskutowanych treści w postaci map argumentacji. Przed każdym z dwóch pierwszych spotkań przygotowywana była wstępna mapa argumentacji dotycząca wątków, które wyłoniły się w trakcie konsultacji eksperckich. Takie mapy służyły jako punkt wyjścia pracy warsztatowej, która odbywała się w formie wspólnej, ustnej dyskusji, w trakcie której specjaliści z zespołu Swarmcheck zapisywali na mapie pojawiające się argumenty.

Metoda komputerowego mapowania argumentacji pozwala na odzwierciedlenie ciągów rozumowań wraz z uzasadnieniami, które są wizualizowane dla uczestników w czasie rzeczywistym za pomocą aplikacji komputerowej.

Metoda ta umożliwia wydobycie z dyskusji grupowej rozwiązań, które stanowią odwzorowanie efektów działania rzeczywistej inteligencji zbiorowej, dzięki czemu możliwe jest wyłanianie pomysłów, które nie byłyby przedstawione przez żadną pojedynczą osobę uczestniczącą w badaniu samodzielnie. W czasie realizacji procesu badawczego grupa przechodzi naprzemienne procesy komunikacji bezpośredniej oraz komputerowej, aby wyłonić jak najlepsze pomysły oraz uzasadnienia i krytyczne zarzuty do różnych decyzji. Wraz z wynikami badania ankietowego warsztaty posłużyły do sformułowania wyników jakościowych w niniejszym programie. W załączniku do Raportu końcowego z konsultacji Programu dostępne są mapy argumentacji stworzone na spotkaniach.

Widżety na stronie Obywatelski Kraków

W ramach konsultacji Programu mieszkańcy mieli także możliwość dodania swojego argumentu przez interaktywne mapy argumentacji dostępne na stronie Obywatelski Kraków. W dniu rozpoczęcia konsultacji zostało umieszczone na stronie 7 map w postaci widżetów z możliwością samodzielnego dodawania argumentów na stronie.

6. Wnioski z przeprowadzonych badań - uzasadnienie celów Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej

W wyniku integracji wiedzy z przeprowadzonych badań ankietowych, informacji od ekspertów, analizy źródeł zastanych, spotkań z ekspertami oraz konsultacji z mieszkańcami i mieszkankami Krakowa został sformułowany jeden cel strategiczny, pięć celów szczegółowych oraz dwadzieścia sześć celów operacyjnych.

Cel strategiczny: Podniesienie wiedzy i umiejętności Krakowian w zakresie budowy świadomego społeczeństwa obywatelskiego, co rozumieć można jako rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich krakowian i krakowianek.

Cel szczegółowy nr 1 - Podniesienie wiedzy mieszanek i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.

Cel operacyjny 1.1. Rozwój wiedzy mieszkańców i mieszanek Krakowa w zakresie praw obywatelskich oraz podniesienie świadomości prawnej oraz kompetencji urzędów.

Edukacja obywatelska i edukacja o prawach człowieka są ściśle ze sobą powiązane i wzajemnie się wspierają. Różnice pomiędzy nimi dotyczą raczej przedmiotu zainteresowania i zakresu, niż celów i stosowanych praktyk. Edukacja obywatelska skupia się przede wszystkim na prawach i obowiązkach obywatelskich oraz aktywnym uczestnictwie, co ujmowane jest w odniesieniu do obywatelskiej, politycznej, społecznej, gospodarczej, prawnej i kulturalnej sfery życia społeczeństwa, podczas gdy edukacja o prawach człowieka zajmuje się szerszym spektrum praw człowieka oraz podstawowych wolności w każdym aspekcie ludzkiego życia¹⁷. Zdaniem ankietowanych¹⁸ możliwymi przyczynami niedostatecznej znajomości praw obywatelskich wśród mieszkańców jest niewłaściwa edukacja w szkole w tym zakresie (48 %) oraz brak świadomości wagi w tych praw. Podobnego zdania byli eksperci, których zdaniem główną przeszkodą na drodze nieznaności tych praw jest niewłaściwa edukacja szkolna w tym zakresie ale i zbyt mała ilość działań upowszechniających tą tematykę skierowanych dla dorosłych, a ponadto brak

¹⁷ Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy, Departament ds. Edukacji, Rada Europy, 2013, ss.7-8: http://bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=707&from=&dirids=1&ver_id=&lp=2&QI=4395B0F6DA8DEA086AC5EA5E5979047 D-1 (data dostępu: 8.11.2021).

¹⁸ Ankieta Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla przedstawicieli NGO i pracowników UMK.

zainteresowania organów władzy upowszechnianiem tej tematyki. Według badanych mieszkańcy i mieszkanki Krakowa mają niedostateczną wiedzę o tym jak stosować wiedzę o prawach obywatelskich w życiu codziennym na przykład w kontaktach z urzędem, sądem, Policją. Mieszkańcy Krakowa, którzy uczestniczyli w spotkaniu konsultacyjnym wyrażali opinię, iż muszą często podać paragraf już na etapie zgłaszania jakiegoś incydentu na przykład Straży Miejskiej, aby ich sprawa została zgłoszona. Podanie prawnego uzasadnienia powoduje, że sprawa zostaje przyjęta i idą za tym działania konkretnych służb. Kolejny wniosek z badań jest taki, iż należy edukować w zakresie tego jak dyskryminacja, która jest fazą przemocy przekłada się na poziom bezpieczeństwa całej wspólnoty. Warto podkreślić, iż aby poprawić komunikację dotyczącą praw człowieka, powinniśmy używać także języka wolnego od uprzedzeń, jasnego, najlepiej na przykładzie konkretnej osoby, pokazywać indywidualną historię – tak by ukazać użyteczny (praktyczny) charakter praw człowieka¹⁹. Istotną kwestią, która pojawiła się w trakcie konsultacji priorytetów Programu z mieszkańcami i mieszkankami był słaby poziom wiedzy na temat kompetencji urzędów i znajomości procedur. Z najważniejszych działań, które w ostatnich latach pozwoliły na lepszą promocję wiedzy z zakresu praw obywatelskich i wzrost świadomości prawnej wśród Krakowian i Krakowianek wymienić należy działania podejmowane przez Młodzieżową Radę Miasta, Radę ds. Równego traktowania, spotkania obywateli z krakowskimi samorządowcami, akcje akcentujące znaczenie praw obywatela przy okazji promocji Budżetu Obywatelskiego czy Inicjatywy lokalnej, spotkania w tym zakresie z krakowską Policją, Strażą Miejską, czy Strażą Pożarną, działania podejmowane przez NGO w tym zakresie na przykład Akademia Polityk Publicznych czy Młodzieżowa Akademia Praw Obywatelskich organizowana przez Stowarzyszenie Demokracja w Praktyce czy chociażby Program Dobre Prawo, którego twórcą jest Fundacja Stańczyka.

Według przeprowadzonych badań, pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest rozwój wiedzy mieszkańców i mieszanek Krakowa w zakresie praw obywatelskich oraz podniesienie świadomości prawnej byłyby działania takie jak:

- kampanie informacyjne w mediach lokalnych (lokalna TVP, telebimy w tramwajach, profile instytucji miejskich) na temat praw obywatelskich, w postaci krótkich, angażujących uwagę filmów, infografik skierowane do różnych grup społecznych,
- spotkania w formie uświadamiających prelekcji z prawnikami czy samorządowcami w szkołach w ramach zajęć WOS czy kółek zainteresowania z historii, języka polskiego czy WOS-u,
- organizacja warsztatów i forów przez krakowskie NGO mających na celu podnoszenie kompetencji edukatorów i edukatorek poprzez udział w działaniach takich jak na przykład Małopolskie Forum Edukacji Obywatelskiej,

¹⁹ Rekomendacje trzech Kongresów Praw Obywatelskich organizowanych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Rekomendacje_Kongresow_Praw_Obywatelskich_0.pdf (data dostępu: 09.11.2021).

- otwarte spotkania z Rzecznikiem Praw Obywatelskich o Konstytucji organizowane dla młodzieży i dorosłych w krakowskich Bibliotekach Publicznych,
- warsztaty dla dorosłych prowadzone przez prawników w zakresie praktycznego stosowania prawa w życiu codziennym,
- akcje edukacyjne w mediach na temat współczesnego rozumienia pojęć takich jak: sprawiedliwość, równość, prawa człowieka,
- plakaty czy infografiki informujące o prawach obywatela przy okazji wydarzeń organizowanych przez Miasto Kraków,
- konkursy z wiedzy w tym zakresie kierowane dla dzieci i młodzieży krakowskiej
- cykliczne wizyty dzieci i młodzieży na Radzie Miasta Krakowa,
- sugestywne billboardy skierowane na konkretny problem podnoszące świadomość mieszkańców w tym zakresie,
- cykl spotkań podnoszących świadomość dorosłych mieszkańców w zakresie znaczenia znajomości swoich praw na przykład w kontakcie z instytucjami państwowymi organizowany w Centrum Obywatelskim,
- szkolenia z zakresu prawa autorskiego dla młodzieży i studentów/studentek
- infolinia na której można dostać jasną informację w którym urzędzie można załatwić daną sprawę

Cel operacyjny 1.2. **Wzrost wiedzy i dostępności informacji dla imigrantek i uchodźców poświęconych ich prawom i obowiązkom potrzebnych do lepszego włączenia się w życie społeczne Krakowa.**

Jeden z wniosków, które płyną z panelu eksperckiego na temat integracji obcokrajowców w Krakowie, brzmiał iż obcokrajowcy potrzebują lepszej informacji w zakresie swoich praw i obowiązków, które pomogą im lepiej integrować w środowisku lokalnym. Zdaniem eksperta, społeczność ukraińska i białoruska, która stanowi większość społeczności migranckiej, określa siebie jako "gości" a nie "mieszkańcy" Krakowa. Społeczność ta ma obawy przed używaniem języka ojczystego w przestrzeniach publicznych z obawy przed zachowaniami dyskryminacyjnymi, także ze strony krakowskich służb: Policji czy Straży Miejskiej. To powoduje sytuację, w której obcokrajowcy obawiają się ujawniać swoją tożsamość dlatego, aby nie czuć się wykluczonymi albo wręcz uniknąć sytuacji konfliktowych.

Zdaniem ekspertów, migranci i migrantki potrzebują klarownych informacji w zakresie możliwości włączania się w życie społeczne Krakowa, nawet o tych działaniach, które się wydają Polakom oczywiste. Obcokrajowcy często mają zupełnie inny podział i system administracyjny w swoim kraju i inne sposoby partycypacji. Ci którzy pochodzą z krajów nienależących do UE, nie mogą

głosować na wyborach lokalnych. Dlatego ważne jest wsparcie przez miasto organizacji pozarządowych, działających na rzecz obcokrajowców oraz kontakt z mediami, gdzie obcokrajowcy mogą się wypowiadać.

Na panelu eksperckim poświęconym problematyce kształtowania empatii pojawiło się zdanie, iż najważniejszą kwestią dla obcokrajowców jest edukacja o prawach człowieka i obywatela oraz informacja gdzie się zwracać w przypadku agresji, dyskryminacji lub przestępstwa. Podobne głosy padły także na pierwszym panelu konsultacyjnym z mieszkańcami i mieszkankami. Wniosek z dotychczasowych badań przedstawicieli firmy Swarmcheck jest taki, iż wydaje się, iż także Krakowianie potrzebują edukacji w zakresie praw obcokrajowców, która jest typem edukacji antydyskryminacyjnej, a która z założenia powinna uwrażliwiać na prawa innych (zwłaszcza słabszych). Stąd potrzeba lepszego poznania prawa antydyskryminacyjnego. Dotyczy to nie tylko mieszkańców czy pracodawców ale także sędziów i profesjonalnych pełnomocników reprezentujących osoby dyskryminowane.

Pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest wzrost wiedzy i dostępności informacji dla imigrantów i uchodźców poświęconych ich prawom i obowiązkom rekomendowane są działania takie jak:

- wsparcie organizacyjne i finansowe działań z zakresu praw obywatelskich dla obcokrajowców przeprowadzane przez organizacje, które zajmują się migrantami w Krakowie,
- współpraca Miasta z mediami, gdzie obcokrajowcy mogą się wypowiadać oraz włączać się w dyskusję co do zmiany ustaw, które nie pozwalają części mieszkańców miasta wybierać, kto będzie rządzić ich miastem i jakie decyzje podejmować,
- debaty i seminaria z zakresu praw migranta i możliwości partycypacji dla obcokrajowców przeprowadzane na przykład przez Centrum Wielokulturowe,
- wsparcie organizacji pozarządowych w działaniach przeciwko przestępstwom z nienawiści, przeciwko nierównemu traktowaniu. Istotne jest wsparcie organizacji, które niosą pomoc osobom słabszym, dyskryminowanym, pokrzywdzonym przestępstwem, w tym zwłaszcza narażonym na przemoc,
- kursy intensywnej nauki języka polskiego dla migrantów,
- wsparcie finansowo-organizacyjne dla trenerów międzykulturowych

Cel operacyjny 1.3. **Wsparcie nauczycieli i edukatorów, którzy prowadzą lub będą prowadzić działania w zakresie edukacji obywatelskiej.**

Kolejnym z wniosków, który płynie z fiszek eksperckich jest pilna potrzeba wsparcia edukatorów i edukatorek w zakresie prowadzenia aktywności w zakresie edukacji obywatelskiej. Jak pokazał pierwszy panel ekspercki tego typu działania mogą być prowadzone w szkole w ramach lekcji lub zajęć pozalekcyjnych przez nauczycieli lub przedstawicielki NGO. Duże wsparcie, mające jednocześnie niebagatelny wpływ na uczestników zajęć, może stanowić także obecność na nich przedstawiciela samorządu lokalnego lub pracownika krakowskich instytucji.

Jak pokazały ankieta do przedstawicieli NGO oraz pracowników UMK, aby podnieść kompetencje osób chcących zajmować się edukacją obywatelską w Krakowie, należy podjąć działania na wielu poziomach. W pytaniu otwartym ankietowani wskazali, iż z jednej strony istotne jest stworzenie bazy materiałów dostępnych dla nauczycieli, a także opracowanie specjalnych programów przygotowanych przez specjalistów. Tu, jak zasugerował jeden z ekspertów, dorobek krajów skandynawskich może być inspiracją - programy kształcenia kadry nauczycielskiej są bardzo dobrze rozwinięte, jednakże dotyczą specyfiki kulturowej tamtego regionu. Importując te rozwiązania należałoby odpowiednio zmodyfikować te treści.

Główną zasadniczą cechą tych programów jest nacisk na samodzielność i współpracę i zachęcanie do samodzielnego działania. Z drugiej zaś strony, co zostało podkreślone w ankiecie do przedstawicieli NGO i UMK, edukatorzy potrzebują kursów i szkoleń rozwijających umiejętności komunikacyjne czy społeczne. Kolejną potrzebą, która wybrzmiała w toku badań jest zapotrzebowanie na usieciwienie działań osób, które podjęłyby działania z podnoszenia kompetencji społecznych i obywatelskich młodych ludzi.

Z konkretnych działań jakie zostały zarekomendowane w trakcie badań należy wymienić:

- przeprowadzenie szczegółowej diagnozy potrzeb edukatorek czy nauczycieli w tym zakresie,
- zebranie zasobów jakie istnieją w postaci materialnej i niematerialnej do działań edukacyjnych,
- stworzenie miejsca, które byłoby centrum działań dla osób chcących podejmować działania z zakresu edukacji obywatelskiej, gdzie byłyby organizowane szkolenia, debaty, spotkania sieciujące osób zainteresowanych tą tematyką. Takie centrum mogłoby powstać przy UMK albo jako komórka przy Centrum Obywatelskim. Mogłaby być to także platforma wirtualna, która służyłaby usieciwieniu i wymianie doświadczeń

- opracowanie bazy gotowych scenariuszy lekcji w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, dodatkowych angażujących uwagę materiałów edukacyjnych w zakresie edukacji prawnej, politycznej, ekologicznej, antydyskryminacyjnej czy w zakresie możliwości partycypacji obywatelskiej,
- stworzenie katalogu dobrych praktyk edukacyjnych,
- szkolenia czy webinary podnoszące umiejętności miękkich nauczycieli takich jak: uważność, umiejętność prowadzenia dialogu bez narzucania swojego stanowiska, dbania o neutralność światopoglądową czy reagowania na argumenty populistyczne (np. szkolenia NVC, szkolenia z komunikacji opartej na empatii), podnoszące umiejętność samoregulacji, znajomości procesów grupowych, wykorzystujące pracę zespołową czy metodę projektów prowadzone przez NGO lub inne podmioty zewnętrzne,
- zebranie i utworzenie bazy lokalnych liderów, czy osób które chciałyby uczyć innych pokazując w praktyce czym jest edukacja przez konkretne działanie,
- stworzenie możliwości wymiany międzynarodowej i wymiany doświadczeń dla edukatorów,
- organizacja debat oxfordzkich i paneli, w których edukatorzy w sposób praktyczny mogliby rozwijać swoje kompetencje,
- współpraca oraz wsparcie Miasta dla NGO, które chciałyby prowadzić działania w zakresie szeroko pojętej edukacji obywatelskiej.

Cel szczegółowy nr 2 - Zwiększenie kompetencji w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem

Cel operacyjny 2.1. **Wzrost zaangażowania mieszkańców i mieszkank w oddolne zarządzanie miastem.**

Poszukując sposobów angażowania mieszkańców i mieszkank w oddolne zarządzanie miastem, należy pamiętać, że partycypacja jest raczej zbiorem różnych połączonych ze sobą aktywności niż jednym określonym sposobem działania. Na pytanie w ankiecie do przedstawicieli NGO oraz pracowników Urzędu Miasta Krakowa o powód niskiego zaangażowania Krakowian w oddolne zarządzanie miastem, 63% ankietowanych odpowiedziało, że powodem jest brak poczucia wpływu na sprawy miasta. Kolejne odpowiedzi dotyczyły przekonania o czasochłonności lub skomplikowaniu tych działań (44%), a 42 % ankietowanych odpowiedziało, iż powodem niskiego zaangażowania może być nieznamość narzędzi partycypacji społecznej. Warto podkreślić, że obywatele i obywatelki uczestniczą w życiu politycznym, jeżeli uważają, że ich wybór ma znaczenie, wierzą, że mają wpływ na ostateczny wynik, są przekonani, że wynik nie będzie zadowalający, jeśli nie będą działać, wierzą, że mają odpowiednią w danej kwestii wiedzę, muszą

pokonać mniej przeszkód, aby działać, oraz są zmobilizowani do uczestnictwa przez innych¹⁹. Zdaniem ekspertów i ekspertek, Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej w tym obszarze powinien się skupić na wzmacnianiu kompetencji obywateli odpowiedzialnych za budowanie lokalnych wspólnot, zwiększaniu świadomości samorządowej, zwiększaniu wiedzy o zadaniach gminy oraz włączaniu mieszkańców w procesy decyzyjne.

Tym co dotychczas w sposób znaczący pomogło dorosłym Krakowianom i Krakowiankom angażować się w działalność samorządową był Budżet Obywatelski, granty z FIO czy Inicjatywa lokalna. Wysoko ocenione zostały także działania Centrum Obywatelskiego czy Krakowskiej Rady Seniorów w tym zakresie. Te działania oczywiście warto kontynuować w przyszłości.

Według przeprowadzonych badań, pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest budzenie świadomości samorządowej wśród Krakowian, istotne byłyby działania takie jak:

- organizacja paneli obywatelskich, na wzór szwedzkiego Panelu Malmö, w ramach którego 1.600 obywateli doradza politykom, odpowiadając na ich pytania; dzięki specjalistycznej procedurze, wybrane pytania wysyłane są do uczestników panelu, którzy mogą odpowiadać przez internet lub listownie,
- promocja nowych narzędzi dla obywateli i radnych w samorządzie, mających na celu poszerzenie i wzmocnienie mechanizmów partycypacji i kontroli obywatelskiej w samorządzie²⁰,
 - organizacji spotkań/webinarów tematycznych z zakresu narzędzi i partycypacji społecznej, prawa samorządowego czy na temat mechanizmów rządzących życiem społecznym i publicznym,
 - kampanie informacyjne organizowane głównie w miejskich mediach społecznościowych informujące o efektach konsultacji społecznych,
 - pikniki rodzinne czy spotkania w otwartej przestrzeni z urzędnikami UMK pokazujące w lekkiej formule jak działania mieszkańców mogą wpłynąć na miasto, zachęcające do wzięcia udziału w tematycznych konsultacjach społecznych,
 - organizacja cyklicznych wydarzeń promujących partycypację takich jak: Tydzień Partycypacji, Targów Obywatelskich, czy Święto Samorządności w Krakowie mających na celu prezentację propozycji mieszkańców.

¹⁹ <https://www.prawo.pl/samorząd/obywatele-powinni-miec-bezposredni-wplyw-na-polityke-samorządu-lokalnego,83264.h.html> (data dostępu 08.11.2021).

²⁰ Opinia w sprawie ustawy z 11 stycznia 2018 roku o zmianie ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (z wyłączeniem zmian w prawie wyborczym): https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Masz%20Glos/Opinia%20prawna_Nowela%20Kw%20a%20Samorząd%20.pdf

Cel operacyjny 2.2. [Wzrost świadomości samorządowej wśród uczniów i uczennic krakowskich szkół.](#)

Samorządność młodzieży to idea, która w czasach nowożytnych zaczęła pojawiać się w oświeceniu²¹. Polscy pedagodzy – Janusz Korczak oraz Aleksander Kamiński w XX wieku stworzyli ramy instytucji samorządu uczniowskiego. W koncepcji reprezentowanej przez Korczaka, ważną funkcją szkoły jest uczenie poprzez wdrażanie uczniów w mechanizmy demokratyczne w praktyce – w takim ujęciu uczniowie i nauczyciele w szkole tworzą społeczność, która w dużym stopniu samodzielnie wypracowuje zasady funkcjonowania i podejmuje decyzje o wspólnych sprawach. Dzięki temu młodzi ludzie naturalnie przejmują takie umiejętności i postawy jak dochodzenie do kompromisu, odpowiedzialność za siebie i swoje otoczenie, zabieranie głosu w ważnych dla siebie sprawach, gotowość i umiejętność wspólnego działania²² a więc uczą się tworzyć społeczeństwo obywatelskie w praktyce.

Tym co jest warte podkreślenia, to fakt UMK jest autorem wielu programów skierowanych do młodzieży, które mają na celu zaangażowanie samorządowe młodych Krakowian i Krakowianek. Krakowskie NGO także wychodzą z ofertą podnoszenia kompetencji młodych w tym zakresie np. przez działania organizowane przez Projekt Edukacyjny „Uczeń – Obywatel”, Akademię Polityk Publicznych organizowaną przez Instytut Polityk Publicznych, czy Młodzieżową Akademię Samorządową Dzielnicy I organizowaną przez Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana i wiele innych tego typu działań.

W ramach programu aktywizacji społecznej młodzieży „Młody Kraków” Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakowa realizuje działania, wypracowane w środowisku lokalnym dobre praktyki, które służą wzmocnieniu postaw prospołecznych młodzieży. Są to Samorządowa Liga Mistrzów, Krakowska Akademia Samorządności, Młodzieżowe Inspiratorium Aktywności „Młodzi w akcji”, Rajd samorządów uczniowskich, Samorządowy bieg na orientację, Samorządowy turniej sportowy czy Gala Młodych Liderów, podczas której absolwenci akademii otrzymują certyfikaty ukończenia kursu liderów młodzieżowych oraz prezentują zrealizowane przez siebie projekty społeczne na rzecz rówieśników.

Problemem nie jest skąpa ilość działań skierowanych do młodych w tym zakresie, ale niska aktywność samorządów uczniowskich w działaniach adresowanych do społeczności szkolnej

²¹ W Polsce pierwsze regulacje tego dotyczące pojawiają się w „Ustawach” Komisji Edukacji Narodowej wydanych w 1783 roku – regulowano tam funkcjonowanie sądów koleżeńskich w szkołach.

²² <https://www.szkolazklasa.org.pl/wp-content/uploads/2017/06/mamy-wladze-2-0.pdf> (data dostępu 8.11.2021).

tj. Samorządowa Liga Mistrzów czy niski udział młodzieży w zgłaszaniu projektów do Budżetu Obywatelskiego.

Także zdaniem ekspertów, w Programie należy zwrócić szczególną uwagę na działania edukacyjne mające na celu podniesienie świadomości samorządowej wśród młodzieży, gdyż takie działania dają szansę na kształtowanie tych kompetencji w młodych ludziach, a które w przyszłości mogą zaowocować postawą odpowiedzialności za losy miasta czy kraju. Ta rekomendacja została także pozytywnie przyjęta na spotkaniu konsultacyjnym z mieszkańcami. Zdaniem ekspertów, należy zwrócić szczególną uwagę na młodych ludzi uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i uczniów szkół średnich, wykorzystując w ten sposób naturalne zainteresowanie osób w tym wieku otaczającą rzeczywistością i wspólnymi działaniami w grupie rówieśniczej. Młodzi ludzie angażują się, jeśli widzą w proponowanych działaniach szansę rozwoju w dziedzinach, które sami uznają za ciekawe oraz jeśli czują, iż mają poczucie wpływu na dany obszar rzeczywistości.

W świetle rekomendacji zebranych od ekspertów, przeprowadzonych badań ankietowych i konsultacji z mieszkańcami, pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest wzrost świadomości samorządowej wśród uczniów i uczennic krakowskich szkół, byłyby działania takie jak:

- wzmożenie działań edukacyjno-informacyjnych z ramienia UMK mających na celu dotarcie do młodzieży z programami takimi jak: Samorządowa Liga Mistrzów, Krakowska Akademia Samorządności, Program Suwak, Młodzieżowe Inspiratorium Aktywności „Młodzi w akcji”, Młodzieżowa Rada Krakowa zachęcających do udziału w tychże programach,
- częstsza organizacja debat oksfordzkich oraz hackatonów dedykowanych dla młodzieży, które są krótkoterminowym działaniem partycypacyjnym, w którym młodzi ludzie spotykają się, aby wspólnie rozwiązywać konkretne rzeczywiste problemy życiowe, w przyjaznym środowisku, gdzie występuje uczciwa konkurencja,
- edukacja w formie angażującego przekazu skierowana młodych ludzi w temacie organów władzy samorządowej wszystkich szczebli czy trójpodziału władz,
- organizacja działań, które pozwolą dzieciom widzieć efekty swoich wyborów przez organizowanie mini-referendów, mini-wyborów na przykład przy okazji Dni Magistratu czy specjalnie dla nich organizowanej Rady Miasta. To pozwoli im od najmłodszych lat zrozumieć czym jest współdecydowanie,
- organizacja w szkołach spotkań z aktywnymi samorządowcami, którzy swoją wiedzą, ale i przykładem zachęcaliby młodych Krakowian i Krakowianki do włączenia się w oddolne zarządzanie szkołą i miastem.

Cel operacyjny 2.3. [Promowanie działań i idei wolontariatu wśród mieszkańców i mieszkank.](#)

Organizacje wolontaryjne, podobnie jak i inne organizacje nie byłyby w stanie wystarczająco dobrze działać, gdyby nie informacja docierająca do społeczeństwa o ich poczynaniach. Działania te byłyby również niemożliwe do realizacji, gdyby nie odpowiednia baza wolontariuszy. Dlatego też z badań ankietowych i panelu eksperckiego wynikało, że priorytetem dla Programu Edukacji Obywatelskiej powinno być promowanie działań oraz idei wolontariatu w Krakowie. Taką potrzebę wskazało 32% z badanych ekspertów oraz 27,7% mieszkańców i mieszkank Krakowa.

Istnieje wiele sposobów na dotarcie z informacją o działaniach wolontariatu, a co za tym idzie promowaniem jego idei. Dotychczas w Krakowie odbywały się programy wspierające i nagradzające organizacje wolontaryjne, takie jak „Małopolska Lokalnie” organizowane przez Fundację Biuro Inicjatyw Społecznych i Forum Oświatowe Klucze oraz nagroda „Kryształ Soli” organizowana przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Obie inicjatywy wzmacniają wizerunek trzeciego sektora oraz promują ich działania, a także pomagają zaprezentować się opinii publicznej. W dotychczasowe działania promocyjne należy również wliczyć kampanie reklamowe (spoty, billboardy, plakaty), wydarzenia organizowane przez organizacje (np. coroczny WOŚP), jednakże jak wskazują przytoczone wyniki ankiet i głosy z panelu eksperckiego, to nie wystarczy. Powyższe poczynania sprawdzają się w przypadku większych i znanych organizacji. Mniejsze i lokalne organizacje potrzebują wsparcia w tym zakresie.

Według przeprowadzonych badań, pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest promowanie działań i idei wolontariatu wśród mieszkank i mieszkańców, istotne byłyby działania takie jak:

- nagłaśnianie działań organizacji wolontaryjnych na każdym miejskim wydarzeniu, ale nie tylko przy wydarzeniach z nich związanymi,
- newsletter działań organizacji wolontaryjnych w Krakowie udostępniany przez samorząd
- wspólna kampania samorządu z lokalnymi organizacjami wolontaryjnymi, na wzór kampanii w Amsterdamie „Vrijwillig Amsterdam”. Od 2011 roku kampania promuje idee wolontariatu oraz zachęca mieszkańców Amsterdamu do aktywności w wielu jego obszarach.

Cel operacyjny 2.4. [Wzmocnienie współpracy międzypokoleniowej wśród mieszkańców i mieszkank Krakowa.](#)

Pośród obszarów typowych dla działalności organizacji wolontaryjnych, które nie są wystarczająco rozwinięte w Krakowie, najwięcej głosów wskazywało na aktywizację seniorów

(18% z ankiety dla przedstawicieli NGO i UMK i 39,5% z ankiety dla mieszkańców i mieszkank). W dalszych etapach badań został pogłębiony ten problem i poruszony na panelu eksperckim oraz konsultacjach z mieszkańcami.

Opracowany został pomysł wzmocnienia aktywizacji seniorów poprzez międzypokoleniową współpracę z młodzieżą. Grupa ekspercka wskazała, że seniorzy sami z siebie mogą nie być chętni do jakichkolwiek działań, dlatego warto wykorzystać pragnienie seniorów powrotu do przeszłości i opowiadania o swojej historii. Dlatego też przy tego typu międzypokoleniowych inicjatywach istotny jest wspólny cel, który będzie akceleratorem do podejmowania działań. Na panelu podano przykład z Warszawy, w której pamięć historyczna powstania warszawskiego daje impuls do współpracy między seniorami a młodzieżą. Zaznaczono, że warto wykorzystać bogate tradycje historyczne Krakowa, aby były one motorem dla współpracy międzypokoleniowej w tym mieście. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że inicjowanie współpracy międzypokoleniowej jest dużym wyzwaniem, bowiem jak wskazano w konsultacjach z mieszkańcami, zagrożeniem może być brak chęci ze strony młodzieży, motywowany zbyt szeroką różnicą pokoleniową, a „wspólne dobro” może się wydawać im anachroniczne.

Nie jest to oczywiście jedyna opcja, bowiem istnieje wiele praktyk z innych miast, w których ta współpraca wychodzi. W Krakowie również są inicjowane takie działania, jak na przykład Projekt Międzypokoleniowa Integracja "Być Aniołem Każdy Może 2020" Krakowskiego MOPS, którego celem jest integracja międzypokoleniowa i poszukiwanie jego porozumienia oraz Gminny Program Aktywności Społecznej i Integracji Osób Starszych na lata 2021 - 2025 promujący między innymi integrację międzypokoleniową. Oczywiście aby zachęcić seniorów do aktywności, należy ich informować i zachęcać do brania udziału w organizowanych przez Miasto wydarzeniach. Tutaj z pomocą przychodzi projekt „Kraków dla wszystkich” koordynowany przez KBF. Tworzy on przestrzeń na Facebooku, który stanowi przewodnik kulturowy po wydarzeniach i różnych inicjatywach. Adresowany jest on do seniorów i osób z niepełnosprawnościami.

Na podstawie przeprowadzonych badań, pomocne w realizacji wspólnego celu, jakim jest wzmocnienie współpracy międzypokoleniowej wśród mieszkańców i mieszkank Krakowa, byłyby działania takie jak:

- organizowanie wspólnych przestrzeni spotkań i tematycznych wydarzeń kulturalnych, na przykład. w domach kultury,
- współpraca szkół z Uniwersytetami Trzeciego Wieku i Centrami Aktywności Seniora, co pozwoliłoby na wzajemne edukowanie się oraz wymianę doświadczeń,

- inicjowanie wspólnych akcji, których celem jest wspólne dobro, tak jak na przykład akcja sadzenia drzew w Żyrardowie, we współpracy klubu seniora „Siwy dym” z młodzieżą z różnych szkół,
- spotkania podopiecznych z domów spokojnej starości z domami dziecka, w celu uczenia budowania relacji, szacunku i opiekuńczości. Dobrym pomysłem wydaje się wręcz tworzenie takich miejsc na wzór wrocławskiego domu „Przyjaciele Seniorów” połączonego z przedszkolem i żłobkiem.

Cel operacyjny nr 2.5. **Podnoszenie kwalifikacji zawodowych koordynatorów wolontariatu.**

Sprawna praca organizacji wolontaryjnych nie byłaby możliwa, gdyby nie odpowiednie kwalifikacje ich koordynatorów. 11% respondentów z badania ankietowego dla przedstawicieli NGO oraz UMK wskazało, że należy skupić się na wzroście potencjału organizacji. Potrzeba ta została również wskazana w trakcie panelu eksperckiego. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych koordynatorów wolontariatu jest wystarczającym działaniem, ponieważ to on jest najbliżej innych wolontariuszy i przekazuje im wiedzę oraz udzielają wsparcia. Zadbanie o odpowiedni poziom koordynatora wolontariatu jest również niezwykle ważne dla organizacji, ponieważ prócz zarządzania wolontariuszami reprezentuje on swoją placówkę, co ma decydujący wpływ na jej postrzeganie przez opinię publiczną, a co za tym idzie rozbudowa organizacji²³.

Jak pokazał drugi panel ekspercki, najlepszą metodą na podniesienie tych kwalifikacji jest organizowanie szkoleń. Powinny one podnosić kompetencje koordynatorów w zakresie tego, jak szukać wolontariuszy, jak z nimi pracować, jakie wyzwania stoją przed koordynatorem, jak sobie z nimi radzić. Takie szkolenia powinny również integrować koordynatorów z różnych organizacji, ponieważ istotna jest również tutaj wymiana doświadczeń, jeśli celem jest dążenie do wspólnej idei - niesienia pomocy. Jednakże prócz samych szkoleń, kwalifikacje koordynatorów podnosi także wsparcie psychologiczne, bowiem bez dobrej kondycji psychicznej i motywacji w działaniu, osoba odpowiedzialna za działania wolontaryjne, nie będzie w stanie dobrze koordynować i wspierać innych wolontariuszy. Może to być jednak ogromne wyzwanie z powodu ogólnokrajowego problemu jakim jest brak szybkiego dostępu do bezpłatnej pomocy psychologicznej. Takie działanie wymagałoby zatem odpowiedniego wsparcia od storny UMK.

Obecnie szkolenia koordynatorów wolontariatu prowadzi Centrum Obywatelskie na ulicy Reymonta 20. Ostatnio miały miejsce dwa takie szkolenia, 4 listopada b. r. „Halo!! Gdzie jesteś? szukamy wolontariuszy”, czyli szkolenie na temat celu szukania wolontariuszy, metod dotarcia do nich. Drugie szkolenie odbyło się 26 października, pod tematem „Rola Koordynatora

²³ <http://wolontariat.org.pl/strefa-korzystajacych/cykl-wspolpracy/przygotowanie/koordynator-wolontariuszy/>(data dostępu 20.11.2021).

wolontariatu. Prawa i obowiązki”, na którym uczestnicy dowiedzieli się na czym polega rola koordynatora wolontariatu, jakie są jego prawa i obowiązki i zadania oraz jak działają inni koordynatorzy. Na stronie Centrum Obywatelskiego Krakowa dostępny jest kalendarz, na którym rozpisane są planowane szkolenia oraz szczegółowe informacje o nich.

Na panelu eksperckim podkreślono, iż w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych koordynatorów wolontariatu, warto zwrócić uwagę na:

- zwiększenie liczby szkoleń oraz miejsc, w których będą one odbywane, w celu umożliwienia udziału w nich przez jak największą liczbę uczestników,
- pomoc organizacjom w zapewnieniu wsparcia psychologicznego. W ramach programu „Ochotnicy Warszawy” organizowany jest dyżur eksperta, w zakresie poradnictwa dla opiekunów wolontariatu szkolnego oraz dla organizatorów wolontariatu. Warto by było wprowadzić takie dyżury, aby sprawdzić jakie jest zapotrzebowanie na nie,
- zmodernizowanie obecnych działań poprzez udostępnianie szkoleń w formie webinarów.

Cel operacyjny 2.6. [Szkolenia dla organizacji wolontaryjnych w zakresie pozyskiwania funduszy na działalność oraz bezpłatne poradnictwo prawne.](#)

Organizacje wolontaryjne potrzebują do swojej działalności nie tylko odpowiedniej bazy wolontariuszy, ale również odpowiednich zasobów finansowych. Wsparcie organizacji w tym zakresie wskazało 32% respondentów z badania ankietowego dla przedstawicieli NGO i UMK.

Organizacje pozarządowe utrzymują się z wewnętrznych i zewnętrznych źródeł dochodów. Do wewnętrznych należą: składki od członków, odpłatna działalność pożytku publicznego, działalność gospodarczą, odsetki z lokat bankowych oraz udział w spółkach. Do zewnętrznych: konkursy grantowe, nawiązki, spadki, darowizny, mechanizm 1%, kredyty i pożyczki²⁴. O ile duże i znane organizacje wiedzą jak dobrze i sprawnie pozyskiwać fundusze, tak mniejsze i nowopowstające mogą mieć z tym problem. Te ostatnie nie mają wystarczającej ilości funduszy na działania prawne. Dlatego ważne jest, aby pokierować je przynajmniej w ich pierwszych krokach do osiągnięcia stabilności prawno-finansowej.

Do obecnych działań realizowanych w tym kierunku w Krakowie, należy wskazać Punkt Pośrednictwa Wolontariatu w Centrum Obywatelskim C10. Pomaga on w budowaniu zespołu

²⁴ Jan Meisel Dobrzański, *Zarządzanie finansami i fundraising*, w: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ, Kraków 2016, s. 150 - 155.

oraz nawiązywaniu kontaktów z wolontariuszami, od października bieżącego roku prowadzi Akademię Finansów oraz otworzył konkurs ofert na nieodpłatną pomoc prawną. Są tam również zawarte

informacje o konkursach grantowych. Widzimy zatem, że działania na które zostało wskazane zapotrzebowanie zaczęły dopiero wkraczać w Krakowie.

W celu wsparcia prawno-administracyjnego organizacji wolontaryjnych, warto jeszcze zwrócić uwagę na:

- dotarcie z informacją do małych i nowych organizacji z ofertami pomocy prawnej i szkoleń z pozyskiwania funduszy,
- monitorowanie działalności nowopowstającego punktu pomocy prawnej dla organizacji wolontaryjnych,
- zwiększenie liczby szkoleń dla mniejszych i nowych organizacji,
- wymiana doświadczeń przez większe i bardziej doświadczone organizacje.

Cel operacyjny 2.7. [Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania partycypacyjne demokracji bezpośredniej](#)

Budżet Obywatelski i konsultacje społeczne są projektami miasta, które znajdują uznanie wśród mieszkańców i mieszkanki Krakowa. Są to inicjatywy szeroko promowane w przestrzeni miejskiej i przestrzeni internetowej. Zakrojone są na umożliwienie szerokiemu gronu mieszkańców partycypacji społecznej i angażowania się w sprawy miasta. Co ciekawe, zarówno badania ankietowe mieszkańców, jak i reprezentantów i reprezentantek NGO pokazały raczej ambiwalentny stosunek do tych inicjatyw, w szczególności do partycypacji społecznej w ogóle. W pytaniach otwartych w ankiecie do mieszkańców i mieszkanki - Budżet Obywatelski i konsultacje społeczne były najczęściej pojawiającymi się odpowiedziami w pytaniu dotyczącym sukcesywnych działań, które podjęło miasto, żeby angażować mieszkańców i mieszkanki Krakowa w projekty społeczne. Z jednej strony pojawiały się one jako przykład sukcesywnego działania z zakresu inicjowania projektów społecznych, z drugiej zaś strony mieszkanki i mieszkańcy miasta, a także eksperci w fiskach, zgłaszali konieczność poprawy tych procesów oraz zwiększenie nacisku na kwestie informacyjne. Mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, pomimo cieszących się popularnością działań w postaci Budżetu Obywatelskiego i konsultacji, zgłaszali brak poczucia wpływu na sprawy miejskie, brak poczucia, że są słuchani i słuchane przez Władze Miasta. Na temat konsultacji społecznych mieszkańcy i mieszkanki zgłaszali, że odbywają się na zbyt późnym etapie wypracowywania rozwiązań oraz że procedury przeprowadzania konsultacji są niejasne. Faktem jest iż, mieszkańcy i mieszkanki dostają feedback od miasta gdy wezmą udział

w procedowaniach Budżetu Obywatelskiego, a raporty z konsultacji są dostępne na stronie miasta, natomiast mimo to nadal problem braku informacji zwrotnej czy poczucie, że urząd miasta nie ustosunkował się do zgłoszonych propozycji, pojawiały się często wypowiedziach ankietowych. Dlatego zwiększenie działań informujących o procedurach i o tym, gdzie szukać informacji na temat rozstrzygnięć wydają się pożądane. Wydaje się, że dodanie prostego, spersonalizowanego procesu informowania dotyczącego bezpośrednich wyników konsultacji i Budżetu Obywatelskiego sprawiłoby, że mieszkańcy i mieszkanki nie miałyby dłużej poczucia bycia pozostawionych samym sobie, ani tego, że ich głosy i opinie zostały wysłane w eter i pozostawione bez żadnej odpowiedzi. Zbudowanie siatki wzajemnej komunikacji, nawet gdyby miała być ona do pewnego stopnia zautomatyzowana, pozwoliłoby mieszkańcom i mieszkankom czuć, że uczestniczą w większym, społecznym procesie. System informacyjny mógłby informować mieszkańców na przykład ilekroć pewien projekt społeczny, za którym głosowali, został wprowadzony w życie lub na jakim etapie wprowadzania on jest - a również zapraszać do dalszego przesyłania swoich uwag i współuczestniczenia w procesie. Natomiast w kontekście mieszkańców, którzy dotychczas nie brali udziału w podobnych programach, działania polegające na szeroko zakrojonej akcji informacyjnej, która pokazywałaby jakie są efekty przeprowadzanych dotychczas Budżetów Obywatelskich i konsultacji, oraz jak drobne zmiany przeprowadzane w mieście nawarstwiły się i z czasem wpłynęły na namacalną zmianę jakości życia. Naturalnie nie daje się przewidzieć, jakie skutki, konkretne działania będzie miało wpływ na decyzje ludzi i czy proponowane działanie faktycznie będzie skutkowało wzrostem zaangażowania społecznego obywateli. Natomiast można powiedzieć, że wzmożone działania informacyjne będą kontrargumentem ze strony miasta na zarzuty, że głos mieszkańców się nie liczy, że nie mają oni wpływu na sprawy miejskie. Pokazywanie jak zarówno zaangażowanie się w konsultacje, Budżet Obywatelski ale i referenda i wspólne pisanie petycji wpłynęło na decyzje Władz Miasta i poskutkowało namacalnymi zmianami w mieście, w idealnym przypadku zwiększy poczucie sprawczości mieszkańców i mieszanek. Wspomniana rekomendacja zakłada, że Władze Miasta faktycznie uwzględniają i szanują uwagi mieszkańców, w innym przypadku żadne działanie promocyjne najpewniej ich nie przekona, że ich głos w mieście się liczy.

Cel operacyjny 2.8. [Zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszanek Krakowa.](#)

W trakcie konsultacji mieszkanki i mieszkańcy zwracali uwagę na to, że w Polsce społeczeństwo obywatelskie jest stosunkowo młode, że pewne nawyki partycypacyjne dopiero się kształtują, stąd młodzi ludzie mogą nie zawsze mieć podobne wzorce w domu, wśród bliskich osób od siebie starszych. Równie często zwracano uwagę na to, że nawyki partycypacyjne powinny być kształtowane od najmłodszych lat, że jako takie mogą przyczynić się do tego, w jaki człowiek postrzega siebie i swoją odpowiedzialność i wpływ na otaczającą rzeczywistość. Jako

konsekwencja tych dwóch spostrzeżeń korzystnym wydaje się zaangażować placówki i organizacje związane z edukacją w nawigowanie procesem edukacyjnym młodych ludzi. Działania można przeprowadzać poprzez warsztaty uczące dzieci i młodzież przydatnych z punktu widzenia organizacji oddolnej umiejętności - takich jak facylitacja spotkań, tworzenie oddolnych grup wsparcia, tworzenie oddolnych grup i inicjatyw związanych wokół wspólnego interesu, korzystanie z dostępnego kapitału społecznego itd. Wartościowym wydaje się angażowanie lokalnych aktywistów, liderów społeczności i reprezentantów NGO działających w sektorze edukacji i społeczeństwa obywatelskiego. Na spotkaniu konsultacyjnym z mieszkańcami i mieszkańcami ale także z fiszek eksperckich płynie informacja, iż nauczyciele i nauczycielki, tak jak pracownicy i pracownicy centrów kultury są często zbyt obciążeni obecnymi zobowiązaniami, żeby produktywnym było wymaganie od nich wypełnianie jeszcze kolejnych zobowiązań.

Natomiast te placówki mogłyby udostępniać pomieszczenia i pomagać w promocji wydarzeń. W ramach zajęć szkolnych można też uczestniczyć bezpośrednio w działaniach Rad Dzielnic, odwiedzać je w formie zorganizowanych wycieczek szkolnych, a także wypracowywać projekty społeczne wspólnie z młodzieżą i dziećmi, które później zostaną złożone w Radzie. To działanie, połączone z edukowaniem skierowanym na osoby dorosłe i zachęcanie ich do angażowania się w sprawy miejskie, powinno być kompleksowym działaniem obejmującym wszystkie grupy wiekowe.

Odpowiedzi w ankiecie skierowanej do reprezentantów krakowskich NGO i pracowników UMK pokazały, że pomimo sporych działań ze strony Urzędu Miasta, które mają na celu finansowanie i wspieranie trzeciego sektora, osoby z nim związane nie zawsze mają świadomości tego, że urząd wychodzi względem nich w taką stronę - i zgłaszali problemy związane z brakiem finansowania, udostępniania lokali i nawiązania kontaktu z urzędnikami. Aż 40,9% ankietowanych wskazało, że wsparcie finansowe ze strony miasta waha się w zakresie bardzo źle - niebył dobrze (25,5% odpowiedziało "nie mam zdania" stanowiąc najliczniejszą grupę odpowiedzi). Należy wspomnieć, że druga pod kątem wskazywalności odpowiedzi, była odpowiedź "umiarkowanie dobrze" (21,1% głosów). O wiele lepiej przedstawiała się sprawa dotycząca wsparcia lokalowego - 31% ankietowanych wskazało, że tutaj działania miasta są na "umiarkowanie dobrym" poziomie stanowiąc najliczniej wskazywaną odpowiedź. Łącznie 29,9% ankietowanych wskazało odpowiedzi w przedziale "bardzo źle" do "niezbyt dobrze", łącznie 54,9% z zakresu "umiarkowanie dobrze" do "zdecydowanie dobrze" w kontekście pytania o wsparcie w postaci udostępniania przestrzeni.

Korzystnym byłoby przeprowadzenie dalszych badań dotyczących wsparcia finansowego, którego NGO potrzebują lub zwiększenie działalności promocyjnej, żeby mieć pewność, że kwestia dotycząca finansowania jest ogólnie znana: i że odpowiedzi w ankietach nie odzwierciedlają problemów w znalezieniu informacji o tym, jak pozyskać fundusze i wsparcie, a faktycznie niezadowolający poziom finansowania i współfinansowania działań. Same odpowiedzi "nie mam zdania" (25,4% w pytaniu o wsparcie pieniężne i 15,5% w pytaniu o wsparcie lokalowe) mogą

odzwierciedlać niezadowolający poziom informowania na ten temat. Ponieważ w kontekście inicjowania projektów społecznych, udział trzeciego sektora wydaje się nieodzowny - zarówno dlatego, że jest to sektor, który inicjowaniem projektów społecznych się zajmuje, jak i dlatego, że może pośrednio pomagać w edukowaniu na temat zaangażowania społecznego - usprawnienie komunikacji pomiędzy NGO a Urzędem i upewnienie się, że reprezentanci sektora znają przywileje oferowane im ze strony miasta, wydają się konieczne.

Cel szczegółowy nr 3 - Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączać się w ochronę środowiska i klimatu

Cel operacyjny 3.1. **Wzmocnienie współpracy pomiędzy Urzędem Miasta Krakowa i władzami miasta a organizacjami pozarządowymi zajmującymi się edukacją ekologiczną.**

W Krakowie daje się zauważyć konflikt społeczny dotyczący decyzji władz miasta, które mają konsekwencje dla środowiska naturalnego. Zdaniem osób, które wypełniły przygotowany przez Swarmcheck ankietę dla NGO i UMK, niezadowolenie z polityk władz Krakowa postrzeganych jako nieekologiczne stanowi barierę dla lokalnej edukacji ekologicznej ("Żadne akcje edukacyjne nie przebiją poczucia, że miasto nie chce współpracować z mieszkańcami w zakresie ochrony przyrody i ekosystemów w mieście"). Postulat, który można streścić jako domaganie się przede wszystkim dobrego przykładu od władz miasta, był jednym z częściej pojawiających się w ankiecie.. Profesjonalistki i działacze przypominali o tym, że mieszkańcy i mieszkanki zwracają uwagę choćby na to, jak się postępuje z zielenią w ich otoczeniu (zaniechanie młodych drzewek, nadmierne koszenie trawników), ale również na decyzje o szerszych i bardziej długotrwałych konsekwencjach, takie jak plany zagospodarowania przestrzennego i projekty osiedli, na terenie których zieleni bywa rugowana do legalistycznego minimum. Osoby biorące udział w badaniu postulowały w sprawach środowiska naturalnego politykę konsekwentną i transparentną, tj. na tyle przejrzystą i dobrze zakomunikowaną, aby wiadomo było, kiedy i jak wola krakowian i krakowianek może być wyrażona oraz kiedy i jak zostanie wzięta pod uwagę przez władze. Pojawiały się głosy, że Kraków ma "świecić przykładem jako miasto" oraz że osoby na eksponowanych stanowiskach publicznych powinny być znane z proekologicznego zaangażowania w życiu prywatnym.

Temat nieresponsywności władz Krakowa na potrzeby ochrony środowiska i edukacji ekologicznej pojawił się również w wypowiedziach mieszkańców, którzy wzięli udział w trzecim spotkaniu konsultacyjnym. Wyrażono wówczas zaniepokojenie sytuacją ciągłej konfrontacji, mówienia przez przedstawicieli i przedstawicielki władz miasta oraz zaangażowanych mieszkańców i mieszkanki jakby dwoma różnymi językami, zwłaszcza na temat zieleni w mieście. Uczestnicy zgadzali się co do tego, że ogół mieszkańców Krakowa nie ufa w prawdę w sprawach terenów zielonych. Relacjonowali zarówno plotki o korupcji (na korzyść firm

deweloperskich lub przedsiębiorstw zajmujących się zagospodarowaniem przestrzeni outdoorowych), jak i krążące co jakiś czas pogłoski o tym, jakoby nawet najcenniejsze przyrodniczo tereny w Krakowie, np. Łąki Nowohuckie, mogły być zagrożone zabudową lub innego rodzaju eksploatacją. Podłożem takich podejrzeń wydawała się w toku myślenia uczestników konsultacji frustracja nieustannymi seriami odrzucanych apeli mieszkańców i mieszkank - w ostatnim czasie w sprawie rewitalizacji Parku im. Bednarskiego, Łąk na Klinach oraz drzew na terenie byłego obozu koncentracyjnego Płaszów (zbieżna z powyższymi refleksja pojawiła się w ankiecie do NGO i UMK: "Rewitalizacje parków nie powinny wiązać się z ingerencją w ekosystemy").

W toku badań, zespół Swarmcheck zauważył poczucie nieufności i wypalenia w szeregach organizacji ekologicznych związanych z Krakowem. Rekrutacja przedstawicieli/przedstawicielek organizacji proekologicznych do działań badawczych lub eksperckich przy tworzeniu Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej była utrudniona w stopniu wyższym niż rekrutacja osób związanych zawodowo czy rzeczniczo z innymi obszarami edukacji obywatelskiej. Wahając się lub po prostu odmawiając, członkowie i członkinie tych organizacji sygnalizowali niekiedy, że byłby to wysiłek zmarnowany, ponieważ władzom Krakowa po prostu nie zależy na ochronie lokalnej przyrody, więc da się działać co najwyżej pomimo władz, ale nie razem z władzami. Dowodem na taki stan rzeczy są, według nich, notorycznie ignorowane protesty i apele w sprawach o ekologicznym znaczeniu (nawet te poparte odpowiednimi ekspertyzami i zaangażowaniem licznych mieszkank i mieszkańców), naznaczona brakiem szacunku atmosfera na konsultacjach społecznych poświęconych takim sprawom oraz słabe wsparcie finansowe i lokalowe odnośnych NGOów.

Z drugiej strony, urzędnicy i urzędniczki, z którymi Swarmcheck toczył rozmowy, jak i osoby zaangażowane w niedawny Panel Klimatyczny, wskazywały na nieorientowanie części działaczy i działaczek ekologicznych w niektórych ważnych aspektach funkcjonowania samorządu (np. różnic w kompetencjach Urzędu Miasta i Rady Miasta, procedur zagospodarowania przestrzennego). Według nich barierą na drodze dialogu pomiędzy proekologicznymi NGOami a władzami i UMK bywa żądanie rzeczy niemożliwych prawnie lub bardzo drogich, a czasami również kierowanie postulatów do niewłaściwego podmiotu czy ignorowanie czasu wymaganego dla wdrożenia danych decyzji. W kwestionariuszu pozostał ślad tego rodzaju postawy: "[trzeba] edukować zarządzających miastem, radnych - jak mieszkańcy mają kształtować swoją świadomość ekologiczną, skoro administracja i samorząd mają zerową wiedzę w tym zakresie". Wiele różnych instytucji samorządowych zostało wrzuconych do jednej kategorii: radni, administracja, a nawet abstrakcyjny "samorząd". Dobrze by się stało, gdyby większa niż obecnie część relatywnie aktywnych mieszkańców i mieszkank, którym zależy na przyrodzie Krakowa i okolic, dowiedziała się o istotnej różnicy pomiędzy wyspecjalizowanymi wydziałami Urzędu Miasta i miejskimi jednostkami, którymi kierują najczęściej osoby z wiedzą i doświadczeniem z danego zakresu, a radnymi, którzy mogą mieć dowolny rodzaj wykształcenia i działają z nadania

politycznego. Wątpliwości budzi też to, czy ogół mieszkańców wie o istnieniu Komisji Dialogu Obywatelskiego ds. Środowiska.

Faktem pozostaje, że nawet mieszkańcy biorący udział w konsultacjach społecznych jako osoby prywatne, bez mandatu żadnej organizacji, zauważyli, iż bardzo mało słychać o jakichkolwiek przykładach sukcesów we współpracy pomiędzy krakowskimi organizacjami pozarządowymi zajmującymi się przyrodą a UMK i jednostkami miejskimi. Aby niwelować polaryzację i umożliwić współdziałanie, które mieszkańcy i mieszkanki mogliby docenić i z którego rodziłaby się skuteczna edukacja ekologiczna (tj. nienaznaczona przekonaniem, że nic nie warto robić, ponieważ władze niewiele robią), Swarmcheck proponuje warsztaty mediacyjne dla przedstawicieli i przedstawioelek władz, UMK i relewantnych MJO oraz organizacji zajmujących się edukacją ekologiczną. Cele, liczbę i kształt takich spotkań powinny być ustalone przez strony. Warto aby były one prowadzone z udziałem doświadczonych mediatorów/mediatorek oraz aby jednym z celów było zobowiązanie się do wzajemnych szkoleń, ustalenie dat i zakresu zagadnień szkoleniowych. Liczylibyśmy tutaj na wygenerowanie korzystnej dynamiki psychologicznej polegającej na tym, że co prawda każda strona chciałaby niejako pouczyć tę drugą (cytat z kwestionariusza: "w tym zakresie [tj. ochrony lokalnej przyrody] bardziej potrzebujemy kształtować postawy urzędników i radnych, gdyż mieszkańcy chcą terenów zielonych i nie chcą dalszego zabudowywania miasta"), ale jednocześnie standardy szkoleń wymagają, aby dbać o dobre samopoczucie uczestników, ponieważ jest to usługa na nich skoncentrowana, która ma im dostarczyć wartość. Spotkania mediacyjne mogłyby stać się też okazją do omówienia charakteru i intensywności wsparcia, jakiego Miasto powinno udzielać organizacjom pozarządowym związanym z ochroną przyrody, na przykład - jak pisała przedstawicielka jednej z nich w ankiecie do NGO i UMK - "otwartych konkursów ofert, małych grantów i innych na edukację ekologiczną, zwolnienia z konieczności płacenia czynszu wynajmowanych lokali i tego typu opłat".

Cel operacyjny 3.2. [Rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkanek w ochronę przyrody Krakowa i okolic.](#)

Każde badanie przeprowadzone przez Swarmcheck pokazuje duże przywiązanie mieszkańców i mieszkanek Krakowa do terenów zielonych i błękitnych. Natomiast ankieta dla mieszkańców ujawniła, że krakowianie i krakowianki deklarują, iż chcą lepiej chronić tereny zielone, ale jednocześnie nie poszukują tej wiedzy, która mogłaby ich włączyć w potencjalnie najskuteczniejsze formy tej ochrony, mające charakter publicznego zaangażowania (partycypacja, zrzeszenie, presja, aktywizm). Jedynie 12,9% ankietowanych dało odpowiedź "Z kim się skontaktować, jeśli mam pomysł na proekologiczną inicjatywę lub petycję?" na pytanie "O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej z zakresu zmian klimatycznych i ochrony środowiska?" (ósma pozycja przy możliwości trzykrotnego wyboru spośród czternastu opcji). Dla odpowiedzi "Jakie organizacje zajmują się ochroną przyrody i edukacją ekologiczną w Krakowie?" było to 11.3% (pozycja dziewiąta).

Aby zasypać przepaść między ciekawością i świadomością mieszkańców i mieszkanki a ich potencjalną skutecznością, proponujemy działanie w postaci promocji różnych form partycypacji nakierowanej na ochronę terenów zielonych w Krakowie i okolicach (petycja, protest, wpłata na rzecz organizacji ekologicznej, wolontariat w organizacji ekologicznej, konsultacje społeczne, udział w sesji Rady Miasta). Miasto powinno przyjmować takie formy zaangażowania z otwartością i udzielać im platformy (a nie tylko pozostawiać to NGOsom), nawet jeśli doraźnie bywa, że idą one w poprzek bieżących interesów politycznych. Na dłuższą metę bierna społeczność nie jest korzystna dla demokratycznej władzy. Zdaniem ekspertek i ekspertów, którzy nadesłali fiszki tematyczne na potrzeby niniejszego Programu, aby ludzie chcieli brać udział w aktywizmie, muszą mieć dobrze uzasadnione przekonanie, że to ma sens, zostanie zauważone i ma realną szansę wywrzeć wpływ na polityki i prawa. Dobrym przykładem takiej sytuacji (wartym przytoczenia również w świetle celu operacyjnego 3.1.) jest spotkanie, które miało miejsce w Urzędzie Miasta Krakowa w lipcu 2019 r. zorganizowane przez Wydział Edukacji UMK. Wówczas miejscy urzędnicy i urzędniczki odpowiedzialni za ochronę środowiska, jakość powietrza, gospodarkę odpadami, partycypację społeczną i edukację dyskutowali z przedstawicielami Młodzieżowego Strajku Klimatycznego. Podczas wielowątkowej dyskusji uczniowie i uczennice krakowskich szkół wspólnie z urzędnikami zastanawiali się, jak we współpracy z miastem mogliby realizować swoje postulaty.

Ankieta jakościowa skierowana do przedstawicieli i przedstawicielek NGO i UMK pokazała, że rekomendowane są aktywne i odbywające się na wolnym powietrzu formy zapoznawania mieszkańców i mieszkanki z wartością przyrody lokalnej. Najczęściej powtarzającą się sugestią były

- spacer edukacyjny ze specjalistą i specjalistką w zakresie życia ptaków, owadów czy drzew.

Poza tym proponowano:

- konkursy z nagrodami (np. fotograficzne), zwłaszcza takie, które angażowałyby i integrowałyby społeczności lokalne lub dzieci i młodzież,
- grupowe sadzenie drzew i krzewów,
- pikniki plenerowe, spotkania sąsiedzkie/osiedlowe na świeżym powietrzu,
- warsztaty w terenie (przypuszczalnie zarówno przyrodnicze, jak i np. związane z ekologicznymi praktykami typu zero waste).

Porównując i łącząc wyżej zaproponowane wyniki badań, widzimy, że dobrze będzie zarekomendować następujące rodzaje działań.

- docieranie do mieszkańców i mieszkanki z informacjami o tym, które zakątki Krakowa i okolic są cenne przyrodniczo i dlaczego.

W tym sformułowaniu kierunku działania może się mieścić bardzo wiele form. Respondentki i respondenci ankiety dla NGO i UMK podali wiele potencjalnie łatwo skalowalnych propozycji:

- użycie stron internetowych, mediów społecznościowych i telewizji (np. krótkie spoty w MPK, dłuższe programy przyrodnicze w TVP 3 Kraków),
- materiały wizualne w przestrzeni publicznej - billboardy, ulotki oraz, szczególnie, tablice dydaktyczne w terenie ("informacje na temat zwierząt i roślin na danym obszarze", "tablice dydaktyczne ze zdjęciami podobne jak te w Łasku Wolskim"),
- tworzenie i promocja tras spacerowych z mapkami (tutaj warto zauważyć, że oprócz robienia czegoś ciągle nowego, można wracać do już istniejących spacerowników).

Ogromną istotność swego rodzaju hiperlokalnego kontekstu w myśleniu krakowian i krakowianek o przyrodzie jednoznacznie wykazała ankieta dla ogółu mieszkańców. Najpopularniejsza odpowiedź na pytanie "O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej z zakresu zmian klimatycznych i ochrony środowiska?" brzmiała "Które tereny w Krakowie i okolicach są cenne przyrodniczo i dlaczego?" (wskazało ją 28,3% respondentek i respondentów przy możliwości trzykrotnego wyboru). Na drugim miejscu (spośród czternastu, 25,4% respondentów) znalazła się odpowiedź "Jak mogę pomóc chronić tereny zielone w mojej okolicy?". Umiarkowanie popularna była też odpowiedź "Jak skutecznie pomagać przetrwać dzikim zwierzętom w mieście?" (siódma pozycja, 17% ankietowanych).

Materiał z fiszek eksperckich potwierdza wartość materiałów wizualnych w przestrzeni publicznej. Podkreślano ich powszechną dostępność jako zaletę, ponieważ również problemy ekologiczne, choćby zmiana klimatu, są powszechne. Zauważono także, iż dzięki objaśnieniom znajdującym się w konkretnym, odpowiednim miejscu rodzice mogą łatwo wytłumaczyć dzieciom w czasie spaceru, co jest ciekawego pod względem przyrodniczym w ich okolicy. Wskazywano na relatywnie niski koszt realizacji i wysoka trwałość takich pomocy wizualnych oraz na fakt, że mogą one skutecznie trafić do mieszkank i mieszkańców, którzy niekoniecznie są obeznani z nowoczesnymi technologiami.

Aktywna edukacja o danym terenie w tymże w terenie.

Należy ponownie podkreślić ideę spacerów i wycieczek przyrodoznawczych (również dla młodzieży i dorosłych), ponieważ również w ankiecie skierowanej do ogółu mieszkank i mieszkańców Krakowa była to ogromnie popularna opcja przy pytaniu "W jakim wydarzeniu związanym z ochroną środowiska i edukacją ekologiczną najchętniej wzięłaby Pani/ wzięłby Pan udział (sam(a) lub z rodziną)?" (drugie miejsce spośród trzynastu możliwości, 27,3% respondentów przy możliwości trzykrotnego wyboru). Część osób uczestniczących w ankiecie dla przedstawicieli NGO i UMK postulowała, aby w celu edukacji z motywowania krakowian i krakowianek do dbałości o lokalną przyrodę udowodniać na gruncie praktycznym, że z obcowania z przyrodą można wyciągnąć ogromne korzyści psychologiczne, zwłaszcza relaks,

odstresowanie. Nie wydaje się, aby zademonstrowanie takiej korzyści było możliwe w inny sposób niż zabranie ludzi w teren.

Festyny i pikniki z ekologicznym motywem przewodnim.

Tego rodzaju formy edukacyjno-rozrywkowe są, według przeprowadzonej ankiety, popularne lecz nie bardzo popularne - wśród krakowian i krakowianek. Piątą pozycję na trzynaście przy możliwości trzykrotnego wyboru, tj. głos 21,9% respondentów i respondentek, przy pytaniu "W jakim wydarzeniu związanym z ochroną środowiska i edukacją ekologiczną najchętniej wzięłaby Pani/ wzięłby Pan udział (sam(a) lub z rodziną)?" uzyskała właśnie odpowiedź " impreza plenerowa: festyn, piknik". Imprezy outdoorowe o tematyce ekologicznej zostały jednoznacznie poparte przez panel ekspercki. Specjaliści i specjalistki uzasadniali swoją opinię następująco.

- Czasami to może być jedyna okazja, aby do kogoś dotrzeć z proekologicznym przekazem. Każda forma kontaktu z przesłaniem o ochronie klimatu jest ważna i nie można jej zmarnować ani lekceważyć.
- Za pomocą imprez można dotrzeć do zróżnicowanej grupy mieszkańców i wytworzyć pozytywne skojarzenie z działaniami ekologicznymi, np. dzięki konkursom z nagrodami.
- Doświadczenie Krakowa pokazuje, że jest to atrakcyjna forma dla mieszkańców.
- Wydarzenia plenerowe umożliwiają organizację edukacji ekologicznej dzieci w formie zabawy, dzięki temu jest to przyjemniejsza forma niż edukacja szkolna.
- Piknik czy festyn najczęściej jest wydarzeniem rodzinnym, łączy dzieci i dorosłych, udział w nim nie wymaga znalezienia opieki na dziecko itd. Trudno jest zaprojektować wydarzenie, w ramach którego wiedza mogłaby dotrzeć do kogoś bez wielkiego wysiłku z jego strony, a piknik czy festyn jest dokładnie taką formą.

Warto dodać, że w ramach imprezy łatwiej pomieścić i zaproponować publiczności formy edukacyjne, które co prawda zostały uznane za potrzebne przez społeczność ekspercką, urzędniczą i NGO-sową biorącą udział w panelu i ankiecie do przedstawicieli NGO i UMK, ale ich popularność wśród zwykłych mieszkańców i mieszkanki zgodnie z wynikami ankiety jest bardzo niska. Chodzi o prelekcje, prezentacje książek przyrodniczych, spotkania ze specjalistami, spotkania autorskie.

Realizacja wyżej opisanych działań miałaby związek również z celem operacyjnym 3.3. (ponieważ tematyka pikników, festiwali czy festynów ekologicznych może być zarówno globalna, jak i lokalna).

Cel operacyjny 3.3. [Rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkanki i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk.](#)

Jedna z fiszek eksperckich potwierdziła raczej wysoką motywację proekologiczną mieszkańców i mieszkanki, wypracowaną między innymi dzięki wieloletniemu procesowi starania się

o podniesienie jakości powietrza w Krakowie. Ponadto w materiałach odeskperckich zauważono, że z literatury przedmiotu wynika, iż do mainstreamu weszły w Polsce zachowania takie jak oszczędzanie wody, używanie energooszczędnych źródeł światła i gaszenie światła w nieużywanych pomieszczeniach. Jedna trzecia mieszkańców Polski planuje również podjęcie dodatkowych działań, które zwiększą efektywność energetyczną i umożliwią zmniejszenie rachunków za energię. Osoby te najczęściej planują zastosować odnawialne źródła energii. Polacy i Polki nadal jednak najchętniej przystaną na takie niedogodności proekologiczne, których koszty poniesie biznes lub państwo.

Wydaje się, zatem, że występuje większy problem nie tyle z motywacją krakowian i krakowianek czy ogólną świadomością potrzeby troski o środowisko, lecz raczej z 1. brakiem osadzenia w wykazanych naukowo zależnościach między, zdawałoby się, normalnymi kulturowo, codziennymi zachowaniami a globalnym stanem środowiska; 2. zbyt wysokim kosztem czasowym i behawioralnym właściwego postępowania. Proponowane działania łagodzące owe problemy zostały opisane częściowo bezpośrednio poniżej, a częściowo w ramach celu operacyjnego 3.4.

Eksperti i ekspertki podali kilka ogólnych porad dotyczących edukacji poświęconej globalnym problemom środowiska naturalnego.

- Edukacja powinna być systematyczna - ustawiczna i spójna, nie zaś tylko doraźna, związana z jakąś akcją czy kończąca się na etapie szkolnym.
- Edukacja powinna być zróżnicowana. Różne osoby mogą interesować się środowiskiem naturalnym z różnych powodów, łącznie z powodami niezwiązanymi bezpośrednio z korzyścią przyrodniczą, na przykład mogą chcieć wpasować się w wymagania przyzwoitości właściwe dla swojej klasy społecznej i tego, co się postrzega jako nowoczesne lub szukać alternatywnego stylu życia (nowej diety, społeczności skupionej wokół protestu) itp.
- Komunikaty dotyczące globalnych problemów środowiska naturalnego powinny być możliwie powszechnie dostępne, tj. łatwo docierać do mieszkańca i cechować się czytelnym, przystępnym przekazem.

Przykładem dobrej praktyki w tym zakresie jest wsparcie, jakiego Wydział Edukacji UMK udziela działaniom miejskich jednostek oraz organizacji pozarządowych, które mają na celu zwiększenie świadomości związane z dbałością o środowisko. Informacje o wartościowych inicjatywach są przekazywane drogą elektroniczną oraz za pośrednictwem Portalu Edukacyjnego Miasta Krakowa, w którym działają specjalne zakładki dotyczące m.in. uczniów, rodziców, nauczycieli oraz dyrektorów szkół. Komunikaty publikowane w Portalu Edukacyjnym przekładają się na spore zainteresowanie mieszkańców Krakowa wspomnianymi działaniami.

Jak przypominała ekspertka z UMK, Wydział ds. Jakości Powietrza od lat udostępnia mieszkańcom materiały informacyjno-promocyjne, które ułatwiają zrozumienie zagadnień z zakresu ochrony powietrza i odnawialnych źródeł energii. W 2020 r. przygotował również tablice edukacyjne filmy

instruktażowe dotyczące odnawialnych źródeł energii i efektywności energetycznej. Tego rodzaju aktywne wychodzenie do krakowian i krakowianek również należy naśladować w przyszłości, nie tylko jeśli chodzi o tematykę czystego powietrza.

W duchu powyższych zaleceń ogólnych do Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa w zakresie globalnej edukacji ekologicznej zostają zarekomendowane następujące działania.

- Poszerzanie horyzontów globalnego spojrzenia na środowisko: uświadamianie, jaki jest stan ekosystemów na świecie i w jaki sposób międzynarodowe korporacje i ruchy polityczne mogą działać proekologicznie lub antyekologicznie.

Odpowiedź ankietowa “warsztaty z zakresu globalnego spojrzenia na środowisko:

uświadamiające, jaki jest stan ekosystemów na świecie i w jaki sposób międzynarodowe korporacje i ruchy polityczne mogą działać proekologicznie lub antyekologicznie” była niemal tak samo często wskazywana w ankiecie dla mieszkańców jak wspomniane wcześniej wszelkiego rodzaju praktyczne warsztaty. Znalazła się na niespodziewanym trzecim miejscu spośród odpowiedzi na pytanie “W jakim wydarzeniu związanym z ochroną środowiska i edukacją ekologiczną najchętniej wzięłaby Pani/ wzięłby Pan udział (sam(a) lub z rodziną)?”. Było to dla zespołu Swarmcheck zaskoczenie, ponieważ intuicyjnie można by się raczej spodziewać, że respondenci i respondenci będą raczej unikać czegokolwiek, co się kojarzy politycznie (jako że jest to słowo negatywnie nacechowane w kulturze). Można było też przypuszczać, że większość mieszkanki i mieszkańców uzna, iż tematyka światowego wielkiego biznesu czy ruchów społecznych przerasta ich możliwości poświęcenia odpowiedniego czasu lub uwagi. Sądzimy, zatem, że skoro została wybrana opcja niekoniecznie należąca do lekkich czy przyjemnych, tym bardziej należy wyjść jej naprzeciw. Przemawia za tym również ogólna wiedza o relatywnie niewielkim znaczeniu indywidualnych wyborów konsumenckich dla środowiska naturalnego wobec wagi głosowania na proekologiczne partie czy wywierania nacisku na rządy lub międzynarodowych regulatorów. Bez skoordynowanych wysiłków na wielką skalę, skutkujących nakładaniem na firmy zakazów i nakazów oraz konsekwentnego monitorowania nigdy nie powiodłyby się przedsięwzięcia w rodzaju zamykania dziury ozonowej. Również tylko takie wysiłki, nakierowane na wymogi transparentności czy osłabianie nieproporcjonalnie mocnej pozycji korporacji w sądach mogą powstrzymać choćby zanik lasów albo dewastację dna morskiego.

- Przygotowanie i promocja scenariuszy lekcji szkolnych poświęconych tematom ekologicznym, na które nie ma zbyt wiele miejsca w podstawie programowej, zwłaszcza zmianom klimatu i zanieczyszczeniu plastikiem.

Z przeprowadzonych przez Swarmcheck paneli eksperckich wynika, że szkoły, przytłoczone wielością obowiązków i niedoborem zasobów, często doceniają narzędzia i materiały gotowe do zastosowania. Specjaliści i specjalistki podkreślali również wagę rozpoczynania edukacji ekologicznej już u małych dzieci.

- Kontynuacja i poszerzanie partnerstw skupionych wokół redukcji zużycia plastiku w instytucjach (w tym w szkołach)/ organizacjach/ firmach.

Do tej pory dobry przykład dały krakowskie szkoły i placówki dla dzieci korzystające z akcji "Kraków bez plastiku" przygotowanej w 2019 r. przez Wydział Edukacji UMK na podstawie rekomendacji prof. Małgorzaty Grodzińskiej-Jurczak i Zespołu Ochrony Przyrody i Edukacji Środowiskowej UJ w Krakowie, studentów Wojciecha Dybka i Anny Jurczak, współkoordynatorów w projekcie Nie!DlaPlastiku, jak również członków Grupy aDaSie i Elżbiety Gierek, nauczycielki biologii i przyrody. Wychodząc od tego rodzaju dobrej praktyki, warto pracować nad tym, by edukacja ekologiczna przestała się kojarzyć wyłącznie z wychowaniem młodego pokolenia, a więc, z perspektywy niektórych osób, czymś nieco naiwnym czy zabawowym. Trzeba podjąć działania z grupami demograficznymi, które mają większą siłę decyzyjną i nabywczą. Proponujemy, aby Miasto stworzyło incentywy dla zmniejszenia zużycia plastiku i prawidłowej segregacji odpadów w sektorze gastronomicznym (sytuacja związana z opakowaniami jednorazowymi tylko się pogorszyła w czasie pandemii COVID-19) i zakładach pracy, np. oddziałach licznych korporacji, które w Krakowie prowadzą business process offshoring. Rekomendowane działanie miałyby również w oczywisty sposób znaczenie również dla celu operacyjnego 3.4.

Na koniec niniejszej sekcji warto dodać jedną uwagę o edukacji klimatycznej. Może powstać mylne wrażenie, że niniejszy Program nieco zaniedbuje zagadnienie edukacji klimatycznej. Przede wszystkim należy podkreślić, iż ułatwianie mieszkańcom i mieszkankom zmniejszania ich śladu węglowego jest efektywną formą edukacji klimatycznej, a kilka takich właśnie działań jest przez Program rekomendowanych. Program przewiduje też wsparcie edukacji klimatycznej w krakowskich szkołach. Niemniej w toku spotkań paneli eksperckich służących przygotowaniu Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dyskutowane były również bardziej kosztowne potencjalne przedsięwzięcia z zakresu edukacji klimatycznej w Krakowie, np. idea Centrum Edukacji Klimatycznej, być może podobnego pod pewnymi względami do wrocławskiego Hydropolis czy wzorujące się na niektórych rozwiązaniach z Centrum Nauki Kopernik w Warszawie. Zespół Swarmcheck uznał, że nierozsądne byłoby programowanie tego rodzaju inwestycji w sytuacji, gdy nie było jeszcze czasu na wprowadzenie zaleceń zakończonego w czerwcu 2021 Krakowskiego Panelu Klimatycznego. Jednym z tych zaleceń jest stworzenie osobnego programu edukacji klimatycznej.

Realizatorom owego mającego powstać programu możemy zwrócić uwagę na szczególny splot odpowiedzi danych w ankiecie Swarmchecku. Odpowiedzi na pytanie "O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej z zakresu zmian klimatycznych i ochrony środowiska?", które wiążą się bezpośrednio z ochroną klimatu, pojawiają się na miejscu piątym, a następnie dopiero na dwunastym i trzynastym, tj. przedostatnim.

Pozycja piąta (18,3% respondentów i respondentek przy możliwości trzykrotnego wyboru): "Jakim informacjom z zakresu ochrony środowiska i klimatu mogę zaufać, a jakim nie?".

Pozycja dwunasta (10% respondentów i respondentek przy możliwości trzykrotnego wyboru):
“Czy naprawdę ludzie powodują katastrofalną zmianę klimatu?”

Pozycja trzynasta (9% respondentów i respondentek przy możliwości trzykrotnego wyboru):
“W jaki sposób spożywanie mięsa i nabiału przyczynia się do zmian klimatu?”.

Hipotez dotyczących wyjaśnienia powyższego rozkładu wyników może być kilka, na przykład:
1. podejście typu “bliższa koszula ciału” (w tym przypadku wąsko pojęta przyroda lokalna) i niewystarczająca wiedza dotycząca związków między globalnym stanem ekosystemów a przyrodą lokalną; 2. zmęczenie dezinformacją w kontekście zmian klimatu i podejście w rodzaju “zaczę coś robić, dopiero gdy oni (specjaliści, politycy) sami się zdecydują, jak to z tym jest”; 3. poczucie, że przyroda lokalna otrzymuje za mało uwagi, podczas gdy o zmianie klimatu mówią wszystkie media; 4. poczucie, że już dobrze wiadomo, iż to ludzie wywołali zmiany klimatu; 5. poczucie, że zmiana kulturowa (taka, jak wspomniane w ankiecie ograniczenie spożycia mięsa) to za duże wymaganie, więc i tak nie warto się tym interesować. Dobrze by się stało, gdyby konstruowanie programu edukacji klimatycznej dla Krakowa wiązało się z bardziej pogłębionymi badaniami na ten temat.

Cel operacyjny 3.4. [Uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwianiami proekologiczne zachowania.](#)

Czynności skomplikowane, niezrozumiałe, drogie, męczące lub czasochłonne rzadko wchodzą ludziom w nawyk. Jest więc w dużej mierze stratą czasu samo edukowanie o minimalizowaniu ilości i segregowaniu odpadów czy redukcji liczby kilometrów samotnie przejechanych autem, jeśli ciągle coś przeciwnego stanowi najtańszą i/lub najłatwiejszą ścieżkę, a więc jeśli postępując prawidłowo, czujemy, że robimy o wiele więcej niż inni, co jest niesprawiedliwe. Wówczas nawet wysoka świadomość czy wrażliwość nie wystarczy. Najważniejszymi barierami wobec podejmowania zachowań korzystnych dla środowiska wymienionymi w fiszkach eksperckich były:

- niedomagania systemu komunikacji miejskiej,
- nawyki transportowe oraz sprzeczne potrzeby różnych grup użytkowników i użytkowników dróg - jak się wydaje, rozpinają się one głównie pomiędzy potrzebami kierowców a potrzebami rowerzystów i pieszych, potrzebami mieszkańców danej okolicy a potrzebami Niemieszkańców, którzy korzystają z czegoś w tej dzielnicy lub ją regularnie trawersują, ewentualnie również na osi między postępowymi/zielonymi poglądami na rolę miasta i samochodów a zachowawczymi poglądami na rolę miasta i samochodów; na przykład: mieszkańcy oczekują mniej zatłoczonego centrum, większej ilości terenów zielonych a jednocześnie nieograniczania ruchu i miejsc parkingowych (choćby zmiana organizacji ruchu na ul. Grzegórzeckiej pod kątem ułatwień dla rowerzystów i pieszych została po protestach mieszkańców cofnięta),

- trudności w przechodzeniu na bardziej ekologiczne ogrzewanie w budownictwie spółdzielczym i wielorodzinnym - ograniczenie prawne w zakresie tworzenia grup zakupowych zielonej energii,
- bariery finansowe (np. koszty inwestycji takich jak zmiana źródła ciepła, w tym potencjalny wzrost rachunków za energię),
- brak wiedzy (w tym brak znajomości odpowiednich przepisów) czy niewygody.

Jako zachętę dla spróbowania nowych, bardziej przyjaznych przyrodzie praktyk, zespół Swarmcheck rekomenduje drobne bonusy dla mieszkańców i mieszkanek za udokumentowane zachowania proekologiczne. Przez drobne bonusy rozumie się tutaj na przykład bilety na wydarzenia, książki czy ekologiczne produkty (tutaj, rzecz jasna, należałoby uważać na ryzyko tzw. greenwashingu, tj. przedstawiania produktu jako ekologicznego niezgodnie z prawdą, wyłącznie w celach marketingowych). Ze wszystkich propozycji działań polegających na wymiernym nagradzaniu, które były nadsyłane czy dyskutowane w procesie tworzenia Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa właśnie ta spotkała się z akceptacją panelu eksperckiego. Stało się tak ze względu na prostotę i przewidywane niskie koszty. Propozycje w rodzaju zniżek za opłaty mieszkaniowe dla osób, które prawidłowo segregują odpady lub oszczędzają energię, są wg panelistów i panelistek nierealistyczne - po pierwsze to prywatne firmy, a nie Miasto, dostarczają część mediów, a po drugie biurokracja z tym związana byłaby większa niż uzyskana wartość.

W wynikach pytania ankietowego "Co najbardziej pomogłoby Pani/Panu wprowadzić w życie więcej nawyków przyjaznych środowisku?" skierowanego do mieszkańców i mieszkanek bonusy nie znajdują się jednak bardzo wysoko - zajmują przeciętnie dziesiątą pozycję na czternaście po uszeregowaniu tychże czternastu przez 265 respondentek i respondentów. Z pewnością nie może to więc być jedyna ani najważniejsza interwencja na rzecz zachowań przyjaznych środowisku w Krakowie. Na miejscach od piątego do ósmego znalazły się za to różne środki wsparcia mieszkańców i mieszkanek w zmniejszeniu ilości generowanych odpadów oraz właściwym segregowaniu odpadów:

"dostarczona mi do domu przejrzysta broszura informacyjna o tym, jak segregować kłopotliwe odpady niemieszczące się w typowych kategoriach";

"wygodne pojemniki i worki na każdy rodzaj odpadów do mieszkań w blokach i kamienicach";

"poszerzenie systemu odbioru rzeczy, których już nie potrzebuję, abym nie musiał(a) organizować własnego transportu do odpowiedniego punktu";

"pośrednictwo w naprawach rzeczy, których jeszcze nie musiał(a)bym wyrzucać - kontakty do naprawdę zaufanych fachowców"..

W związku z tym rekomendujemy dostarczenie do każdego gospodarstwa domowego w Krakowie informacji o tym, co się dzieje z odpadami po ich zebraniu z gospodarstw oraz jak się obchodzić z kłopotliwymi odpadami niemieszczącymi się w typowych kategoriach. W przeprowadzonym

wcześniej z UMK i NGO badaniu ankietowym, ktoś z respondentów napisał, że przydałaby się "strona [internetowa], gdzie można by wpisać dowolny przedmiot i wyskoczy informacja, gdzie go wyrzucić". Zwracano również uwagę na potrzebę upewnienia mieszkańców i mieszkank, że segregowanie ma sens - transparentę w kwestii ilości segregowanych odpadów wg typów, rozwiewanie wątpliwości dotyczących tego, czy "i tak wszystko trafia na jedno wysypisko". Wg ankiety ok. ¼ krakowian i krakowianek chciałaby się dowiedzieć, "czy prawdziwa jest pogłoska, że wszystkie odpady i tak trafiają w jedno miejsce, mimo że każe się mieszkańcom je segregować".

Innym rekomendowanym przez Swarmcheck pomysłem popartym przez krakowian i krakowianki za pośrednictwem ankiety jest udostępnienie po umiarkowanych cenach zestawu dostosowanych do mieszkań w blokach i kamienicach koszy na każdy rodzaj odpadów, którego należy się pozbywać osobno. Aby działanie tego rodzaju się sprawdziło, pojemniki powinny być zaprojektowane w duchu koncentracji na realnym użytkowniku (kokreacja, design thinking itp. szczególnie polecane byłyby badania etnograficzne w mieszkaniach, sprawdzenie, czego ludzie używają w tej chwili, jaką przestrzeń dysponują, co powoduje ich nieprawidłowe zachowania, takie jak umieszczanie bioodpadów razem z odpadami zmieszanyymi itd.). Można odwołać się do doświadczeń z krajów, gdzie prawidłowe segregowanie odpadów stanowi nie tylko normę, ale niemal element społecznej dumy, jak np. Dania. Prawdopodobnie ważne byłoby też udostępnienie końcowego produktu bezpłatnie lub po umiarkowanej cenie.

Zarówno uczestnicy i uczestniczki ankiety dla przedstawicieli NGO i UMK, jak i ankiety dla mieszkańców, zwrócili uwagę na możliwość wdrożenia gamy działań wspierających ograniczenie nabywania sprzętów oraz opóźnianie ostatecznego wyrzucania przedmiotów do śmieci. Zaproponowano:

- otwarcie wypożyczalni sprzętów, których przeciętne gospodarstwo domowe nie używa zbyt często (np. służących do prac remontowych),
- wsparcie drobnych przedsiębiorców-rzemieślników, którzy zajmują się naprawami (szewców, krawców, elektryków itp.) poprzez dotacje, ulgi, promocję czy udostępnianie lokalu,
- pośrednictwo w naprawach - kontakty do naprawdę zaufanych fachowców,
- udostępnienie przestrzeni na kiermasze i wymiany oraz ich nagłaśnianie.

Warto rozważyć wdrożenie powyższych działań z pomocą organizacji pozarządowych. Działaniem, które zespół Swarmcheck rekomenduje szczególnie, idąc za sugestiami z fiszki eksperckiej oraz biorąc pod uwagę skuteczne wysiłki poczynione Miasto Kraków i Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania do tej pory (Lamusownia, odbiór używanych ubrań z miejsca zamieszkania itd.), jest udoskonalenie funkcjonowania miejsc, gdzie można oddać niepotrzebne lub zużyte przedmioty, oraz wzmożenie promowania korzystania z nich. Ankieta dla mieszkańców i mieszkank uwzględniała przede wszystkim aspekt wyręczenia mieszkańca w zadaniu

transportu niezależnie od rodzaju przedmiotów, których chciałby się pozbyć. Tego rodzaju informacja zwrotna ze strony mieszkańców i mieszkanki każe przypuszczać, że część z nich nie zdaje sobie sprawy, iż może zamówić indywidualny odbiór zużytego małego AGD, sprzętu hi-fi czy tekstyliów - stąd potrzeba wzmożonej edukacji. Synchronizacja remontów - powodujących najczęściej niemałe zamieszanie życiowe i niepewność związaną z harmonogramami prac architektów wnętrz czy firm remontowych - z terminami odbioru odpadów wielkogabarytowych również nie wydaje się działać optymalnie, zwłaszcza na osiedlach bloków mieszkalnych, których mieszkańcy nie są w stanie pomieścić przez kilka-kilkanaście dni w jednym niedużym mieszkaniu np. dawnej szafy i nowej szafy.

Jest rzeczą ważną, aby umożliwić wkład w ochronę środowiska i poczucie dobrze spełnionego obowiązku również krakowiankom i krakowianom, którym ciężko jest się wybrać poza swoją dzielnicę, którzy nie mają samochodu, nie mogą dźwigać cięższych przedmiotów lub są wyjątkowo zajęci (samotni rodzice, opiekunki/opiekunowie niesamodzielnymi członkami rodziny itp.). Mogą oni mieć trudność z właściwym pozbyciem się przedmiotów, które ktoś mógłby jeszcze dalej użytkować, np. książek, multimedialnych nośników, wózków i innych sprzętów dziecięcych, przedmiotów artystycznych czy rzemieślniczych, niepotrzebnego sprzętu, który wymaga jedynie drobnej naprawy lub odświeżenia itd. Gdyby mieli po temu warunki, mogliby je przewieźć na wymianę lub do *charity shopu*, jednak - jak powiedziano wyżej - ograniczenia czasu, siły i możliwości transportu prawdopodobnie zmuszą ich do wyrzucenia przedmiotów prosto na śmietnik. Trudności mogą dotyczyć też relatywnie drobnych odpadów budowlanych, np. niezdatnych do użytku, przetrzymanych resztek farb itp.

Krakowianie i krakowianki również chcą zyskać dla siebie kompetencje pozwalające przedłużyć funkcjonalność przedmiotów czy też lepiej dbać o przyrodę w otoczeniu ich domów. Odpowiedź brzmiąca "akcja sadzenia drzew lub tworzenia budek, domków dla owadów lub karmników" była w ankiecie dla mieszkanki i mieszkańców najczęściej wskazywaną odpowiedzią na pytanie "W jakim wydarzeniu związanym z ochroną środowiska i edukacją ekologiczną najchętniej wzięłaby Pani/ wzięłby Pan udział (sam(a) lub z rodziną)?" (35,4% respondentów przy możliwości trzykrotnego wyboru z trzynastu opcji). Odpowiedź brzmiąca "warsztaty naprawiania sprzętów i upcyclingu (czyli tworzenia użytecznych i estetycznych przedmiotów z odpadów i gratów)" na to samo pytanie zajęła miejsce czwarte (czyli nadal wysokie - 23,8% respondentów). Dlatego też w niniejszym Programie zostaje zalecony rozwój praktycznych umiejętności pomagających chronić środowisko: naprawy ubrań i sprzętów, upcyclingu, budowy budek lęgowych i domków dla owadów, ekologicznego ogrodnictwa. Jak nietrudno się domyślić, działanie to ma znaczenie również dla celu operacyjnego 3.2. Przytoczone wyżej wyniki badania są zgodne z ogólnym kierunkiem wypowiedzi urzędniczek, nauczycieli i działaczek, które znalazły się w kwestionariuszu jakościowym, gdzie podkreślano wartość uczenia się przez działanie dla rozpoznania wartości lokalnej przyrody, konieczność aktywizacji (w domyśle: zobaczenia czegoś na własne oczy, lepszego zapamiętania takiego wydarzenia i poczucia, że miało się praktyczny wkład w ważną sprawę).

Według badań przeprowadzonych przez Swarmcheck jednoznacznie najlepiej dla wsparcia osób, które chcą w mniejszym stopniu korzystać z samochodu, sprawdziłyby się rozwiązania infrastrukturalne, które jednakże przekraczają zakres programu edukacyjnego. Nie znajdują się więc one w tabeli zbierającej propozycje działań, jednak chcielibyśmy je tutaj przytoczyć, aby dać kolejną wskazówkę autorom innych programów czy polityk oraz tym osobom i podmiotom, które czuwają nad realizacją Strategii Rozwoju Krakowa "Tu chcę żyć. Kraków 2030". Otóż ankietowanym zostało zadane pytanie "Co najbardziej pomogłoby Pani/Panu wprowadzić w życie więcej nawyków przyjaznych środowisku?". Jak już zostało wspomniane, mieli oni uszeregować 14 różnych odpowiedzi - najwyżej ten rodzaj wsparcia, który pomógłby im najbardziej, a najniżej ten, który niekoniecznie byłby pomocny. Po uśrednieniu wyników trzy pierwsze miejsca wyglądają następująco: 1. rozbudowa sieci komunikacji miejskiej, 2. rozbudowa sieci ścieżek rowerowych, 3. poprawa punktualności komunikacji miejskiej. W ankiecie dla przedstawicieli NGO i UMK podnoszono również inne postulaty dotyczące transportu zbiorowego: konkurencyjne ceny (wobec np. wspólnego przejazdu trzech osób pojazdem w systemie Bolt), łatwo dostępne bilety z różnymi możliwościami płatności i zwiększenie komfortu jazdy. Jedna z osób napisała: "W każdym pojeździe (i na większej ilości przystanków) winien być automat do zakupu biletów, ustawiony w bezpiecznym i dostępnym miejscu, w którym można zapłacić zarówno gotówką jak i kartą preferowanie jednej formy płatności jest ograniczeniem".

Na kolejnym, czwartym miejscu ankiety dla mieszkanek i mieszkańców, zaraz za rozwiązaniami infrastrukturalnymi, znalazł się "system łączący ludzi, którzy chcą wspólnie dojeżdżać do pracy jednym autem". Taką właśnie interwencję rekomendujemy w ramach Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa w celu wspierania edukacji ekologicznej: platformę/aplikację łączącą osoby, które chcą dokądś regularnie wspólnie dojeżdżać w obrębie Krakowa i okolic. Platformę należy zaprojektować tak, aby wszyscy użytkownicy i użytkowniczki mogli się czuć bezpiecznie zarówno pod względem finansowym, jak i osobistym. Nie jest wskazana anonimowość. Należy zapobiegać lukom UXowym (tj. takim momentom w ścieżce użytkownika), które skłoniłyby do kontaktów czy płatności poza aplikacją. Dostępne są dobre wzorce, np. platforma Airbnb, gdzie dodatkowym atutem jest możliwość zgłoszenia nieprawidłowości do administracji.

Oprócz samych propozycji aktywności terenowych respondenci i respondentki kwestionariusza jakościowego dla NGO i UMK omawiali również rolę jakości i dostępności przestrzeni zielonych dla kształtowania świadomości ekologicznej. Proponowano przede wszystkim:

- toalety publiczne w pobliżu terenów zielonych,
- informacje dla rodzin z dziećmi planujących wycieczkę, ułatwienia dla dzieci,
- lekkie zagospodarowanie wybranych zielonych nieużytków, żeby łatwiej i milej dało się przez nie przechodzić albo w nich przesiadywać (nie dopuszczanie do zarastania ścieżek, usuwanie odpadów).

Do Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej zalecamy dostępne toalety i miejsca do przewijania małych dzieci w pobliżu terenów zielonych. W ostatnich kilku latach toalety pojawiły się w wielu miejscach zielonych w Krakowie, choćby w Parku Kurdwanowskim czy Parku Lotników przy Akademii Wychowania Fizycznego. Wydaje się, że mieszkanki i mieszkańcy to dostrzegają i doceniają, jednak chętnie widzieliby udoskonalenia idące w dwóch kierunkach: dostępności i powszechności. Dostępność oznaczałaby tutaj dostępność dla osób z ograniczeniami ruchowymi oraz dla dzieci (łatwo się domyślić, że zarówno brak miejsc do zmiany pieluchy, jak i zły stan czystości przeszkadzałby rodzicom), jak również likwidację barier wejścia do środka takich jak płatność, szczególnie zaś płatności monetami. Toalety w pobliżu AWF są przykładem szczególnie złych praktyk: w założeniu można z nich skorzystać wyłącznie po wrzuceniu monety o odpowiednim nominale, nie ma możliwości płatności kartą ani wymienienia pieniędzy na mniejszy lub większy nominał. Automat bywa też zepsuty. W rezultacie normalną sytuacją w parkowej toalecie jest permanentne odblokowanie drzwi przez umieszczenie w odpowiednim miejscu fizycznej blokady, np. kawałka gałęzi. Zwiększenie powszechności mogłoby iść w kierunku postawienia toalet nie tylko przy terenach oficjalnie znanych jako parki, ale też innych popularnych miejscach spacerowych, gdzie trasy są kształtowane oddolnie przez mieszkańców.

Oprócz konkretnych działań nastawionych na ułatwienie proekologicznych zachowań przedstawiciele i przedstawicielki NGO i UMK biorący udział w ankiecie podzielili się zaleceniami o bardziej ogólnym charakterze, dotyczącym formy przekazu, dotarcia do odbiorcy i dobrania właściwego tonu. Również fiszki wypełniane przez ekspertów i ekspertki zaproszone do projektu zawierały pewne ogólne wskazówki dla podmiotów wdrażających niniejszy Program. Podsumowujemy je poniżej.

Należy pokazywać spektrum możliwości wprowadzenia proekologicznych zmian w swój styl życia. Dzięki temu każda mieszkanka i mieszkaniec będą mogli zacząć od tego, co dla nich najłatwiejsze i nie zniechęcą się na samą myśl o wysiłku.

Pomocne byłoby zaangażowanie znanych krakowian i krakowianek w różne formy zachęcania do zmiany nawyków.

Lepiej unikać radykalizmu w przekazie o potrzebie podejmowania w prywatnym życiu lepszych decyzji dla przyszłości Ziemi. Raczej trzeba promować relatywnie małe zmiany w tym, co większość osób robi przez większość czasu (efektywniejsze). Cytat: "pokazywanie śladu węglowego poszczególnych naszych wyborów, ale w taki sposób, że każde mniej ma znaczenie, a nie, że wszystko generuje ślad węglowy, więc najlepiej nie żyć".

Trzeba nagłaśniać przykłady dobrych zmian społecznych, które już się odbywają i pozytywnie pracują dla jakości środowiska naturalnego.

Należy akcentować konkretne korzyści - zarówno dla samego środowiska, jak i np. finansowe korzyści dla osoby, która podejmuje się proekologicznych działań.

Cel szczegółowy nr 4 - Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (w tym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność

Cel operacyjny 4.1. Szerzenie rzetelnej wiedzy o problemach społecznych dla skutecznej profilaktyki oraz wzbudzenia postawy solidarności społecznej.

Na drodze właściwej edukacji dotyczącej problemów społecznych takich jak ubóstwo, bezdomność czy uzależnienia, stoi wiele przeszkód. Bywają te problemy uważane za domenę prywatną, za sytuacje będące indywidualną porażką życiową lub wynikiem głupoty, nieodpowiedzialności, a nawet zła moralnego. Zetknięcie z osobą zaniedbaną czy wywodzącą się z chronicznie nieuprzywilejowanego środowiska przeważnie budzi też zazwyczaj trudne emocje: bezradność, litość, wstyd lub też tłumione poczucie wyższości albo ulgi, że samemu jest się w lepszej sytuacji. Te i inne czynniki sprawiają, że ubóstwo, bezdomność i uzależnienia nie tylko stanowią generalnie niepopularny, zaniedbywany temat, ale też zaciemniają pozycję edukacji dotyczącej tych problemów i osób, których te problemy dotyczą, jako elementu edukacji obywatelskiej, a nie tylko kształtowania osobistej moralności i dobroczynności. Tymczasem silnie zakorzenione stereotypy na temat ubóstwa i uzależnień, a także zjawisk niekiedy wobec nich wtórnych, jak przemoc czy samobójstwo, są sprawą publiczną i systemową, podobnie jak trudne stosunki ogółu mieszkańców, mieszkank i turystów z osobami bezdomnymi w Krakowie.

Poleca się włączenie w realizację Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej stworzenia i wypromowania Poradnika Mądrej Dobroczynności, obejmującego fact-checkingową (tj. poświęconą sprawdzaniu zgodności krążących w społeczeństwie twierdzeń z rzeczywistością) sekcję o przyczynach ubóstwa i bezdomności. W niniejszej sekcji skupimy się na aspekcie fact-checkingowym, zaś strona praktycznej dobroczynności zostanie omówiona pod koniec rozdziału, w sekcji 4.7. Uczestniczki i uczestnicy ankiety do NGO i UMK wskazali zapotrzebowanie na edukację obywatelską dotyczącą problemów społecznych i osób znajdujących się w kryzysie życiowym. Chodzi o równoległy rozwój wiedzy, kompetencji i postaw. Potrzebna jest krakowianom i krakowiankom bardziej pogłębiona wiedza “na temat sytuacji i potrzeb osób bezdomnych” oraz “zrozumienie problemów osób ubogich”. Należy pracować również nad kompetencją

“postrzegania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym wolnym od stereotypów”, a także nad rozwinięciem w większym stopniu postaw solidarności społecznej, nastawienia na dobro wspólne i szacunku wobec osób w kryzysie bezdomności. Również wyniki ankiety skierowanej do ogółu mieszkańców i mieszkank Krakowa potwierdzają zapotrzebowanie na rozwiewanie mitów narosłych wokół nieuprzywilejowanych grup społecznych. Na pytanie “O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej?” 17,7% ankietowanych odpowiedziało “Jak to możliwe, że ktoś pracuje i nie jest rozrzutny, a żyje w ubóstwie?” (była to piąta pozycja na czternaście przy

trzykrotnym wyborze). Niemal tak samo wielu respondentów i respondentek, tj. 17,4%, odpowiedziało “Co sprawia, że ktoś staje się bezdomny?” (szósta pozycja). Potrzeba więc między innymi edukacji o

- dziedziczeniu statusu społecznego i ekonomicznego,
- kosztach wzięcia na siebie opieki nad osobą (np. dzieckiem lub rodzicem) chorą obłożnie czy obciążoną poważniejszą niepełnosprawnością,
- różnicach pomiędzy tym, jak z problemami życiowymi może sobie poradzić osoba posiadającą społeczną sieć wsparcia (np. możliwość otrzymania lub pożyczania pieniędzy od krewnych w kryzysowej sytuacji, wsparcie emocjonalne kochającego partnera/partnerki, możliwość wypytania znajomych o kontakt do odpowiedniego lekarza lub prawniczki, pomoc sąsiadów w opiece nad dzieckiem lub mieszkaniem itp.), a jak może sobie radzić osoba, która jest takiej sieci pozbawiona,
- czynnikach upośledzających proces umysłowego rozwoju i edukacji młodych ludzi, a więc w późniejszym życiu mających wpływ na karierę zawodową (przemoc lub uzależnienia w rodzinie, konieczność poświęcania dużej ilości czasu na pracę w gospodarstwie czy opiekę nad rodzeństwem, zaniedbane choroby lub trudności rozwojowe itp.),
- roli chorób przewlekłych, zaburzeń psychicznych i toksycznych związków w genezie kryzysu bezdomności,
- lukach w systemie pomocy społecznej,
- wpływie traumy, stygmatyzacji, poczucia bezradności i niepokoju o przyszłość na motywację oraz postrzeganie swoich możliwości i swoich relacji z instytucjami.

Poradnik Mądrej Dobroczywności powinien zostać przygotowany przez ludzi i organizacje mające bogate doświadczenie w bezpośredniej pracy z osobami z nieuprzywilejowanych środowisk lub znajdujących się w kryzysie życiowym, jak również w badaniach społecznych i antropologicznych prowadzonych nowoczesnymi, “rozumiejącymi”, inkluzywnymi metodami, które zakładają pewien stopień kontroli grupy badanej nad procesem oraz wypracowywanie korzyści dla grupy badanej (np. action research).

Zarówno kwestionariusz jakościowy do NGO i UMK, jak i ankieta do mieszkańców sugerują poświęcenie w Programie Rozwoju Edukacji Obywatelskiej szczególnej uwagi problemowi uzależnień. Szerzenie rzetelnej wiedzy o substancjach psychoaktywnych, ich nadużywaniu i uzależnieniu znalazło się w sugestjach płynących z pierwszego z tych badań. Z kolei w drugim z nich bardzo duża liczba ankietowanych wyraziła potrzebę “[spotkania] ze specjalist(k)ą w zakresie uzależnień, z którym/którą można by było podjąć tematy zapobiegania uzależnieniom u dzieci i młodzieży, skutecznego leczenia uzależnień, relacji z osobami uzależnionymi, uzależnienia od internetu, różnic między narkotykami itp.”. Była to najpopularniejsza odpowiedź (udzieliła jej prawie 1/3 respondentów i respondentek przy możliwości trzykrotnego wyboru spośród dwunastu opcji) na następująco sformułowane pytanie: “Proszę sobie wyobrazić, że Miasto, dzielnica lub lokalna organizacja społeczna organizują dla mieszkańców i mieszkank

cykl spotkań otwartych z ludźmi, którzy mogą pomóc uczestnikom poszerzyć swoje horyzonty oraz lepiej nauczyć się postawy akceptacji i empatii. Z kim najbardziej chciał(a)by się Pan(i) spotkać w ramach takiego wydarzenia?”. Swarmcheck rekomenduje więc wdrożenie nowoczesnych, niestygmatyzujących i opartych na badaniach naukowych standardów edukacji o substancjach psychoaktywnych, uzależnieniu, współuzależnieniu, uzależnieniach behawioralnych (od zakupów, hazardu, internetu/gier, pornografii etc.) oraz terapii uzależnień.

W ostatnich latach postępuje zmiana społeczna w postrzeganiu roli różnych substancji psychoaktywnych w życiu społecznym. Mówi się o spadającej akceptacji dla picia dużych ilości alkoholu, zaś o wzrastającej akceptacji dla używania marihuany i psychodelików. Jednocześnie większą uwagę poświęca się uzależnieniom behawioralnym, jako że o niektóre z nich łatwiej w dobie internetu (dostępność zakupów, hazardu, gier czy pornografii z dowolnego miejsca i w dowolnym czasie). Ścierają się również ze sobą bardziej tradycyjne i bardziej postępowe poglądy na genезę uzależnień, tj. postrzeganie ich jako słabości charakteru, zła moralnego/ grzechu oraz generalnie stanu, z którego da się wyjść dzięki silnej woli oraz postrzeganie ich jako częściowo uwarunkowanych genetycznie zaburzeń, które mogą wymagać profesjonalnej terapii i które obwinianie lub kpina może tylko pogorszyć. Pośród wszystkich tych zmian społeczeństwu mogą umykać wiadomości o tym, co pomaga osobom uzależnionym i jak współcześnie wygląda oparta na danych naukowych terapia uzależnień.

Cel operacyjny 4.2. **Rozwój kompetencji komunikacyjnych i zdolności wykonywania pracy emocjonalnej.**

Rozwijanie kompetencji komunikacyjnych w oczywisty sposób leży w sercu edukacji obywatelskiej ze względu na to, w jak ogromnej mierze życie obywatelskie polega na dyskusowaniu, rozumieniu cudzych racji etc. Przy okazji przedstawiania rekomendacji związanych z kształtowaniem postawy tolerancji i empatii akcent padnie na wybrane kompetencje komunikacyjne. Zespół Swarmcheck zaleca szczególnie rozwijanie kompetencji komunikacyjnych i kształtowanie postaw potrzebnych do tego, aby zrozumieć odmiennosc i zachowywać się w sposób niekrzywdzący innych. Wypowiedzi z ankiety dla przedstawicieli NGO i UMK zawierały postulaty rozwinięcia w większym stopniu u krakowian i krakowianek wielu różnych postaw związanych z tolerancją i empatią czy będących ich pochodnymi:

- otwartość na różnorodność,
- koegzystencja,
- przyjaźń,
- odpowiedzialność,
- altruizm,
- konstruktywna postawa zamiast udowadniania własnych racji za wszelką cenę,

- szacunek wobec osób o innych poglądach,
- akceptacja,
- troska, zaangażowanie w pomoc,
- wrażliwość,
- odwaga sprzeciwienia się przemocy, nietraktowania jej jak sprawy prywatnej, - poparcie dla przestrzegania praw człowieka.

Przy zebraniu i zinterpretowaniu rozproszonego materiału z ankiety zaczyna być też widoczne, że, zdaniem uczestników i uczestniczek badania, postawy nie mogą utknąć niejako wewnątrz człowieka, być pielęgnowane wyłącznie jako ładna myśl - żeby podnieść jakość życia społecznego i dialogu obywatelskiego, muszą znaleźć wyraz, być komunikowane. Dla osób, które wzięły udział w ankiecie dla NGO i UMK odpowiedni poziom kompetencji komunikacyjnych, zarówno dzieci, jak i dorosłych, jawił się jako niezbędny warunek możliwości współistnienia różnorodnych grup społecznych, okazywania innym szacunku czy niwelowania agresji. Oto konkretne kompetencje wymienione przez respondentki i respondentów:

- asertywność,
- kulturalne wyrażanie się,
- skuteczne przekazywanie informacji,
- otwartość na rozmowę, bycie dobrym słuchaczem, aktywne słuchanie,
- dbanie o adekwatne słownictwo: w razie potrzeby fachowe, możliwie neutralne, akceptowane przez środowiska, o których lub do których się mówi,
- nawiązywanie dialogu z osobami z grup, do których się samemu nie należy,
- porozumienie bez przemocy,
- rozpoznawanie własnych i cudzych emocji i potrzeb,
- rozwiązywanie konfliktów z nastawieniem na zadośćuczynienie, a nie karanie.

Cel operacyjny 4.3. **Zapoznavanie mieszkańców i mieszkank z różnorodnością doświadczeń i potrzeb ludzi traktowanych stereotypowo, czyli tak, jakby byli jednolitą grupą.**

Żadna grupa ludzi nie zasługuje na to, aby postrzegano ją jako jednolitą masę i traktowano z góry wszystkich jej członków jako np. nieporadnych, agresywnych czy nieuczciwych. Sytuacja tego rodzaju jednolitości nie jest w ogóle możliwa w społeczeństwie ze względu na różnice genetyczne i różnice doświadczeń życiowych między jednostkami. Jednak zdecydowana większość ludzi, o ile nie wszyscy, jest spontanicznie skłonna do postrzegania grup, do których się sami należą, jako różnorodnych, gdzie każda osoba ma zniuansowaną osobowość i zasady moralne oraz do postrzegania grup sobie obcych stereotypowo, jako nastawionych na jeden tylko cel (np. wojnę albo bogacenie się) czy posiadających takie same ograniczenia (np. intelektualne). Edukacja obywatelska powinna starać się łagodzić tę niefortunną tendencję umysłu za pomocą zarówno uświadamiania obywatelom i obywatelkom, że tendencja istnieje i praktycznie nikt nie jest od

niej wolny, jak również poprzez przekazywanie rzetelnych, różnorodnych i zniuansowanych informacji o wszelkich grupach społecznych (obojętnie według jakiej różnicy: klasowej, etnicznej, religijnej, orientacji seksualnej itp.).

Fiszki otrzymane od panelu eksperckiego oraz wypowiedzi zebrane w ankiecie dla UMK i NGO w procesie tworzenia Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej przekonują, że szczególnie mogłaby na działaniach nakierowanych na destereotypizację zyskać relacja pomiędzy ogółem społeczności krakowskiej a jej członkiniami i członkami nieneurotypowymi, chorymi przewlekle oraz żyjącymi z niepełnosprawnością czy zaburzeniem psychicznym. Dlatego zalecanym dla Programu działaniem jest długofalowa praca edukacyjna dotycząca różnorodności doświadczeń i potrzeb osób z niepełnosprawnościami, w tym tzw. niewidzialnymi niepełnosprawnościami, przewlekle chorych, nieneurotypowych i żyjących z zaburzeniem psychicznym (z elementami edukacji o pomocy w nagłych wypadkach oraz *savoir-vivre'u*). W odpowiedziach kwestionariuszowych znajdują się następujące zalecenia na ten temat.

Potrzebne jest szerzenie wiedzy na temat niepełnosprawności, chorób przewlekłych i specyfiki życia osób, które ich doświadczają, w tym:

- trudności, które napotykają osoby niepełnosprawne,
- trudności, z którymi borykają się osoby niepełnosprawne intelektualnie,
- społecznego znaczenia przewlekłych chorób, np. dość często występujących chorób zapalnych układu pokarmowego,
- świadomości sytuacji, w których ktoś może potrzebować szczególnego traktowania i jest to uzasadnione, np. wejście do publicznej toalety bez kolejki, gdy ktoś ma przewlekłą chorobę układu pokarmowego.

Potrzebna jest popularyzacja wiedzy na temat spektrum autyzmu.

Należy budować potencjał zdolności współpracy pomiędzy osobami neurotypowymi i nieneurotypowymi - na co dzień, w zakładach pracy, na uczelniach i w życiu publicznym, nie tylko w sprawach specyficznie dotyczących neuroróżnorodności.

Trzeba upowszechniać postawę poparcia dla dostępności, usuwania barier architektonicznych itd.

Niestety, prawdopodobnie istnieje rozdźwięk pomiędzy tym, co specjaliści, aktywistki czy samorzecznicy oraz generalnie przedstawiciele i przedstawicielki opisywanych tu społeczności postulują w dziedzinie edukacji, a tym, jak ogół krakowskiego społeczeństwa może postrzegać priorytety edukacyjne. Warto, co prawda, zauważyć, że aż 21,9% mieszanek i mieszkańców, którzy wypełnili ankietę chętnie wybrałoby się na spotkanie "z osobami, które chciałyby opowiedzieć o radzeniu sobie z zaburzeniem psychicznym" (była to piąta wg popularności odpowiedź na pytanie "Proszę sobie wyobrazić, że Miasto, dzielnica lub lokalna organizacja społeczna organizują dla mieszkańców i mieszanek cykl spotkań otwartych z ludźmi, którzy mogą

pomóc uczestnikom poszerzyć swoje horyzonty oraz lepiej nauczyć się postawy akceptacji i empatii. Z kim najbardziej chciał(a)by się Pan(i) spotkać w ramach takiego wydarzenia?” przy możliwości trzykrotnego wyboru z dwunastu opcji). Jednak odpowiedź brzmiąca “z osobami, które chciałyby opowiedzieć o swoim życiu z niepełnosprawnością” znalazła się na dalszej, siódmej pozycji, zaś odpowiedź brzmiąca “z osobą z autyzmem, która opowiedziałaby o swoich potrzebach oraz o tym, jak dobrze się porozumiewać z ludźmi na spektrum autyzmu” na przedostatniej, tj. jedenastej pozycji (wskazało ją tylko 9,6% respondentek i respondentów). Należałoby więc, konstruując działania edukacyjne wokół tych zagadnień, uwzględnić aspekt przygotowania publiczności/uczestników na ich odbiór oraz wyjaśnienia, dlaczego akurat ten obszar jest istotny.

Swarmcheck zaleca uwzględnienie tzw. niewidzialnych niepełnosprawności w przekazie edukacyjnym między innymi dlatego, że wiele z nich jest powodowanych przez przypadłość, które występują często, a społecznie niepełnosprawność kojarzy się z czymś raczej rzadkim i wyjątkowo tragicznym, jak utrata kończyny czy przerwanie rdzenia kręgowego i raczej głównie z niepełnosprawnością ruchową. Tymczasem prawo do wsparcia i zrozumienia społecznego mają też osoby niepełnosprawne z powodu chociażby padaczki, migren, powikłań ciążyowych, dysplazji stawów, chorób autoimmunologicznych itp. Jest też taka grupa ukrytych niepełnosprawności, które są powodowane przez rzadkie syndromy wrodzone o długich nazwach, a więc o których trudno edukować pojedynczo, lecz których łączna liczba (a więc też liczba dotkniętych nim pacjentek i pacjentów) bynajmniej nie jest zaniedbywalna. W każdym razie byłoby to bardzo korzystne, gdyby coraz większa część społeczności Krakowa знаła przykłady niepełnosprawności, które objawiają się głównie w sposób całkowicie ukryty dla otoczenia: bólem, przewlekłym zmęczeniem, sennością czy słabością kończyn lub których objawy są społecznie wstydliwe, np. biegunki, nietrzymanie moczu czy problemy z pamięcią i koncentracją. Przyzwyczajenie do myśli, że możemy spotkać się z sytuacją, kiedy osoby dowolnej płci i w dowolnym wieku żyjące z tego rodzaju niepełnosprawnościami skorzystają ze specjalnie oznaczonego miejsca, poproszą o przepuszczenie w kolejce do toalety, powstrzymanie się od hałasowania czy kilkukrotne powolne powtórzenie jakiejś informacji, powinno spowodować osłabienie schematu myślowego zakładającego, że niepełnosprawność trzeba “udowodnić”, aby na wsparcie “zasłużyć”. Wg danych z ankiety przeprowadzonej przez Swarmcheck już teraz 15,8% krakowianek i krakowian deklaruje, że chcieliby dowiedzieć się więcej o tym, “jak się zachować, gdy spotkam w miejscu publicznym człowieka niewidomego lub niesłyszącego?”. To może być dobry punkt wyjścia dla edukacji o regułach savoir-vivre w szerszym kontekście różnorodności sprawności ciała.

Działaczka na rzecz lepszego zrozumienia osób ze spektrum autyzmu i samorzeczniczka, a także trenerka porozumienia bez przemocy, która wzięła udział w panelu eksperckim, zalecała następujące elementy i dobre praktyki w kształtowaniu właściwych postaw, dialogu i współpracy z osobami nieneurotypowymi, żyjącymi z niepełnosprawnością, chorobą przewlekłą lub zaburzeniem psychicznym.

Należy uświadamiać społeczeństwo, że choroby, zaburzenia i odmienność rozwojowa nie wiążą się koniecznie z niepełnosprawnością intelektualną. Nie należy więc infantylizować czy pozbawiać sprawczości osób, których te kwestie dotyczą. Co więcej – to one są najczęściej najbardziej świadome i najbardziej kompetentne w kwestii swoich potrzeb i to one powinny być konsultowane jako ekspertki i eksperci.

Powinno się kształtować postawę empatycznego słuchania i niezaprzeczenia doświadczeniom, które nie są naszymi własnymi doświadczeniami (np. nie należy mówić osobom chorym czy żyjącym z jakimś zaburzeniem, że „na pewno nie mają tak ciężko” albo że skoro nie potrafią się uspokoić w miejscu publicznym, to widocznie nie powinny korzystać z komunikacji miejskiej).

Dobrym pomysłem byłoby emitowanie w miejskich mediach (np. w środkach transportu) infografik, komiksów i ciekawostek o osobach z niepełnosprawnościami i ich osiągnięciach. Np. Miasto Gdańsk zatrudnia urzędnika z zespołem Downa i był to medialnie nagłaśniany fakt.

Powinny powstawać programy o tej tematyce dla osób pracujących w edukacji, które mogą przekazywać wiedzę dalej.

Należy unikać następujących złych praktyk w przypadku edukowania o neuroróżnorodności:

- skupienia na narracji rodziców, a nie samych osób autystycznych lub żyjących z ADHD, dysleksją etc.;
- zbytniego podkreślania negatywnych aspektów autyzmu (wielokrotnie w różnych kampaniach społecznych - ostatnio w 2020 w kampanii fundacji JiM – występuje powiązanie tematu autyzmu, samobójstwa i depresji w sposób sugerujący, że to nieodłączne aspekty funkcjonowania z autyzmem).

Zaleca się również, aby Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa zakładał szerzenie wiedzy o naturalnych zachowaniach ludzi w trudnych sytuacjach i różnic pomiędzy oczekiwaniami społecznymi/ myśleniem zdroworozsądkowym a faktyczną psychologią traumy. Wskazówką skłaniającą nas do poczynienia tej rekomendacji, była niespodziewana popularność odpowiedzi brzmiącej “Dlaczego tak wiele ofiar przemocy nie zgłasza się po pomoc lub robi to dopiero po latach?” na pytanie “O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej?”. Była to druga najpopularniejsza odpowiedź przy możliwości trzykrotnego wyboru z czternastu opcji. Została wybrana przez aż 24.8% respondentów i respondentek. Powszechnie wiadomo, że kobiety ujawniające po dłuższym czasie od zdarzenia, iż padły ofiarą gwałtu lub molestowania seksualnego, są oskarżane o kłamstwo. Bardzo częste jest myślenie, że przemoc jest tak oczywista i szokująca, iż każdy, kto jej doświadcza, natychmiast postara się coś zrobić z sytuacją.

Jeśli nie, to musi oznaczać, że nie zdarzyło się nic aż tak strasznego. Niedawny ruch społeczny #MeToo ujawnił wielką skalę tego rodzaju podejrzliwości: aktorki, pisarki, artystki etc. były oskarżane o manipulację i próby wyrządzenia innym krzywdy, gdy na fali odwagi innych kobiet ujawniły również swoje doświadczenie przemocy seksualnej, o którym nie mówiły nigdy wcześniej. Zarówno tego rodzaju przypadki, jak i np. sytuacje, w których pozostaje się przez

dłuższy czas w związku z niszczącym komuś życie partnerem/partnerką lub w toksycznym miejscu pracy, są bardzo słabo rozumiane przez osoby, które nie doświadczyły niczego podobnego. Zdarza się nawet, że osoby, które przeszły przez podobne trudności i urazy, umniejszają doświadczenia innych, ponieważ nie są gotowe na konfrontację z przeszłością, ciężko im się jest przed sobą przyznać, że ktoś je tak bardzo poniżył albo po prostu ulegają błędowi poznawczemu polegającemu na wnioskowaniu, że skoro się coś przetrwało i dało się radę wrócić do w miarę normalnego życia, to zdarzenie nie mogło być aż tak straszne.

Ponieważ przemoc w bliskich relacjach, nędzka, mobbing, dyskryminacja, molestowanie czy nadużycia władzy w instytucjach opierających się na izolacji i/lub hierarchii (wojsko, zakłady poprawcze, placówki świadczące usługi medyczne i opiekuńcze etc.) są zdarzeniami dotykającymi tysiące ludzi i codziennie każdy ma możliwość zetknąć się z osobą z tego rodzaju doświadczeniem, bardzo ważne jest wzbudzanie jak najlepszego zrozumienia, że 1. uraz psychiczny zmienia normalne wzorce odczuwania, wnioskowania, zapamiętywania i motywacji oraz 2. uraz psychiczny zmienia różne osoby w różny sposób. Pierwszy aspekt uwypukla, jak bardzo pozbawione sensu jest wymyślanie hipotetycznych scenariuszy tego, co powinny robić osoby regularnie krzywdzone lub które doświadczyły wypadku, według intuicji psychologicznych i kryteriów moralnych, jakie mamy dla codziennego życia w relatywnym spokoju. Drugi aspekt mówi o tym, że nawet jeśli znamy - z prawdziwego życia lub np. z filmu - przypadek reakcji na traumę, to reakcje innych osób mogą się bardzo różnić i nie oznacza to, że są niewłaściwe lub że świadczą o nieprawdomówności.

Grupy docelowe oraz konkretne sposoby realizacji tego działania powinny być ustalane z kompetentnymi ekspertami lub ekspertkami, w tym samorzecznikami. Proponujemy, aby uwzględniały temat traumy medycznej (tj. wynikającą ze stresu doświadczonego w sytuacji medycznej - nagłej hospitalizacji, inwazyjnego badania, zabiegów bez znieczulenia, nieposzanowania godności pacjenta itp.) i traumy uchodźczej - dyskutowanej intensywnie w mediach przy okazji każdego kryzysu migracyjnego, ale rzadko kompetentnie.

Cel operacyjny 4.4. [Wielokierunkowa edukacja dla integracji.](#)

Aby działać dla integracji, a nie asymilacji, potrzeba działać wielokierunkowo, a nie jednokierunkowo. Jednokierunkowym działaniem byłoby wciąganie danej grupy społecznej jednoznacznie w życie dominującej większości w zastanym kształcie, a więc próba dopasowania mniejszości do większości. Integracja zakłada zachowanie tożsamości, partnerstwo i możliwość wniesienia wkładu danej grupy w główny nurt życia społecznego tak, że ulegnie on zmianie. Do tego potrzebne są działania zbliżające różne instytucje, klasy i środowiska reprezentujące zarówno większość, jak i mniejszość.

Krakowianie i krakowianki wydają się mieć wieloznaczny i nieco paradoksalny stosunek zwłaszcza do społeczności ukraińskiej. Z jednej strony bardzo chcieliby się dowiedzieć, jakie mniejszości

narodowe i etniczne mieszkają obok nich i współtworzą społeczność krakowską. Na pytanie ankietowe "O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej?" aż 28% respondentek i respondentów odpowiedziało "jakie mniejszości narodowe i etniczne mieszkają współcześnie w Krakowie? Co jest ciekawego w ich kulturze?". Była to najczęściej wskazywana opcja z czternastu przy możliwości trzykrotnego wyboru. Z drugiej strony mieszkańcy wydają się zupełnie obojętni na perspektywę spotkania z przedstawicielami i przedstawicielkami mniejszości ukraińskiej. Tylko 7,7% ankietowanych na pytanie "Proszę sobie wyobrazić, że Miasto, dzielnica lub lokalna organizacja społeczna organizują dla mieszkańców i mieszkanki cykl spotkań otwartych z ludźmi, którzy mogą pomóc uczestnikom poszerzyć swoje horyzonty oraz lepiej nauczyć się postawy akceptacji i empatii. Z kim najbardziej chciał(a)by się Pan(i) spotkać w ramach takiego wydarzenia?" udzieliło odpowiedzi "z osobami ze społeczności ukraińskiej w Krakowie". Była to najrzadziej wybierana odpowiedź. Przyczyny takiego stanu mogą być różne i z pewnością wymagają głębszego zbadania. Przyczyną może być kojarzenie słowa "etniczny" z egzotyką i przekonanie, że Ukraina jest tak mało egzotyczna, jak się da, a przez to "nieciekawa". Niezależnie od tego, Swarmcheck rekomenduje tworzenie warunków i zachęt do organizacji oddolnych wydarzeń polsko-imigranckich, w tym polsko-ukraińskich, ponieważ obojętność rzadko sprzyja realizacji ważnych potrzeb czy słusznym interesom. Z pewnością przykłady sukcesów takich wydarzeń będą głośniej przemawiać za integracją niż abstrakcyjna edukacja o tym, że należy się integrować.

Charakter i kształt tego rodzaju wydarzeń powinien być nadawany oddolnie. Inne będą drobne wydarzenia skupione wokół konkretnej szkoły czy firmy, gdzie uczą się/ pracują krakowianie i krakowianki pochodzenia polskiego i niepolskiego, a inne np. biletowane wydarzenie w którejś z głównych instytucji kultury. Niemniej zamieszczamy poniżej potencjalnie przydatne inspiracje:

- warsztaty wspólnego gotowania potraw popularnych w krajach/regionach, skąd pochodzą krakowscy imigranci i imigrantki,
- zapraszanie przez krakowskie instytucje kultury artystek i artystów z mniejszości narodowych żyjących w Krakowie oraz z samych krajów pochodzenia tych mniejszości do występowania, wystawiania swoich dzieł itd.,
- wspólne spacerunki krajoznawcze i przyrodnicze po różnych częściach miasta i okolic;
- aktywne wychodzenie krakowskich organizacji pozarządowych do członków i członkiń społeczności imigranckiej, szczególnie ukraińskiej (ponieważ jest najliczniejsza, a więc też prawdopodobnie najbardziej wewnętrznie różnorodna), którzy wpasowują się w profil ich działalności,
- jak najczęstsza integracja polskich i imigranckich rodzin z dziećmi, poza tym, co przewidziane w szkole czy przedszkolu (np. w społecznościach sąsiedzkich, na piknikach itp.),

- wydarzenia (np. slajdowiska) skupione wokół doświadczeń z podróży Polaków i Polek po krajach, skąd pochodzą mniejszości żyjące w Krakowie, oraz podróży przedstawicieli lub przedstawicieli tych mniejszości po Polsce.

Inicjatywy hiperlokalne są szczególnie, zdaniem członkini panelu eksperckiego wywodzącej się z mniejszości ukraińskiej, doceniane i warte dalszego rozwijania jako dobra praktyka: "Osiedlowe małe projekty, gdzie poznajemy swoich sąsiadów, wiemy, że nasze dzieci chodzą do tej samej szkoły, borykamy się z tymi samymi problemami - pomaga wzmocnić tę [budującą] postawę mieszkańców i dobrych sąsiadów". Podkreślała też ona, że inicjatywy na rzecz społeczności imigranckich nie powinny utrzymywać ich zamknięcia jedynie we własnym gronie i własnych zasobach - projekty utrudniające wyjście z własnej "bańki" powinny zostać uznane za złą praktykę odradzaną dla Programów takich jak niniejszy Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej.

Jak zostało wcześniej wspomniane, krakowianki i krakowianie wydają się bardzo zainteresowani mniejszościami narodowymi i etnicznymi. Dlatego rekomendacja zachęcenia mieszkańców i mieszkanki Krakowa do zapoznawania się z wielokulturowym dziedzictwem miasta oraz miejscami pamięci związanymi z różnymi narodowościami i językami właściwie jedynie wychodzi im naprzeciw. Część przedstawicieli i przedstawicielek NGO, którzy wzięli udział w ankiecie kierowanej do tychże grup na początku prac nad niniejszym Programem również zwracali uwagę na potrzebę poszerzania i pogłębiania wiedzy krakowian i krakowianek o różnorodności kulturowej Krakowa w przeszłości i obecnie, o krajach pochodzenia najliczniejszych mniejszości i ich tradycjach oraz o miejscach pamięci znajdujących się w Krakowie a związanych z historią różnych narodów. Jednak nasi respondenci nie mieli na myśli jedynie wiedzy, lecz również kształtowanie postaw, w którym ta wiedza mogłaby pomóc, szczególnie sprzeciw wobec antysemityzmu oraz poparcie dla praw uchodźców, uchodźczyń i imigrantów.

Istnieje pewien kontrast pomiędzy tym, że w kwestionariuszu dla NGO i, Urzędu znajdujemy zalecenie, aby zwyczajną częścią edukacji obywatelskiej w kierunku kształtowania tolerancji i empatii było podnoszenie świadomości sytuacji uchodźców i migrantów, praw dotyczących azylu, sytuacji w krajach pochodzenia azylantów oraz przypadków łamania prawa międzynarodowego przez Polskę, a tym, jak rzadko ankietowani mieszkańcy i mieszkanki deklarowali, że chętnie spotkaliby się "z osobami, które chciałyby opowiedzieć o swoim doświadczeniu bycia uchodźcą" (12,5% respondentów i respondentek udzieliło takiej odpowiedzi na pytanie "Proszę sobie wyobrazić, że Miasto, dzielnica lub lokalna organizacja społeczna organizują dla mieszkańców i mieszkanki cykl spotkań otwartych z ludźmi, którzy mogą pomóc uczestnikom poszerzyć swoje horyzonty oraz lepiej nauczyć się postawy akceptacji i empatii. Z kim najbardziej chciał(a)by się Pan(i) spotkać w ramach takiego wydarzenia?" - przy możliwości trzykrotnego wyboru z dwunastu opcji jest to odpowiedź dziewiąta). Ankieta była dostępna w okresie, gdy kryzys na granicy białoruskiej już trwał (8-29 października 2021), ale nie był jeszcze tak nabrzmiały jak w momencie finalizowania prac nad tymże dokumentem (tj. koniec listopada 2021). Nie wiadomo, zatem, czy wynik nie uległby zmianie. Jednak niezależnie od tego

z pewnością w edukacji międzykulturowej nie należy ani zatrzymywać się na poziomie lekkostrawnych treści o strojach ludowych i potrawach regionalnych, ani, przeciwnie, przedstawiać danej grupy etnicznej jedynie w kontekście traumy i pomocy humanitarnej (są to bardzo potrzebne informacje, ale jeżeli ktoś nie dysponuje żadnymi innymi, może sobie odruchowo zdehumanizować daną grupę jako poniekąd naród żebraczy, który nic nie wniesie, a będzie tylko brał). Trzeba też przełamywać lęki przed spotkaniem - abstrakcyjny kontekst zdobywania wiedzy oraz propozycje spotkań ze specjalistami wydają się łatwiejsze do przyjęcia przez mieszkańców i mieszkanki niż perspektywa żywego spotkania z ludźmi, którzy doświadczają trudnej sytuacji. Jednak celem nie jest wzbudzenie akceptacji i empatii dla ekspertek czy dziennikarzy, zatem dobrze by było, gdyby podmioty realizujące Program Rozwoju Edukacji Obywatelskiej znalazły sposoby, jak pomóc mieszkańcom i mieszkankom w wyjściu ze swojej strefy komfortu.

Częściowo pomysły na działania przyporządkowane celowi strategicznemu 4.4. mogą się pokrywać z programami edukacji kulturalnej, dotychczasowymi działaniami i planowanymi działaniami instytucji kultury oraz inicjatywami Pełnomocniczki Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej i Rady ds. Równego Traktowania. Cele niniejszego Programu powinny być z powyższymi synergizowane.

Cel operacyjny 4.5. [Upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem.](#)

Nie tylko ze względu na świadomą złośliwość, ale też z powodu ignorancji i oporu przed zmianą, ciągle funkcjonują w społeczeństwie słowa i konstrukcje językowe wprost obraźliwe wobec różnych grup społecznych lub mniejszości czy też z innych powodów przez nie nieakceptowane (np. dlatego, że wyrażają przestarzały stan wiedzy i przyczyniają się do utrwalania stereotypów). Nieadekwatny język otacza również wiele zjawisk istotnych społecznie, zwłaszcza tych negatywnych, problematycznych czy konfliktujących. Język kształtuje myślenie i daje społeczeństwu sygnały dotyczące zarówno tego, co jest prawdziwe, jak i co jest akceptowalne, co powinno być normalne. Przykładowo, prawdopodobnie zupełnie inaczej odbierzemy przekaz płynący ze zdań oznaczonych poniżej literą "a" niż ich odpowiedników z literą "b".

1.a. "Ten Andrzej to się tak wytrwale za Kaśką ugania! Przynajmniej co trzeci dzień go widać albo przed jej domem albo przed firmą".

1.b. "Ten Andrzej to Kaśkę prześladowuje, stalkuje! Przynajmniej co trzeci dzień go widać albo przed jej domem albo przed firmą".

2.a. "Wiktoria się zaczęła zadawać z islamistami ze dwa lata temu i chodzi teraz cała pozawijana".

2.b. "Wiktoria zaczęła chodzić do Centrum Muzułmańskiego ze dwa lata temu i nosi teraz hidżab".

Przykłady można by mnożyć. Chodzi o to, aby pokazać wartość znajomości języka możliwie neutralnego, prawidłowego pod względem prawnym, medycznym, socjologicznym czy kulturoznawczym. Najczęściej jest on wolny od oceniania (powiedzieć “islamizm” zamiast “islam” czy “islamistyczny” zamiast “muzułmański” sugeruje zagrożenie lub sekciarstwo). Jeśli wyraża ocenę, to najczęściej jasne są też kryteria tej oceny (można by argumentować, że nazwanie zachowania “stalkingiem” jest oceniające, jednak dzieje się to w odniesieniu do kryteriów prawnych, więc jest to słowo podobne np. do wyrazu “kradzież” albo “plagiat”). Oswajanie krakowian i krakowianek z adekwatnym językiem dla nazywania grup i zjawisk społecznych byłoby więc elementem procesu wspomnianego już w podrozdziale 4.2.: dawania mieszkańcom narzędzi do rozwijania kompetencji komunikacyjnych służących wyrażaniu empatii i tolerancji, zmniejszaniu poziomu dyskomfortu i agresji etc.

W kontekście edukacji obywatelskiej podstawową sprawą jest dążenie do takiego stanu, kiedy jak największa liczba obywateli i obywaterek przynajmniej zna adekwatny, niestygmatyzujący i niedziecinny język. Bardziej optymalne będzie, oczywiście, również rozpowszechnianie go w praktyce, normalizacja użycia, a nie tylko sama znajomość. Dlatego rekomendowane do Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej jest zarówno rozpowszechnianie wiedzy o języku sprzyjającym i niesprzyjającym dyskryminacji, jak i normalizacja języka inkluzywnego. Włączone w to działanie powinny być między innymi:

- problem słów obraźliwych,
- kwestia feminatywów, czyli żeńskich nazw rodzajów i grup osób (np. “prawniczka”, “ministra” czy “Polacy i Polki” zamiast tylko “Polacy”),
- zagadnienie zaimków i imion wybieranych przez osoby o nietypowych tożsamościach płciowych,
- terminów związanych z prawami, równością i inkluzją (nawet tak podstawowych, jak “równość”, “wykluczenie”, “nierówności społeczne”, “nierówne traktowanie”, “równe szanse”, “dyskryminacja”),
- terminów związanych z przemocą, takich jak “mowa nienawiści”, “bullying/nękanie”, “mobbing”, “stalking”, “przemoc seksualna”, “przemoc ekonomiczna” etc.

Społeczność Krakowa wyraziła potrzebę edukacji w tym kierunku. Na pytanie ankietowe “O czym najbardziej chciał(a)by Pani dowiedzieć się więcej?” 17,7% respondentów i respondentek odpowiedziało “Co to właściwie jest “mowa nienawiści” i “przestępstwa z nienawiści”? Każda agresja jest godna potępienia, po co to wyróżniać?” (była to czwarta najpopularniejsza pozycja spośród czternastu przy możliwości trzykrotnego wyboru).

Ekspertka z zakresu równego traktowania, która współpracowała przy tworzeniu niniejszego Programu, zaleciła m.in. wzmocnienie następujących obszarów edukacji obywatelskiej w Krakowie.

- Czym jest równe traktowanie (w szczególności w oparciu o Kodeks Pracy)? Jak przeciwdziałać nierównemu traktowaniu?
- Czym jest dyskryminacja (rodzaje dyskryminacji) i mobbing oraz jak im przeciwdziałać?
- Mowa nienawiści - definicja, zagrożenia i możliwości przeciwdziałania.
- Pojęcie praw człowieka.
- Definicja i rodzaje przemocy wobec kobiet (przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna i ekonomiczna).

Mieszkańcy i mieszkanki są również zainteresowani prawami i właściwym traktowaniem osób LGBT+. Aż 23,2% respondentek i respondentów ankiety zadeklarowało, że chętnie wzięłoby udział w spotkaniu “z działaczką/działaczem, który pokaże, dlaczego prawa osób o różnych orientacjach seksualnych i tożsamościach płciowych są ważne i jak można dbać o ich przestrzeganie w swoim otoczeniu” (była to trzecia najpopularniejsza odpowiedź przy możliwości trzykrotnego wyboru z dwunastu opcji na pytanie “Proszę sobie wyobrazić, że Miasto, dzielnica lub lokalna organizacja społeczna organizują dla mieszkańców i mieszkanki cykl spotkań otwartych z ludźmi, którzy mogą pomóc uczestnikom poszerzyć swoje horyzonty oraz lepiej nauczyć się postawy akceptacji i empatii. Z kim najbardziej chciał(a)by się Pan(i) spotkać w ramach takiego wydarzenia?”). Kwestie związane z równym traktowaniem osób każdej płci, świadomości istnienia spektrum tożsamości płciowej oraz miejsca nieheteronormatywnych związków i rodzin w polskim społeczeństwie silnie wiążą się z językiem. Ponieważ transformacja obyczajowa w Polsce jest powstrzymywana - do pewnego stopnia sztucznie - przez konflikt o tak zwaną (błędnie) “ideologię gender”, “ideologię LGBT”, rzekomą “seksualizację dzieci” i postulowaną konieczność “obrony rodziny”, konserwatywna strona konfliktu zyskuje wiele okazji do przedstawiania słownictwa neutralnego, używanego w literaturze naukowej oraz przyjaznego dla kobiet, osób nieheteroseksualnych, transpłciowych i płciowo niebinarnych jako niepotrzebnego wytworu wrogich sił politycznych, przeszczepionego z innych krajów o obcej kulturze.

Szczegółowe działania zmierzające do promowania tego swoistego słownika należy podejmować we współpracy z każdą konkretną grupą czy mniejszością, której dane zjawisko językowe dotyczy, jak również z Pełnomocniczką/Pełnomocnikiem Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej i Radą ds. Równego Traktowania oraz uzgadniać z ciągami działań i projektów odbywających się w ich otoczeniu/ pod ich patronatem.

Cel operacyjny 4.6. [Umacnianie poprzez edukację pozycji osób będących członkami i członkiniami grup zagrożonych nierównym traktowaniem na arenie spraw wspólnoty samorządowej.](#)

Typowym skojarzeniem związanym z kształtowaniem postawy tolerancji i empatii jest prawdopodobnie kształtowanie tolerancji i empatii wymaganej od ogółu społeczeństwa wobec mniejszości, grup nietypowych, nienormatywnych, zagrożonych wykluczeniem itp. Warto jednak

sięgnąć myślą o krok dalej: gdy zastanowić się, jakie są cele i racje stojące za promowaniem tolerancji czy empatii, dostrzeżemy, że jednym z najważniejszych będzie zapewnienie równego udziału w życiu społecznym i politycznym ze względu na uznanie faktycznie równych praw. Drugą stroną edukacyjnego medalu będzie zatem edukacja i wsparcie nakierowane na same grupy mniejszościowe, aby podbudowywać ich pozycję i amplifikować ich własny głos.

Jedna z ekspertek uczestniczących w pracach nad niniejszym Programem zwracała na przykład uwagę na to, że dobro osób neuroróżnorodnych (żyjących z autyzmem, ADHD, dysleksją itp.) wymaga, aby komunikaty urzędowe czy dotyczące życia obywatelskiego zawsze podawać w sposób uwzględniający różne możliwości komunikacji: maksymalnie przejrzystą formą pisemną, infografiką, plikiem audio itd. Generalnie Urząd Miasta, instytucje kultury oraz NGO czy firmy współorganizujące różne projekty publiczne powinny uwzględniać możliwość, że osoba z niepełnosprawnością, chorobą przewlekłą czy należąca do mniejszościowej grupy osób neuroróżnorodnych będzie chciała włączyć się w różne inicjatywy. Należy z założenia tworzyć takie możliwości – bez konieczności zgłaszania szczególnych potrzeb przez potencjalnych uczestników wydarzeń (np. wszystkie wydarzenia powinny być pomyślane jako dostępne dla osób na wózkach).

Do Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej szczególnie zalecamy stworzenie dodatkowych kanałów realnego wpływu cudzoziemców i cudzożemek mieszkających przez dłuższy czas w Krakowie na decyzje dotyczące polityk lokalnych. Uczestnicząca w pracach eksperckich liderka społeczności ukraińskiej w Krakowie zwróciła uwagę na niezwykle ograniczone możliwości wpływu cudzoziemców i cudzożemek na polityki lokalne, a więc na decyzje mające ogromne znaczenie dla życia codziennego wszystkich mieszkańców, także nich samych. Przede wszystkim osoby niemające polskiego obywatelstwa nie biorą udziału w wyborach samorządowych. W połączeniu z typową w świecie polityki tendencją do dbania przede wszystkim o elektorat, oznacza to, że władze miasta nie mają bezpośredniego interesu w zajmowaniu się potrzebami obcokrajowców, ponieważ nie da się utracić głosu osoby, która wcale głosem nie dysponuje.

Powyższe ograniczenia, jak podkreśliła przedstawicielka społeczności ukraińskiej w Krakowie, przyczyniają się do niesłusznego postrzegania ogółu Ukraińców i Ukrainek jako ledwie gości w Krakowie, nienależących do zbioru "prawdziwych" mieszkańców. Cytat z fiszki, z niewielkimi poprawkami językowymi: "Jesteśmy mili dla gości, ale nie mogą goście wymagać za dużo w naszym domu, bo to my [krakowianie pochodzenia polskiego] rządymy w naszym domu. (...) Wielu Ukraińców boi się mówić w swoim języku w przestrzeniach publicznych, żeby nie była im zwrócona uwaga, że jest to Polska i muszą rozmawiać po polsku. Istnieje więc postawa, że "Polak w Brytanii musi zachować swoją tożsamość i pozostać Polakiem, natomiast Ukrainiec w Polsce musi stać się Polakiem". Powoduje to sytuację, w której obcokrajowcy zmuszeni są dystansować się od swojej tożsamości dlatego, żeby nie czuć się wykluczonym lub, jeszcze więcej, nie czuć się w niebezpieczeństwie". Sytuacja mogłaby ulec poprawie, gdyby mniejszości ukraińskiej udało się zyskać jakiegoś rodzaju gwarancje związane ze wsparciem językowym i prawnym dla zrzeszeń czy

mediów ukraińskich, na przykład w procesach starania się o sfinansowanie przedsięwzięć obywatelskich, kulturalnych itp. Zdarzało się bowiem, że wnioski składane w imieniu organizacji ukraińskich były odrzucane z czysto formalnych powodów, gdyż wnioskodawcom trudno było zrozumieć niuanse rozróżnień terminologicznych w dokumentach w języku polskim.

Według liderki reprezentującej mniejszość ukraińską istotnym instrumentem zwiększenia wpływu imigrantów i imigrantek - zwłaszcza Ukraińców i Białorusinów, bo ich jest najwięcej w Krakowie na polityki lokalne byłoby zaoferowanie lepszego niż do tej pory wsparcia dla współtworzonych przez nich i działających dla nich organizacji pozarządowych. Cytat z fiszki, z niewielkimi poprawkami językowymi: "W tym roku w ramach programu współpracy miasta z organizacjami pozarządowymi miasto przeznaczyło na rzecz integracji obcokrajowców oraz na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych 850 000 zł. Czyli na grupę, która stanowi prawie 10% mieszkańców, wydano 0,008% kwoty budżetu. (...) Jeżeli chcemy, żeby obcokrajowcy (...) byli aktywnymi mieszkańcami, to warto przeznaczać większe kwoty na wsparcie organizacji działających na rzecz wielokulturowości oraz na rzecz integracji cudzoziemców). Na przykład zapewnić pomieszczenia dla takich organizacji, gdzie mogłyby one prowadzić swoją działalność".

Liderka zasugerowała również

- wspieranie mediów, gdzie imigranci będą mogli dyskutować o sprawach publicznych;
- budowanie pozytywnego przekazu o kompetencjach i osiągnięciach imigrantów i imigrantek w Polsce oraz informowanie o tym, że pracując w Polsce, imigranci budują polską gospodarkę, płacą podatki i składki na ZUS,
- edukację o prawach obywatelskich i funkcjonowaniu państwa i samorządu dla społeczności imigranckich: o możliwościach włączania się w aktywności społeczne i obywatelskie, nawet te, które dla krakowian i krakowianek są oczywiste, ale dla osób, które do tej pory żyły w innym systemie prawnym i otoczeniu instytucjonalnym wcale takie być nie muszą oraz o tym, jak postępować w przypadku doświadczenia dyskryminacji czy agresji lub pokrzywdzenia przestępstwem.

Zespół Swarmcheck rekomenduje uwzględnienie w Programie Rozwoju Edukacji Obywatelskiej zacieśniania współpracy między organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami, chorych przewlekłe, nieneurotypowych i żyjących z zaburzeniem psychicznym. Jest to działanie zalecone przez panel ekspercki, w którym uczestniczył również Pełnomocnik Prezydenta Miasta Krakowa ds. Osób z Niepełnosprawnościami. Grono eksperckie zgodziło się, że wspieranie organizacji pozarządowych zrzeszających i/lub działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, nieneurotypowych, chorych przewlekłe i żyjących z zaburzeniem psychicznym jest jedną z najskuteczniejszych form wsparcia tych osób w ogóle. Zgodzono się również co do tego, że duża część takich organizacji skupia się (z założenia lub z przymusu) na zadaniach dobroczynnych, związanych bezpośrednio z niesieniem wsparcia swojej grupie docelowej czy swoim podopiecznym. To może przeszkadzać w rozwoju samej organizacji, realizacji działań edukacyjnych i badawczych, znalezieniu czasu na sieciowanie, podnoszenie

kompetencji albo na delegowanie kogoś do udziału w życiu publicznym. Z tych właśnie powodów sugerujemy odciążanie, doradztwo i pomoc w sieciowaniu dla NGOów wspierających osoby nieneurotypowe, żyjące z zaburzeniem psychicznym, niepełnosprawnością czy chorobą przewlekłą, aby mogły zapewnić sobie lepszą reprezentację na arenie życia publicznego w Krakowie, wspólnie starać się o środki na przedsięwzięcia czy sprawniej dzielić doświadczeniami, zasobami, know-howem itd.

Kierując się treścią wydanego w listopadzie 2020 r. przez fundację Równość.org.pl raportu pod tytułem "Dyskryminowani/e. Sytuacja osób LGBTQIA w Krakowie", rekomendujemy do Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej działanie w postaci zacieśnienia współpracy pomiędzy organizacjami działającymi na rzecz społeczności LGBT+ a krakowskimi uczelniami, policją i strażą miejską. Byłaby to swego rodzaju wzajemna edukacja obywatelska o potrzebach i prawach oraz okazja do podniesienia standardów reagowania na dyskryminację i przestępstwa motywowane nienawiścią. Poczucie zagrożenia jest uczuciem ogromnie doskwierającym i destrukcyjnym dla krakowian i krakowianek nieheteroseksualnych i niecisłciowych. Słuszność tego poczucia jest - niestety - raz po raz potwierdzana doniesieniami o sytuacjach, w których osoba prześladowana, zastraszana, obrażana, śledzona, a nawet pobita ze względu na swoją nienormatywność zostawała ze sprawą sama, ponieważ szkoła, uczelnia, policja lub straż miejska - nawet jeśli nie pozwoliła sobie na otwarcie nienawistny przekaz - nie posiadała lub nie korzystała z odpowiednich procedur ani dobrych praktyk, chciała uniknąć kontrowersji, uważała sprawę za prywatną albo zaniedbała uznanie związku krzywdy z tożsamością płciową/ orientacją seksualną osoby pokrzywdzonej. Propozycję działania należy uspołnić z planami Rady ds. Równego Traktowania i Pełnomocniczki/Pełnomocnika Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej.

Cel operacyjny 4.7. [Wyposażenie mieszkanek i mieszkańców w praktyczne narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie.](#)

Bardzo często to brak czasu, brak wiedzy i dominujące normy kulturowe (np. dotyczące prywatności), a nie brak wrażliwości, powstrzymuje ludzi od działania na rzecz innych. Przynajmniej u niektórych osób istnieje potrzeba upewnienia się, że próbując komuś pomóc nie zaszkodzą mu w rezultacie, że się nie wygłupią, nie zmarnują wysiłku, nie urażą nikogo. Ankieta skierowana do ogółu krakowian i krakowianek sugeruje, że mieszkańcy zwracają uwagę na praktyczny, a nie tylko emocjonalny wymiar empatii. Sporą popularnością, jeśli chodzi o pytanie o to, w jakim spotkaniu najchętniej uczestniczyliby ankietowani i ankietowane, cieszyły się odpowiedzi:

"[spotkanie] z działaczką/działaczem, który pokaże, dlaczego prawa osób o różnych orientacjach seksualnych i tożsamościach płciowych są ważne i jak można dbać o ich przestrzeganie w swoim

otoczeniu” (23.2% respondentek i respondentów, trzecia pozycja na dwanaście przy możliwości trzykrotnego wyboru)

oraz “[spotkanie] z kimś, kto wytłumaczyłby, jak postępować, gdy dowiemy się o przypadku przemocy domowej” (22.2%, czwarta pozycja).

Z kolei w przypadku pytania o to, na jaki temat ankietowane i ankietowani chcieliby się więcej dowiedzieć, przeciętnie popularna była odpowiedź

“Jak się zachować, gdy spotkam w miejscu publicznym człowieka niewidomego lub niesłyszącego?” (15.8% respondentów i respondentek, siódma odpowiedź na czternaście przy możliwości trzykrotnego wyboru).

Te trzy odpowiedzi zawierają komponent “jak?” - jak konkretnie dbać o przestrzeganie praw osób z mniejszości LGBT+, jak postępować w zetknięciu z nieznaną osobą z niepełnosprawnością zmysłów oraz jak się zachować, będąc świadkiem czy powiernikiem informacji o przemocy w bliskich relacjach (o tym więcej w sekcji piątej niniejszego raportu poświęconej współdziałaniu dla bezpieczeństwa).

W segmencie poświęconym celowi operacyjnemu 4.1. była już mowa o Poradniku Mądrej Dobroczynności. Został tam podkreślony ten aspekt edukacyjny podręcznika, który dotyczy korygowania błędnych przekonań o ubóstwie czy bezdomności. W tym miejscu należy uwypuklić inny aspekt, mianowicie właściwe sposoby pomagania oraz zwiększenie własnego potencjału niesienia pomocy. Zapotrzebowanie na edukację obywatelską idącą w tym kierunku zgłaszali uczestnicy i uczestniczki kwestionariusza jakościowego dla UMK i NGO. Zwracali uwagę na to, że dobroczynność powinna być skuteczna i w związku z tym warto propagować wiedzę na temat pomocy o dobrych skutkach długofalowych, dawać obywatelom i obywatelkom rozeznanie w organizacjach pozarządowych świadczących pomoc, jak również wskazówki dotyczące tego, jak można pomagać, mając skromne środki. Istotną postawą wartą kształtowania jest też, według wyników ankiety dla NGO i UMK, niezakładanie, że się wie z góry, czego potrzebuje potrzebujący i w jakiej formie chce to otrzymać, tylko wsłuchanie się w informacje od niego.

Ankieta skierowana do mieszkańców pokazała wyraźnie, że wiele osób nie wie - a chciałaby się dowiedzieć - jak można pomóc starszym osobom w swojej okolicy. Odpowiedź “jak mogę pomóc osobom starszym w mojej okolicy?” została udzielona przez ponad 1/5 respondentek i respondentów zapytanych o to, na jaki temat chcieliby dowiedzieć się więcej (była to trzecia najpopularniejsza odpowiedź spośród czternastu przy możliwości trzykrotnego wyboru). Rekomenduje się więc dostarczenie mieszkańcom i mieszkankom informacji o możliwościach bezpośredniego i pośredniego wsparcia starszych osób. Mogłoby się to udać na przykład poprzez stworzenie - na podstawie konsultacji i zebrania danych - informatora na ten temat, którego granularność schodziłaby co najmniej na poziom dzielnic. Dodatkową korzyścią z pracy nad tego rodzaju informatorem byłoby zdiagnozowanie białych plam, tj. takich dzielnic czy osiedli, gdzie brakuje podmiotów, które mogłyby pomóc mieszkańcom pomagać seniorom i seniorkom.

W takim przypadku jedyną możliwością wsparcia wydaje się spontaniczne zaprzyjaźnienie się z kimś starszym w sąsiedztwie, co - jak wiadomo - może się nigdy nie wydarzyć ze względu na anonimowość charakterystyczną dla dużych miast oraz fakt, że część seniorów może rzadko wychodzić z domu.

Uwagi o dobrych praktykach

Oprócz propozycji konkretnych działań w toku badań Swarmcheck otrzymał bardzo wiele rekomendacji dotyczących dobrych praktyk dla wielu różnych rodzajów działań. Rekomendacje te były przez nas bardzo mile widziane i wyrastają z troski o wrażliwą sytuację grup zagrożonych nierównym traktowaniem oraz o właściwy odbiór społeczny działań na rzecz takich grup. Chodzi o praktyki dotyczące procesów projektowania działań, form wizualnych, inkluzywności i dostępności, języka używanego w materiałach, niuansów związanych z grupami docelowymi itp. Wiele z tych rekomendacji może zostać zastosowanych do niemal każdego działania, o którym piszemy, dlatego zalecamy, by ludzie i jednostki zarządzające wdrażaniem Programu Rozwoju Edukacji Obywatelskiej dla Krakowa każdorazowo przedstawiały je osobom i podmiotom, którym się działania zleca:

- koreakcja, konsultowanie z grupami, których dane działanie dotyczy, zatrudnianie osób z tych grup itp.
- dostępność (językowa, dla osób niepełnosprawnych, wykluczonych cyfrowo etc.), w tym:
- trzymanie się ustaleń dotyczących wydarzeń (ważne dla rodziców, zwłaszcza rodziców-singli, oraz dla osób, które ze względu na stan zdrowia muszą angażować innych ludzi, aby uczestniczyć w aktywnościach poza domem),
- projektowanie uniwersalne i dostępność, o którą nie trzeba prosić poprzez osobne zgłaszanie się.
- spotkania z ludźmi, którzy albo sami doświadczyli w życiu sytuacji ważnych dla rozwijania tolerancji i empatii, albo towarzyszą takim osobom (jako rodzice, lekarze, aktywiści etc.), albo prowadzą badania naukowe na ich temat. Formy żywe, warsztatowe, bezpośrednie, oddziałujące na emocje, służące zawieraniu znajomości.
- promowanie wiedzy i postaw związanych z tolerancją i empatią oraz materiałów na ten temat podczas różnorodnych wydarzeń niekoniecznie pokrewnych tematycznie (sportowych, rozrywkowych, muzycznych).

Cel szczegółowy nr 5 - Podniesienie wiedzy i kompetencji w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antydyskryminacyjnych i antyprzemocowych

5.1 Niwelowanie wykluczenia cyfrowego

Korzystanie z szeroko pojętych usług cyfrowych staje się nieodzowną częścią życia społecznego i obywatelskiego. Brak dostępu do narzędzi i kompetencji związanych ze sprawnym poruszaniem się w świecie cyfrowym wyklucza obywateli z możliwości uczestnictwa w usługach e-administracji, dostępu do wiedzy, dyskursu online oraz wielu ułatwień życia codziennego. Z tego powodu ważne jest prowadzenie edukacji cyfrowej szczególnie wśród krakowskich seniorów, którzy częściej są wykluczeni cyfrowo. Wykluczenie cyfrowe dotyka także osób, które z innych przyczyn np. ubóstwa lub historii życiowej miały lub mają mniejszy dostęp do nowych technologii. Edukacja ta powinna mieć charakter spotkań na żywo, gdzie udostępniany jest sprzęt techniczny tym grupom docelowym. Należy pamiętać, żeby działania informacyjne o możliwościach wzięcia udziału w tego rodzaju szkoleniu prowadzone były w dostępnych nie cyfrowo środkach przekazu informacji. Podstawowe zagadnienia przekazywane na takich spotkaniach mogłyby dotyczyć obsługi komputera i smartfona, zakładanie poczty e-mail, wyszukiwania i korzystania ze sprawdzonych źródeł wiedzy, usług e-administracji, płatności przez internet oraz cyberbezpieczeństwa.

Sporadyczne korzystanie z nowoczesnych technologii i usług cyfrowych bez odpowiedniej wiedzy niesie za sobą szereg ryzyk wynikających z nieznamomości pewnych zagrożeń. Jednak nawet osoby, korzystające z usług cyfrowych na co dzień nie są odporne na cyfrowe zagrożenia. Ze względu na szybki rozwój technologii informatycznych należy aktualizować wiedzę na temat cyberbezpieczeństwa ogółu społeczeństwa. Eksperti wyrazili opinię, że problemy związane z cyberbezpieczeństwem dotyczą każdej grupy społecznej, niezależnie od wieku, wykształcenia czy zarobków. Różne grupy społeczne będą mniej lub bardziej narażone na określone obszary ryzyka. Materiały edukacyjne należy dostosować do poziomu znajomości technologii i komfortu korzystania z nich przez różne grupy społeczne. Warto uświadamiać o możliwości wyłudzenia pieniędzy lub danych osobistych i wrażliwych, podszywania się pod osoby bliskie fachowców czy funkcjonariuszy publicznych i o tym jakie oprogramowanie, aplikacje, strony internetowe, a nawet wiadomości od znajomych są godne zaufania i dlaczego. Osoby często korzystające z internetu należy uświadamiać o technikach zawłaszczania ich uwagi stosowanych przez różne usługi cyfrowe, a także o problemie uzależnień. Warto jest prowadzić dyskusję z mieszkańcami o ryzykownych zachowaniach społecznych osób i grup internetowych wspierając się badaniami naukowymi zakresu socjologii i psychologii internetu. Warto jest prowadzić spotkania z ekspertami np. pracownikami Wydziału ds. walki z cyberprzestępczością. Kluczowym zagadnieniem jest też trening weryfikowania faktów, oceny źródeł, myślenia krytycznego i zabezpieczenia się przed dezinformacją w internecie, tak aby uczestniczyć w racjonalnym dyskursie w dyskursie publicznym.

5.2 Dyskurs publiczny w Krakowie opiera się na rzetelnej wiedzy i racjonalnym dialogu

W sprawnie działającej demokracji, racjonalny dyskurs publiczny powinien stanowić fundament partycypacji obywatelskiej. Fenomen szerzenia się dezinformacji utrudnia racjonalne dyskusję, ponieważ zaburza obraz z podstawowych faktów o otaczającej nas rzeczywistości. Dezinformacja może być tworzona w celach politycznych, podjudzania konfliktów społecznych, czy dla żartu, ale może też wynikać z niewiedzy, strachu lub gniewu. Występuje ona zarówno w tradycyjnych mediach w formie propagandy, nieetycznego kreowania wizerunku czy niekompetentnego dziennikarstwa, jak i online jako portale internetowe z fałszywymi, lub częściowo fałszywymi wiadomościami (tzw. fake news), postów i komentarzy w internecie rozpowszechnianych przez boty, opłacanych komentatorów, jak i nieświadomych obywateli, którzy niedostatecznie krytycznie przeanalizowali daną informację. Techniki dezinformacji opierają się na kłamstwie, graniu na emocjach lub wykorzystywaniu błędów poznawczych ludzi np. heurystyka potwierdzenia - tendencja do bezkrytycznego akceptowania informacji, które są spójne z światopoglądem danej osoby, czy społeczny dowód słuszności - akceptowaniu informacji ze względu na przeświadczenie o tym, że wiele osób je podziela. Osoby, które mają dostęp do podobnych źródeł informacji, często tworzą tzw. bańki informacyjne - społeczności wymieniające się podobnymi informacjami, co wzmacnia ufność w dzielone przez nie informacje i uodparnia na głosy krytyczne. Ze względu na destabilizujący społecznie charakter dezinformacji i udział w jej tworzeniu aktorów z innych państw, walka z dezinformacją zaliczana jest do dziedziny bezpieczeństwa publicznego. Wypowiedzi z ankiety skierowanej do NGO i UMK wskazują na to, że dezinformacja na temat mniejszości może prowadzić do aktów przemocy wobec tych grup. Wyzwanie to ma charakter interdyscyplinarny i wymaga współpracy wielu wymieniających się informacjami instytucji. Walka z dezinformacją to zarówno działania oddolne jak wyposażanie obywateli w kompetencje pozwalające na krytyczny odbiór informacji, jak i działania instytucjonalne związane z rzetelnym informowaniem, prostowaniem fałszywych informacji, fact-checkingiem, zwalczaniem źródeł dezinformacji oraz rozwojem i wspieraniem narzędzi racjonalnego dyskursu publicznego. Działania w zakresie zwalczania dezinformacji mogą dotyczyć wsparcia organizacji pozarządowych, eksperckich, fact-checkingowych, ośrodków akademickich, dziennikarzy i osób prywatnych zajmujących się rzetelnym informowaniem, edukacją naukową tworzeniem narzędzi i technologii usprawniających racjonalny dyskurs publiczny.

Kluczowym kompetencjom do udziału w racjonalnym dyskursie publicznym i przeciwdziałaniu dezinformacji i jest myślenie krytyczne, co było podkreślane w wielu etapach konsultacji, np. w spotkaniach dyskusyjnych. Wielu edukatorów ma zastrzeżenia co do jakości nauki tej kompetencji podczas edukacji formalnej, gdzie często oceniany nie jest proces zdobywania wiedzy, ale tylko poprawność samej odpowiedzi. Jednocześnie myślenie krytyczne jest jedną z najbardziej poszukiwanych kompetencji na rynku pracy. Nauka myślenia krytycznego powinna opierać się na praktycznym treningu umiejętności debaty i wyrażania swojej opinii, formułowania hipotez, odróżniania oceny wypowiedzi od oceny osoby, przekazywaniu wiedzy z zakresu

naukoznawstwa i metod przeciwdziałania błędom poznawczym. Materiał edukacyjny powinien być dostosowany do wieku i otoczenia informacyjnego grup docelowych z pewną wrażliwością, tak aby nie zrażać emocjonalnie kursantów do nowej wiedzy. Możliwe do zastosowania są metody warsztatowe, gry, kampanie edukacyjne, spotkania z naukowcami i popularyzacja myślenia naukowego.

5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami, nadużyciami seksualnymi i przemocą domową.

Patologiczne zachowania społeczne takie jak nękanie, oszustwa, czy nadużycia społeczne są od dawna problemem społecznym. Według mieszkańców miasta najważniejszym działaniem z zakresu współdziałania na rzecz bezpieczeństwa powinna być edukacja krakowskiej młodzieży szkolnej z zakresu przeciwdziałania przemocy i dyskryminacji (47,10% ankietowanych). Wiele młodych ludzi boryka się z problemami psychicznymi i emocjonalnymi przy niewystarczającym wsparciu rówieśników i osób dorosłych. Ankietowani wskazali na potrzebę pracy z młodzieżą na rzecz kontroli negatywnych emocji jak złość, bezradność i lęk. Poza wyzwaniem związanym z samym problemem, edukacja powinna zatem obejmować prawidłowe reagowanie na problemy innych osób. Warsztaty lub szkolenia powinny zawierać działania skierowane specyficznie do osób młodych, do ich rodziców oraz do nauczycieli. Wedle wypowiedzi ekspertów, rodzice i nauczyciele powinni być lepiej informowani o długotrwałych skutkach poddawania dzieci przemocy, a także o negatywnym wpływie stresu we wczesnych latach życia na rozwój kognytywny dziecka. Warto także w tym miejscu przywołać wyniki ankiety do mieszkańców z zakresu chęci udziału w spotkaniu edukacyjnym: z ekspertem/ekspertką, którzy wyjaśnili by jak ofiara molestowania lub przestępstwa z nienawiści może egzekwować swoje prawa - drugie miejsce (25.1%), z kimś, kto wytłumaczyłby, jak postępować, gdy dowiemy się o przypadku przemocy domowej - czwarte miejsce (22.2%); ze specjalist(k)ą w zakresie przeciwdziałania przemocy w szkole - szóste miejsce (19.6%). Dzieci z kolei powinny być w szczególności informowane o tym jaki katalog praw im przysługuje i co dla nich wynika z istnienia dokumentów takich jak Karta Praw Dziecka. Jedna z wypowiedzi ankiety sugerowała też udział uczniów na rozprawie w sądzie.

Inną ważną grupą, która potrzebuje edukacji z zakresu bezpieczeństwa są kobiety. Wśród rekomendacji od grupy ekspertów znalazła się propozycja aby mieszkanki Krakowa mogłyby uczęszczać na dedykowane im zajęcia rozwijające poczucie sprawczości w zakresie własnego bezpieczeństwa. Zajęcia takie powinny mieć charakter niekoedukacyjny ze względu na wrażliwość tematu i wspólne potrzeby tej grupy. Edukacja powinna dotyczyć tematów skutecznej prewencji, praw chroniących osoby przed przemocą, możliwości zgłaszania aktów przemocy i możliwości uzyskania wsparcia dla osób dotkniętych przemocą. Więcej informacji na ten temat znajduje się w sekcji dotyczącej zgłaszania aktów przemocy.

Współczesne społeczeństwo informacyjne, stwarza szereg nowych zagrożeń związanych z np. kradzieżą danych osobistych i finansowych, personalnych plików, zdjęć lub danych wrażliwych,

to z kolei stwarza możliwość do szantażu, wyłudzeń lub nakłaniania do podejmowania zachowań wbrew własnemu interesowi. Z tego powodu konsultowani eksperci zalecali rozszerzenie działań na rzecz bezpieczeństwa o przeprowadzenie akcji edukacyjnych w obszarze kształtowania bezpiecznych nawyków związanych z dbałością o bezpieczeństwo danych, chroniących przed cyberatakami i atakami socjotechnicznymi.

Warto zdawać sobie sprawę z tego, że cyberbezpieczeństwo to nie tylko kompetencje techniczne do posługiwania się komputerem, telefonem, czy korzystaniem z sieci, ale jest to pole komunikacji z osobami, które mogą wykazywać szereg patologicznych zachowań społecznych. Dodatkowo środowisko cyfrowe może być mylące dla osób młodych, wykluczonych cyfrowo, lub znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Z tego względu należy podjąć także działania edukacyjne w zakresie ochrony przed nękaniami, oszustwami i nadużyciami seksualnymi w internecie.

5.4 Skuteczne i bezpieczne zgłaszanie aktów przemocy

Niestety aktom przemocy nie zawsze da się zapobiec, lecz takie zdarzenia często nie są zgłaszane. Przyczyny tego zjawiska są złożone, tak jak indywidualne historie osób, które go doświadczyły. Brak wiedzy jest jedną z takich przyczyn, dlatego konieczne jest należyte informowanie o telefonach zaufania, instytucjach, które mogą udzielić pomocy, o tym jak działa Niebieska Karta, Centrum Interwencji Kryzysowej, schroniska dla ofiar przemocy, a nawet o tym jakie dyskretne sygnały dźwiękowe mogą służyć do zgłaszania aktów przemocy. Poza wyjaśnianiem możliwości o tym jak i komu można zgłaszać przemoc, potrzebna jest także edukacja o tym jakie prawa przysługują osobom doświadczającym przemocy oraz na jakie wsparcie mogą liczyć w radzeniu sobie z jej skutkami w tym rodzaju wsparcia indywidualnego i grupowego. Przede wszystkim należy zadbać o to, żeby komunikacja ta uwzględniała trudne stany psychologiczne, w których może znajdować się ofiara prowadzące np. do wyparcia, wstydu obwiniania się lub paraliżu decyzyjnego. Naruszone poczucie bezpieczeństwa nie jest łatwo odbudować i sam proces edukacyjny np. w formule kampanii informacyjnej musi to uwzględniać dając przekaz budujący poczucie bezpieczeństwa i sprawczości. Ważne jest też, żeby z należyłą starannością wspierać proces destygmatyzacji bycia ofiarą przemocy. Wiedza ta potrzebna jest nie tylko osobom, których przemoc dotyka, ale także otoczeniu, które powinno wiedzieć jak interpretować prośby o pomoc, kiedy należy interweniować oraz w jaki sposób.

W ramach różnych form konsultacji, pojawiały się głosy o tym, że obecne formy zgłaszania przemocy takie jak Niebieska Karta są niewystarczające. W ankiecie eksperckiej pojawiały się głosy o potrzebie radzenia sobie z innymi rodzajami przemocy niż bezpośrednia przemoc fizyczna: o spektrum przemocy seksualnej, ekonomicznej, psychologicznej oraz przemocy przez zaniedbanie. Dlatego warto stworzyć nowe narzędzia rozwijające zdolność do rozpoznawania i reagowania na różne formy przemocy (seksualnej, ekonomicznej, psychologicznej oraz

przemocy przez zaniedbanie). Ankietowani wyrazili opinię, że komisariaty oraz urzędy powinny udzielać pomocnych informacji także w językach innych niż polski. Pojawiły się także propozycje wykorzystania bezpiecznej aplikacji do zgłaszania przemocy. Wypowiedzi z ankiety skierowanej do urzędników wyrażają opinię, że obecnie w przypadku wezwania pomocy, przychodzi ona zbyt długo. Eksperti zasugerowali, że wskazane byłoby zbieranie informacji geograficznych o poszczególnych osiedlach Krakowa, gdzie mieszkańcy mogliby wskazać, które miejsca w ich otoczeniu uznają za najbardziej niebezpieczne, niepokojące (także pod kątem bezpieczeństwa ruchu pieszego i drogowego) i dlaczego oraz co można by ich zdaniem zrobić, aby tę przestrzeń stworzyć bardziej przyjazną i bezpieczną.

7. Cele Programu i kierunki działań

Jak już wspomniano we Wprowadzeniu, w wyniku procesu pozyskiwania i konsolidacji wiedzy ze źródeł zastanych, wiedzy ekspertów, obu ankiet, spotkań konsultacyjnych i analizy argumentacji, określono poniższy cel strategiczny oraz pięć celów szczegółowych. W dalszej części tego rozdziału znajduje się tabela z opisem celów szczegółowych oraz wynikających z nich celów operacyjnych z rekomendacją działań mających służyć ich realizacji.

CEL STRATEGICZNY:

Podnoszenie wiedzy, kształtowanie umiejętności i postaw mieszkańców i mieszkank Krakowa w zakresie budowy świadomego społeczeństwa obywatelskiego.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

1. Podniesienie wiedzy mieszkank i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.
2. Zwiększenie kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem.
3. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączać się w ochronę środowiska.
4. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (w tym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność.
5. Podniesienie wiedzy i kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antydyskryminacyjnych i antyprzemocowych.

7.1. Podniesienie wiedzy mieszkanek i mieszkańców Krakowa z zakresu praw obywatelskich oraz kompetencji instytucji publicznych.

Działanie	Cel operacyjny (tak, aby)	Proponowane metody działań	Grupa docelowa	Wskaźniki
<p>upowszechnianie wiedzy z zakresu praw człowieka i obywatela oraz działania uświadamiające znaczenie posiadania podstawowej wiedzy prawnej w życiu codziennym</p>	<p>1.1 rozwój wiedzy mieszkańców i mieszkanek Krakowa w zakresie praw obywatelskich oraz podniesienie świadomości prawnej</p>	<p>kampanie informacyjne w mediach lokalnych, spotkania z samorządowcami, spotkania z Rzecznikiem Praw Obywatelskich, organizacja warsztatów i forów przez krakowskie NGO tj. Forum Edukacji, warsztaty w zakresie praktycznego stosowania prawa w życiu codziennym, plakaty czy infografiki informujące o prawach obywatela w kontakcie z instytucjami, w tym Konwencji o prawach dziecka, szkolenia z zakresu prawa autorskiego, konkursy z wiedzy w tym zakresie kierowane dla dzieci i młodzieży krakowskiej, cykliczne wizyty dzieci i młodzieży na Radzie Miasta Krakowa, tematyczne billboardy, kontynuacja bezpłatnej pomocy prawnej dla potrzebujących</p>	<p>dorośli, dzieci i młodzież Krakowa, obcokrajowcy</p>	<p>liczba działań edukacyjno-informacyjnych w mediach lokalnych (TVP, radio, filmy w tramwajach, na platformach krakowskich instytucji)</p>

upowszechnienie wiedzy z zakresu kompetencji urzędów	1.1 rozwój wiedzy mieszkańców i mieszkanki Krakowa w zakresie praw obywatelskich oraz podniesienie świadomości prawnej	akcje informacyjne, szkolenia w zakresie znajomości praw w kontaktach z urzędem, Sądem, Policją oraz znajomości kompetencji instytucji publicznych, infolinia na której można dostać jasną informację w którym urzędzie można załatwić daną sprawę	dorośli mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, obcokrajowcy	
upowszechnianie wiedzy z zakresu współczesnego rozumienia pojęć i koncepcji prawnych i obywatelskich	1.1 rozwój wiedzy mieszkańców i mieszkanki Krakowa w zakresie praw obywatelskich oraz podniesienie świadomości prawnej	akcje edukacyjne w mediach na temat współczesnego rozumienia pojęć takich jak: sprawiedliwość, równość, prawa człowieka w postaci angażujących filmów, webinarów opartych na przykładach oraz w postaci infografik,	dorośli, dzieci i młodzież Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
stworzenie programów edukacyjnych dla imigrantów i uchodźców mających na celu upowszechnienie wiedzy z zakresu praw człowieka i obywatela	1.2 wzrost wiedzy i dostępności informacji dla imigrantów i uchodźców poświęconych ich prawom i obowiązkom potrzebnych do lepszego włączenia się w życie społeczne Krakowa	stworzenie programów edukacyjnych dla imigrantów i uchodźców poświęconych ich prawom i obowiązkom (program on-line, wersja papierowa), wsparcie organizacyjne i finansowe dla NGO prowadzących działalność w zakresie praw obywatelskich dla obcokrajowców, współpraca Miasta z mediami dla obcokrajowców, debaty i seminaria z zakresu praw migranta i możliwości partycypacji dla obcokrajowców, wsparcie organizacji pozarządowych w działaniach przeciwko przestępstwom z nienawiści, przeciwko nierównemu traktowaniu, wsparcie finansowo-organizacyjne dla trenerów międzykulturowych	obcokrajowcy, dorośli, dzieci i młodzież	program edukacyjny

działania edukacyjne mające na celu wyposażenie w niezbędną wiedzę i kompetencje potrzebne do prowadzenia edukacji obywatelskiej	1.3 podniesienie kompetencji nauczycieli i edukatorów, którzy prowadzą lub będą prowadzić działania w zakresie edukacji obywatelskiej	przeprowadzenie szczegółowej diagnozy potrzeb edukatorów w tym zakresie, opracowanie bazy gotowych scenariuszy lekcji, stworzenie katalogu dobrych praktyk edukacyjnych, szkolenia, webinary podnoszące umiejętności miękkich nauczycieli takich jak: uważność, umiejętność prowadzenia dialogu, dbania o neutralność światopoglądową czy reagowania na argumenty populistyczne (np. szkolenia NVC, szkolenia z komunikacji opartej na empatii)	nauczyciele i edukatorzy	liczba nauczycieli/edukatorów nieformalnych biorących udział w organizowanych przez Miasto lub NGO szkoleniach z prowadzenia działań z zakresu edukacji obywatelskiej
działania mające na celu budowanie społeczności edukatorów	1.3 podniesienie kompetencji nauczycieli i edukatorów, którzy prowadzą lub będą prowadzić działania w zakresie edukacji obywatelskiej	stworzenie centrum działań dla osób chcących podejmować działania z zakresu edukacji obywatelskiej (miejsce organizacji szkoleń, debat, spotkań sieciujących), platforma wirtualna, która służyłaby usieciowieniu i wymianie doświadczeń, zebranie i utworzenie bazy lokalnych liderów, stworzenie możliwości wymiany międzynarodowej i wymiany doświadczeń dla edukatorów, organizacja debat oxfordzkich i paneli	nauczyciele i edukatorzy nieformalni	ilość osób, która korzysta z usług stworzonego centrum

7.2. Zwiększenie kompetencji mieszkank i mieszkańców Krakowa w zakresie inicjowania projektów społecznych, wolontaryjnych oraz oddolnego zarządzania miastem.

Działanie	Cel operacyjny (tak, aby)	Proponowane metody działań	Grupa docelowa	Wskaźniki
rozpowszechnianie wiedzy o mechanizmach rządzących życiem publicznym oraz narzędzi partycypacji społecznej	2.1. wzrost zaangażowania mieszkańców w oddolne zarządzanie miastem	panele obywatelskie, spotkania z urzędnikami, przejrzysta informacja o efektach projektów obywatelskich, szkolenia z zakresu prawa samorządowego dla mieszkańców, organizacja cyklicznych wydarzeń promujących partycypację społeczną, pikniki rodzinne z samorządowcami, programy edukacyjne mające na celu pobudzenie sprawczości i wiary w możliwość zmiany, programy szkoleniowe dla liderów społecznych, pikniki dzielnicowe, platformy cyfrowe do konsultacji, organizacja działań tj. Tydzień Partycypacji czy Święto Samorządności w Krakowie.	dorośli mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	liczba szkoleń i spotkań edukacyjnych z zakresu narzędzi partycypacji społecznej
promocja wiedzy i kompetencji wśród dzieci i młodzieży w zakresie możliwości angażowania się w sprawy szkoły i miasta	2.2. wzrost świadomości samorządowej wśród uczniów i uczennic krakowskich szkół	organizacja hackatonów, paneli, spotkań z aktywnymi samorządowcami, promocja wśród młodzieży programów takich jak Młody Kraków, Krakowska Akademia Samorządności, Programu Suwak czy działań Młodzieżowej Rady Miasta, organizacja mini-paneli czy mini-wyborów dla dzieci	dzieci i młodzież Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych

wsparcie organizacji wolontaryjnych w zakresie promowania ich działań wśród mieszkańców	2.3. promowanie działań i idei wolontariatu wśród mieszkańców i mieszkanek	nagłaśnianie działań organizacji wolontaryjnych przy okazji organizacji wydarzeń miejskich, informowanie o flagowych akcjach wolontaryjnych przez miejskie kanały informacji	wszyscy mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	liczba działań wspierających projekty wolontaryjne
działania integracyjno-edukacyjne mające na celu zacieśnienie przez koncentrację na wspólnych działaniach dzieci, młodzieży i seniorów	2.4 wzmocnienie współpracy międzypokoleniowej wśród mieszkańców i mieszkanek Krakowa.	organizacja wydarzeń integrujących młodzież z seniorami, inicjowanie tego poprzez wytwarzanie wspólnych celów inicjujących współpracę	dzieci i młodzież oraz seniorzy	liczba wspólnych inicjatyw społecznych w jakich biorą udział dzieci i młodzież z seniorami
szkolenia mające na celu rozwój zawodowy osób odpowiedzialnych za koordynację wolontariatu	2.5 podnoszenie kwalifikacji zawodowych koordynatorów wolontariatu	szkolenia z umiejętności zarządzania grupami wolontaryjnymi, darmowe wsparcie psychologiczne lub coachingowe dla osób potrzebujących	koordynatorzy i koordynatorki wolontariatu	liczba przeprowadzonych szkoleń
podnoszenie kompetencji organizacji w zakresie pozyskiwania funduszy na działalność oraz bezpłatne poradnictwo prawne.	2.6 wsparcie prawno-administracyjne organizacji wolontaryjnych	organizacja szkoleń, docieranie z informacją o możliwych działaniach szkoleniowych do organizacji, punkt bezpłatnego poradnictwa prawnego	organizacje wolontaryjne	liczba podmiotów korzystająca z poradnictwa

działania informujące o wynikach konsultacji społecznych, a także o długofalowych, pozytywnych skutkach	2.7 zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania partycypacyjne demokracji bezpośredniej	sms-owy lub mailowy follow-up z informacją o wynikach, kampania informacyjna pokazująca skutki konsultacji społecznych i ich wpływ na życie mieszkańców i jakość życia w mieście, rozpoczynanie Konsultacji na jak najwcześniejszym etapie planowania działań w mieście	wszyscy mieszkańcy, którzy zgodnie z prawem mogą uczestniczyć w konsultacjach społecznych	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
działania informujące o wynikach Budżetu Obywatelskiego, a także o długofalowych, pozytywnych skutkach	2.7 zwiększenie zaangażowania mieszkanki i mieszkańców w działania partycypacyjne demokracji bezpośredniej	sms-owy lub mailowy follow-up z informacją o wynikach Budżetu Obywatelskiego, kampania informacyjna pokazująca skutki Budżetu Obywatelskiego i jego wpływ na życie mieszkańców i jakość życia w mieście	wszyscy mieszkańcy, którzy zgodnie z prawem mogą uczestniczyć w Budżecie Obywatelskim	wzrost liczby mieszkańców biorących udział w kolejnej edycji Budżetu Obywatelskiego
działania informujące o tym, jak petycje, wyniki referendów i inne działania inicjowane przez mieszkanki i mieszkańców wpłynęły na sprawę miasta	2.7 zwiększenie zaangażowania mieszkańców i mieszkanki w działania partycypacyjne demokracji bezpośredniej	coroczna kampania informacyjna pokazująca, jak głos i zaangażowanie mieszkańców i mieszkanki Krakowa miały wpływ na sprawy miejskie	wszyscy mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	liczba działań informacyjnych

działania edukacyjno-motywacyjne skierowane do dzieci i młodzieży	2.8 zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszkank Krakowa	warsztaty i zajęcia lekcyjne prowadzone w szkołach, centrach kultury i innych ośrodkach skierowane do dzieci i młodzieży, preferowane zaangażowanie NGO i działaczy społecznych, programy edukacyjne mające na celu pobudzenie sprawczości i wiary w możliwość zmiany, treningi umiejętności społecznych, programy radzenia sobie ze stresem i konfliktami w grupie	dzieci i młodzież szkolna	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
działania zachęcające obcokrajowców do budowania kapitału społecznego i oddolnego organizowania się	2.8 zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszkank Krakowa	Informatory w językach obcych na temat organizacji, które działają na rzecz obcokrajowców	obcokrajowcy mieszkający w Krakowie	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
działania informacyjno-edukacyjne skierowane do dorosłych na temat oddolnej organizacji, pozyskiwania funduszy czy znajomości narzędzi partycypacji obywatelskiej	2.8 zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszkank Krakowa	wykłady i konwersatoria skierowane do dorosłych na tematy szeroko związane z inicjowaniem projektów społecznych	dorośli mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych

działania promujące inicjatywy oddolne - razem ze skutkami ich działań	2.8 zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszkanki Krakowa	kampanie informacyjne dotyczące inicjatyw oddolnych i projektów społecznych, działań organizowanych przez NGO	wszyscy mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	liczba działań promocyjnych
działania bezpośrednio angażujące młodzież i dzieci w projekty społeczne i działania zarządzające miastem	2.8 zwiększenie wiedzy z zakresu oddolnego organizowania się wśród mieszkańców i mieszkanki Krakowa	Zajęcia szkolne polegające na odwiedzinach Rad Dzielnic, na wspólnym wypracowywaniu projektów społecznych itd.	dzieci i młodzież szkolna	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych

7.3. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa włączyć się w ochronę środowiska

Działanie	Cel operacyjny (tak, aby)	Proponowane metody działań	Grupa docelowa	Wskaźniki
wzmocnienie współpracy przedstawicieli/przedstawicielek władz, UMK i relevantnych MJO oraz organizacji zajmujących się edukacją ekologiczną	3.1 wzmocnienie współpracy pomiędzy Urzędem Miasta Krakowa i władzami miasta a organizacjami pozarządowymi zajmującymi się edukacją ekologiczną	warsztaty mediacyjne, szkolenia wzajemne	przedstawiciele i przedstawicielki organizacji pozarządowych, UMK, Rady Miasta, Zarządu Zieleni Miejskiej (w	liczba i jakość odbytych spotkań (jakość = różnorodność afiliacji uczestników i uczestniczek oraz

			zależności od okoliczności również wspólnot/spółdzielni mieszkaniowych lub firm/inwestorów)	poziom zadowolenia z rozmów i wspólnych aktywności)
docieranie do mieszkańców i mieszkank z informacjami o tym, które zakątki Krakowa i okolic są cenne przyrodniczo i dlaczego	3.2 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkank w ochronę przyrody Krakowa i okolic	tworzenie (i promocja już istniejących) spacerowników w formie broszur, mapek, aplikacji, nakładek na mapy Google; tablice w terenie; gry terenowe/ w technologii AR (<i>augmented reality</i>)	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, osoby i podmioty organizujące zajęcia dla dzieci	liczba mieszkańców do których dotarły działania informacyjne

<p>promocja różnych form partycypacji nakierowanej na ochronę terenów zielonych w Krakowie i okolicach (petycja, protest, wpłata na rzecz organizacji ekologicznej, wolontariat w organizacji ekologicznej, konsultacje społeczne, udział w sesji Rady Miasta)</p>	<p>3.2 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkank w ochronę przyrody Krakowa i okolic</p>	<p>spoty w pojazdach MPK, posty w social mediach, ulotki na wydarzeniach</p>	<p>dorośli i młodzież</p>	<p>wzrost zaangażowania w ww. formy partycypacji</p>
<p>aktywna edukacja o danym terenie w tymże w terenie.</p>	<p>3.2 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkank w ochronę przyrody Krakowa i okolic</p>	<p>spacery ornitologiczne, botaniczne, entomologiczne etc.</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, rodziny z dziećmi, młodzież szkolna, organizatorzy eventów dzielnicowych</p>	<p>ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych</p>

<p>festyny i pikniki z ekologicznym motywem przewodnim</p>	<p>3.2 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkank w ochronę przyrody Krakowa i okolic, 3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkank i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk</p>	<p>aktywności na świeżym powietrzu łączące rozrywkę ze zdobywaniem wiedzy i umiejętności służących postawom proekologicznym (np. gry, konkursy, warsztaty ogrodnicze) i/lub unaoczniające wartość przebywania wśród przyrody (np. ćwiczenia fizyczne, medytacja)</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, rodziny z dziećmi, organizatorzy eventów dzielnicowych</p>	<p>liczba wydarzeń</p>
--	---	--	--	------------------------

<p>rozwój praktycznych umiejętności pomagających chronić środowisko: naprawy ubrań i sprzętów, upcyclingu, budowy budek lęgowych i domków dla owadów, ekologicznego ogrodnictwa</p>	<p>3.2 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkańców i mieszkank w ochronę przyrody Krakowa i okolic, 3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania.</p>	<p>warsztaty i poradniki połączone z promocją ogrodów społecznych</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki Krakowa</p>	<p>liczba wydarzeń, ewaluacja przydatności i efektywności przez uczestników i uczestniczki</p>
<p>poszerzanie horyzontów globalnego spojrzenia na środowisko: uświadamianie, jaki jest stan ekosystemów na świecie i w jaki sposób międzynarodowe korporacje i ruchy polityczne mogą działać proekologicznie lub antyekologicznie</p>	<p>3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkank i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk</p>	<p>warsztaty, pokazy filmów, webinaria, panele, dyskusje publiczne</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki, szczególnie młodzież, studenci i studentki, lokalni/dzielnicy działacze/liderki</p>	<p>ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych</p>

<p>przygotowanie i promocja scenariuszy lekcji szkolnych poświęconych tematom ekologicznym, na które nie ma zbyt wiele miejsca w podstawie programowej, zwłaszcza zmianom klimatu i zanieczyszczeniu plastikiem.</p>	<p>3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkanek i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk</p>	<p>scenariusze i slajdy w plikach PDF z aktywnymi linkami do animacji/video lub gotowe nagrania</p>	<p>nauczycielki i nauczyciele szkół podstawowych i ponadpodstawowych, uczennice i uczniowie, koła zainteresowań</p>	<p>liczba pobrań, liczba przeprowadzonych lekcji, wzrost wiedzy (pretest, posttest)</p>
<p>dostarczenie do każdego gospodarstwa domowego informacji o tym, co się dzieje z odpadami po ich zebraniu z gospodarstw oraz jak się obchodzić z kłopotliwymi odpadami niemieszczącymi się w typowych kategoriach</p>	<p>3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkanek i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk, 3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania</p>	<p>broszura fizyczna ze względnie trwałego materiału, broszura wirtualna do pobrania</p>	<p>każde gospodarstwo domowe</p>	<p>liczba obsłużonych gospodarstw domowych, wzrost wiedzy, ocena kompletności i przejrzystości przez użytkowników i użytkowniczki w różnym wieku</p>

kontynuacja i poszerzanie partnerstw skupionych	3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych	ostateczne metody działań powinny zostać wyłonione przez partnerów;	instytucje, szkoły i przedsiębiorstwa	liczba nawiązanych partnerstw,
wokół redukcji zużycia plastiku w instytucjach (w tym w szkołach)/ organizacjach/ firmach	do włączania się mieszkank i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk, 3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania	mogą obejmować: ze strony Miasta incentives dla firm (np. ulgi, granty, ranking lub konkurs, wyrównania nadwyżek kosztów, wsparcie promocyjne itp.) czy współfinansowanie transferu <i>know-how</i> ; ze strony firm lub instytucji: wycofanie plastikowych opakowań/naczyni jednorazowych, niekorzystanie z usług podwykonawców stosujących plastikowe opakowania/naczynia jednorazowe, wprowadzenie oszczędności i prawidłowego recyklingu do etosu pracowniczego, praktyczne poradniki dla pracowników, pracownic i menedżmentu itp.	i ich pracownicy/ pracownice	ewaluacja trwałości i faktycznego zaangażowania

<p>udoskonalenie funkcjonowania miejsc, gdzie można oddać niepotrzebne lub zużyte przedmioty oraz promowanie korzystania z nich.</p>	<p>3.3 rozwój wiedzy i umiejętności potrzebnych do włączania się mieszkanki i mieszkańców Krakowa w łagodzenie globalnych problemów ekologicznych, tj. zmian klimatu, zanieczyszczenia plastikiem i zaniku siedlisk, 3.4 uzupełnienie działań</p>	<p>o ostatecznym kształcie działań powinno zdecydować MPO wraz z relewantnymi komórkami UMK; powinny one wiązać się z poszerzeniem oferty tak, aby jak najwięcej typów przedmiotów mogło być odebranych prosto od mieszkańca, aby mogły to być również przedmioty przeznaczone do dalszego użytku przez kogoś innego oraz aby więcej osób dowiedziało się o</p>	<p>wybrane MJO, mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, zarządcy mieszkań</p>	<p>wzrost liczby osób korzystających z miejsc, gdzie można oddać niepotrzebne lub zużyte przedmioty, wzrost liczby oddanych przedmiotów</p>
	<p>edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania</p>	<p>już istniejących możliwościach indywidualnego odbioru niechcianych przedmiotów</p>		

<p>platforma/aplikacja łącząca osoby, które chcą dokądś regularnie wspólnie dojeżdżać w obrębie Krakowa i okolic</p>	<p>3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania</p>	<p>platforma internetowa, potencjalnie z aplikacją na smartfony (jej stworzenie może zostać zlecone jako grant na innowację społeczną); kampania promocyjno-edukacyjna w dzielnicach, w większych przedsiębiorstwach/ biznesowych kwartałach miasta i placówkach, dokąd dowożone są dzieci i młodzież</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki korzystający na co dzień z samochodów, duże instytucje i przedsiębiorstwa, do których codziennie dojeżdża dużo osób</p>	<p>spadek liczby kilometrów na pojazd (wymaga ankietowania wybranych użytkowników i użytkowników przy pierwszym zalogowaniu i po jakimś czasie)</p>
<p>drobne bonusy dla mieszkańców i mieszkank za udokumentowane zachowania proekologiczne</p>	<p>3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiającymi proekologiczne zachowania</p>	<p>bilety na wydarzenia, książki, produkty wegańskie i fair trade</p>	<p>instytucje kultury, przedsiębiorstwa, mieszkanki i mieszkańcy</p>	<p>liczba nagrodzonych działań proekologicznych</p>
<p>kokreacyjne zaprojektowanie i udostępnienie po umiarkowanych cenach</p>	<p>3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy</p>	<p>sieć dystrybucji koszy i worków</p>	<p>gospodarstwa domowe znajdujące się w relatywnie małych</p>	<p>liczba rozdyskrebowanych koszy</p>

<p>zestawu dostosowanych do mieszkań w blokach i kamienicach koszy na każdy rodzaj odpadów, którego należy się pozbywać osobno</p>	<p>ułatwiający proekologiczne zachowania</p>		<p>mieszkaniach, zarządcy mieszkań</p>	
<p>zwiększenie dostępności toalet i miejsc do przewijania małych dzieci w pobliżu terenów zielonych</p>	<p>3.4 uzupełnienie działań edukacyjnych interwencjami behawioralnymi, to znaczy ułatwiający proekologiczne zachowania</p>	<p>ankieta pomagająca w rozeznaniu, w jakim krakowskim terenie przyrodniczym najbardziej potrzebne są toalety i przewijaki (oraz ew. co można poprawić w funkcjonowaniu tych już istniejących, aby nie powielać błędów); zorganizowanie toalet i przewijaków przynajmniej w najczęściej żądanych lokalizacjach</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki, osoby z niepełnosprawnościami, rodzice małych dzieci</p>	<p>wzrost liczby dostępnych toalet i miejsc do przewijania małych dzieci w pobliżu terenów zielonych; stopień zadowolenia z użytkowania toalet i przewijaków w pobliżu terenów zielonych (czystości, dostępności etc.)</p>

7.4. Rozwój kompetencji i dostarczanie narzędzi pozwalających mieszkańcom i mieszkankom Krakowa rozumieć potrzeby różnych grup społecznych (w tym osób zagrożonych nierównym traktowaniem), przeciwdziałać dyskryminacji i angażować się w dobroczynność.

Działanie	Cel operacyjny (tak, aby)	Proponowane metody działań	Grupa docelowa	Wskaźniki
<p>stworzenie i wypromowanie Poradnika Mądrej Dobroczynności, obejmującego fact-checkingową (tj. poświęconą sprawdzaniu zgodności krążących w społeczeństwie twierdzeń z rzeczywistością) sekcję o przyczynach ubóstwa i bezdomności</p>	<p>4.1 szerzenie rzetelnej wiedzy o problemach społecznych dla skutecznej profilaktyki oraz wzbudzenia postawy solidarności społecznej, 4.3 zapoznavanie mieszkańców i mieszkanek z różnorodnością doświadczeń i potrzeb ludzi traktowanych stereotypowo, czyli tak, jakby byli jednolitą grupą, 4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji, 4.7. wyposażenie mieszkanek i mieszkańców w praktyczne narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie</p>	<p>fact-checking (sprawdzanie rzetelności) popularnych mitów o przyczynach ubóstwa i bezdomności; fact-checking (sprawdzanie rzetelności) popularnych mitów i obaw związanych z dobroczynnością; broszura online</p>	<p>NGO prowadzące działalność dobroczynną, mieszkańcy i mieszkanki Krakowa</p>	<p>powstanie broszury</p>

<p>szerzenie wiedzy o naturalnych zachowaniach ludzi w trudnych sytuacjach i różnic pomiędzy oczekiwaniami społecznymi/myśleniem zdroworozsądkowym a faktyczną psychologią traumy</p>	<p>4.1 szerzenie rzetelnej wiedzy o problemach społecznych dla skutecznej profilaktyki oraz wzbudzenia postawy solidarności społecznej, 4.2 rozwój kompetencji komunikacyjnych i zdolności wykonywania pracy emocjonalnej, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem, 4.7 wyposażenie mieszkańek i mieszkańców w praktyczne narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie</p>	<p>prelekcja, podcast, warsztaty, szkolenie, spotkanie ze specjalist(k)ą i/lub samorzecznikiem/samorzecznica</p>	<p>profesjoniści i profesjonalistki (zwł. lekarze, nauczyciele, prawnicy, strażnicy miejscy, policjanci), mieszkańcy i mieszkanki Krakowa</p>	<p>wzrost wiedzy profesjonalistów</p>
---	---	--	---	---------------------------------------

<p>wdrożenie nowoczesnych, niestygmatyzujących i opartych na badaniach naukowych standardów edukacji o substancjach</p>	<p>4.1 szerzenie rzetelnej wiedzy o problemach społecznych dla skutecznej profilaktyki oraz wzbudzenia postawy solidarności społecznej, 4.3</p>	<p>dokument, spotkania ze specjalist(k)ami, projekt kampanii społecznej</p>	<p>środowiska profesjonalne (dziennikarskie, medyczne, szkolne, uczelniane, służb mundurowych); docelowo</p>	<p>powstanie dokumentów: dokumentu zawierającego standardy i</p>
<p>psychoaktywnych, uzależnieniu, współuzależnieniu, uzależnieniach behawioralnych (od zakupów, hazardu, internetu/gier, pornografii etc.) oraz terapii uzależnień</p>	<p>zapoznanie mieszkańców i mieszkanki z różnorodnością doświadczeń i potrzeb ludzi traktowanych stereotypowo, czyli tak, jakby byli jednolitą grupą, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem</p>		<p>mieszkańcy i mieszkanki, rodzice</p>	<p>dokumentu będącego projektem kampanii społecznej</p>

<p>rozwijanie kompetencji komunikacyjnych i kształtowanie postaw potrzebnych do tego, aby zrozumieć odmienność i zachowywać się w sposób niekrzywdzący innych</p>	<p>4.2 rozwój kompetencji komunikacyjnych i zdolności wykonywania pracy emocjonalnej, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem, 4.7 wyposażenie mieszkank i mieszkańców w praktyczne</p>	<p>warsztaty</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki Krakowa, dzieci, młodzież</p>	<p>ocena jakości przez przedstawicieli/ przedstawicielki mniejszości i/lub przez obserwatorów uczestniczących (tajemniczych klientów)</p>
	<p>narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie</p>			

<p>długofalowa praca edukacyjna dotycząca różnorodności doświadczeń i potrzeb osób z niepełnosprawnościami, w tym tzw. niewidzialnymi niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych, nieneurotypowych i żyjących z zaburzeniem psychicznym (z elementami edukacji o pomocy w nagłych wypadkach oraz savoir-vivre'u)</p>	<p>4.3 zapoznanie mieszkańców i mieszkanki z różnorodnością doświadczeń i potrzeb ludzi traktowanych stereotypowo, czyli tak, jakby byli jednolitą grupą, 4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem</p>	<p>szeroko zakrojona kampania społeczna z różnorodnymi środkami dotarcia/wyrazu i wydarzeniami towarzyszącymi</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki</p>	<p>ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych</p>
<p>stworzenie dodatkowych kanałów realnego wpływu cudzoziemców i cudzoziemek mieszkających przez dłuższy czas w Krakowie na decyzje dotyczące polityk lokalnych.</p>	<p>4.6 umacnianie poprzez edukację pozycji osób będących członkami i członkiniami grup zagrożonych nierównym traktowaniem na arenie spraw wspólnoty samorządowej.</p>	<p>konsultacje dotyczące akceptowalnych dla wszystkich relewantnych stron - form poszerzenia partycypacji mieszkanki i mieszkańców niebędących polskimi obywatelami w tworzeniu lokalnych polityk publicznych;</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki, którzy nie są polskimi obywatelami, organizacje pozarządowe zrzeszające imigrantów, władze Krakowa, Urząd Miasta Krakowa i MJO, rady dzielnic,</p>	<p>dokumenty utrwalające zgodę relewantnych stron na dane formy partycypacji; liczba spotkań celowo służących reprezentacji</p>

	4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji	debaty, narady, negocjacje, dokumenty		politycznej imigrantów i imigrantek; liczba propozycji/ postulatów/ stanowisk wypracowanych przez środowiska imigranckie, które zostały podjęte i przepracowane przez rady dzielnic, Radę Miasta, Prezydium Miasta lub inną relewantną czy kompetentną instytucję
--	---	---------------------------------------	--	---

<p>tworzenie warunków i zachęt do organizacji oddolnych wydarzeń polsko-imigranckich.</p>	<p>4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji, 4.2 4.2 rozwój kompetencji komunikacyjnych i zdolności wykonywania pracy emocjonalnej, 4.7 wyposażenie mieszkanek i mieszkańców w praktyczne</p>	<p>animacja aktywności, które naturalnie spodobają się danym społecznościom (propozycje: slajdowiska, tandemy językowe, warsztaty wspólnego gotowania, goszczenie artystów/artystek reprezentujących mniejszości, wspólne spacerki krajoznawcze,</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki polskiego pochodzenia, mieszkańcy i mieszkanki, którzy nie są polskimi obywatelami, organizacje pozarządowe zrzeszające imigrantów, szkoły, rady dzielnic, instytucje kultury</p>	<p>liczba działań aktywizujących</p>
	<p>narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie</p>	<p>wychodzenie krakowskich organizacji pozarządowych do członków i członkiń społeczności imigranckich którzy wpasowują się w profil ich działalności, integracja polskich i imigranckich rodzin z dziećmi, poza tym, co przewidziane w szkole czy przedszkolu)</p>		

<p>zachęcenie mieszkańców i mieszkanki Krakowa do zapoznawania się z wielokulturowym dziedzictwem miasta oraz miejscami pamięci związanymi z różnymi narodowościami i językami.</p>	<p>4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem</p>	<p>tworzenie (i promocja już istniejących) spacerowników w formie broszur, mapek, aplikacji, nakładek na mapy Google; tablice w terenie; gry terenowe/ AR</p>	<p>mieszkańcy i mieszkanki Krakowa</p>	<p>ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych</p>
<p>dostarczenie mieszkańcom i mieszkankom informacji o możliwościach bezpośredniego i pośredniego wsparcia starszych osób.</p>	<p>4.7 wyposażenie mieszkanki i mieszkańców w praktyczne narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie, 4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji</p>	<p>konsultacje dzielnicowe między radami dzielnic, Centrami Aktywności Seniora, parafiami, pielęgniarzami i pielęgniarzami, organizacjami dobroczynnymi etc. o</p>	<p>mieszkanki i mieszkańcy Krakowa, osoby starsze i ich bliscy</p>	<p>jakość odbytych spotkań i zebranych danych (jakość = różnorodność afiliacji uczestników i uczestniczek oraz</p>
		<p>możliwościach bezpośredniego i pośredniego wsparcia starszych osób; informator dla mieszkańców</p>		<p>kompletność i kompleksowość danych); powstanie informatora (przynajmniej wersji roboczej)</p>

rozpowszechnianie wiedzy o języku sprzyjającym i niesprzyjającym dyskryminacji oraz normalizacja języka inkluzywnego.	4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem, 4.7 wyposażenie mieszkańek i mieszkańców w praktyczne narzędzia wdrażania empatii i altruizmu w życie	szeroko zakrojona kampania społeczna z wykorzystaniem przestrzeni publicznej, mediów społecznościowych i wydarzeń towarzyszących; warsztaty dla profesjonalistów i profesjonalistek (np. dziennikarzy, urzędników, nauczycieli, wykładowców)	mieszkańcy i mieszkanki, grupy zawodowe stykające się z dużą liczbą różnorodnych osób i/lub z osobami należącymi do grup zagrożonych nierównym traktowaniem, i/lub tworzące publicznie dostępne treści	zauważalność i zrozumiałość materiałów, wzrost wiedzy i umiejętności profesjonalistów i profesjonalistek
zacieśnianie współpracy między organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnościami, chorych przewlekle, nieneurotypowych i	4.6 umacnianie poprzez edukację pozycji osób będących członkami i członkiniami grup zagrożonych nierównym traktowaniem na arenie spraw wspólnoty samorządowej, 4.4	animacja współpracy organizacji pozarządowych	NGO zrzeszające i/lub działające na rzecz osób z niepełnosprawnościami, chorych przewlekle, nieneurotypowych i żyjących z zaburzeniem psychicznym oraz same te osoby	liczba synergicznych przedsięwzięć, na które wspólnie starano się o finansowanie lub inne zasoby
żyjących z zaburzeniem psychicznym.	wielokierunkowa edukacja dla integracji			

<p>zacieśnienie współpracy pomiędzy organizacjami działającymi na rzecz społeczności LGBT+ a lokalnymi uczelniami, policją i strażą miejską.</p>	<p>4.6 umacnianie poprzez edukację pozycji osób będących członkami i członkiniami grup zagrożonych nierównym traktowaniem na arenie spraw wspólnoty samorządowej, 4.4 wielokierunkowa edukacja dla integracji, 4.5 upowszechnianie adekwatnego, konstruktywnego języka dotyczącego sytuacji trudnych społecznie oraz grup zagrożonych nierównym traktowaniem</p>	<p>szkolenia, warsztaty, analiza przypadków dyskryminacji</p>	<p>lokalna społeczność osób LGBT+, pracownicy i pracownice krakowskich uczelni oraz służb mundurowych</p>	<p>liczba działań uzgodnionych i przeprowadzonych we współpracy ze społecznością LGBT+</p>
--	--	---	---	--

7.5. Podniesienie wiedzy i kompetencji mieszanek i mieszkańców Krakowa w zakresie cyberbezpieczeństwa, działań antydyskryminacyjnych i antyprzemocowych.

Działanie	Cel operacyjny (tak, aby)	Proponowane metody działań	Grupa docelowa	Wskaźniki
edukacja cyfrowa, szczególnie wśród krakowskich seniorów	5.1 Niwelowanie wykluczenia cyfrowego	szkolenia na żywo	osoby wykluczone cyfrowo, osoby starsze	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
edukacja z zakresu cyberbezpieczeństwa i nowych technologii	5.1 Niwelowanie wykluczenia cyfrowego	webinary, szkolenia, warsztaty, współpraca z organizacjami eksperckimi i akademią	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
zwalczanie dezinformacji	5.2 Dyskurs publiczny w Krakowie opiera się na rzetelnej wiedzy i racjonalnym dialogu	wsparcie organizacji pozarządowych w zwalczaniu dezinformacji, współpraca z ośrodkami akademickimi, monitorowanie dezinformacji w dyskursie publicznym, artykuły prasowe i w mediach społecznościowych	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość projektów związanych ze zwalczaniem dezinformacji

rozwój kompetencji myślenia krytycznego	5.2 Dyskurs publiczny w Krakowie opiera się na rzetelnej wiedzy i racjonalnym dialogu	szkolenia, warsztaty, współpraca z krakowskimi NGO i uniwersytetami, kampania informacyjna	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
akcje edukacyjne w obszarze kształtowania bezpiecznych nawyków chroniących przed kradzieżą danych osobowych i finansowych	5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami, nadużyciami seksualnymi i przemocą domową	Szkolenia z zakresu bezpieczeństwa danych, webinary, ulotki informacyjne, banery, reklamy na przystankach i w komunikacji publicznej	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
edukacja w zakresie ochrony przed nękaniami, oszustwami i nadużyciami seksualnymi w internecie	5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami, nadużyciami seksualnymi i przemocą domową	szkolenia dla młodzieży, webinary	dzieci, młodzież, rodzice dzieci i młodzieży	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
edukacja o Prawach Dziecka	5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami, nadużyciami seksualnymi i przemocą domową	spotkania edukacyjne, dedykowana kampania informacyjna, popularyzacja wiedzy o Karcie Praw Dziecka	dzieci	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych

edukacja krakowskiej młodzieży szkolnej z zakresu przeciwdziałania przemocy i dyskryminacji	5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami i nadużyciami seksualnymi	warsztaty	młodzież szkolna	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
zajęcia rozwijające poczucie sprawczości w zakresie bezpieczeństwa dla kobiet	5.3 Ochrona przed nękaniami, oszustwami i nadużyciami seksualnymi	warsztaty, szkolenia	kobiety	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
upowszechnienie wiedzy w zakresie bezpiecznego zgłaszania aktów przemocy	5.4 Skuteczne i bezpieczne zgłaszanie aktów przemocy	kampania informacyjna	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość przeprowadzonych działań edukacyjnych
stworzenie narzędzi rozwijających zdolności do rozpoznawania i reagowania na różne formy przemocy (seksualnej, ekonomicznej, psychologicznej oraz przemocy przez zaniedbanie)	5.4 Skuteczne i bezpieczne zgłaszanie aktów przemocy	współpraca z organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorstwami technologicznymi i służbami Policji oraz Straży Miejskiej	mieszkańcy i mieszkanki Krakowa	ilość zgłoszonych aktów przemocy za pomocą stworzonego narzędzia

8. Przegląd działań przeprowadzanych w latach 2015-2021 z zakresu edukacji obywatelskiej w Krakowie - tabela

Działania realizowane przez Urząd Miasta Krakowa i podlegające mu jednostki:

Obszar ²⁵	Działanie/ Program	Podmiot realizujący	Krótki opis	Data prowadzenia działania
1, 2	Młodzieżowa Rada Krakowa	Rada Miasta Krakowa	Organizacja debat tematycznych, szkoleń, konferencji, współpraca z samorządami szkolnymi, organizacja prawyborów prezydenckich, promocja aktywności w samorządach szkolnych.	2014-obecnie
1	Samorządowa Liga Mistrzów	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży (w ramach programu Młody Kraków)	Konkurs, w ramach którego samorzady uczniowie mogą zaprezentować swoje najlepsze akcje, wymieniać się wiedzą oraz doświadczeniem z pracy na rzecz społeczności uczniowskiej.	2019-obecnie
1, 3, 4, 7	Krakowska Akademia Samorządności	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży (w ramach programu Młody Kraków)	Szkoła aktywności społecznej, w której uczniowie szkół podstawowych pozyskują praktyczną wiedzę oraz umiejętności potrzebne w pracy społecznej i działalności na rzecz społeczeństwa obywatelskiego.	2015-obecnie

²⁵ Obszary wyróżnione wedle pierwotnej klasyfikacji: 1) Prawa obywatelskie, funkcjonowanie samorządu, 2) Kompetencje społeczne i obywatelskie, 3) Rozwój wolontariatu, 4) Inicjowanie projektów społecznych, 5) Kształtowanie świadomości ekologicznej, 6) Kształtowanie postawy tolerancji i empatii, 7) Współdziałanie na rzecz bezpieczeństwa

1	Młodzieżowe Inspiratorium Aktywności „Młodzi w akcji”	UMK (w ramach programu Młody Kraków)	Olimpiada projektów społecznych, w której w latach 2017-2018 wziąć udział mogli uczniowie krakowskich szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz studenci uczelni wyższych. W ramach programu uczestnicy realizują własny projekt, służący ich grupie rówieśniczej lub społeczności lokalnej, oraz uczą się współpracy.	2019 -Obecnie
2	Magazyn „Śmigło”	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży	Czasopismo aktywnych nastolatków, które współredagują uczniowie szkół podstawowych szkół ponadpodstawowych. Magazyn promuje aktywność społeczną i obywatelską młodzieży, życie bez używek i przemocy. Czasopismo trafia do uczniów sześćdziesięciu krakowskich gimnazjów.	2013 - 2018
2	Poradnik „Młody Kraków”	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży	Książeczka i czasopismo pomagające młodym ludziom stawiać pierwsze kroki w dorosłym życiu, zrozumieć świat instytucji miejskich i wymagań związanych z zakładaniem firmy czy poszukiwaniem pracy.	2019
2	Komisja Dialogu Obywatelskiego ds. Młodzieży	UMK	Komisja w skład której wchodzi kilkanaście organizacji pozarządowych, które w swojej codziennej pracy działają wielopłaszczyznowo na rzecz młodzieży.	2015-obecnie
2	Święto Flagi	UMK	Święto mające na celu budowanie lokalnej identyfikacji wokół czytelnego znaku, kojarzonego z Krakowem, z tradycją i historią Miasta.	obecnie
2	Rada Krakowskich Seniorów	UMK	Rada ma charakter inicjatywny, doradczy i konsultacyjny wobec organów Gminy Miejskiej Kraków. Jej celem jest zapewnienie seniorom wpływu na sprawy dotyczące społeczności lokalnej, w tym najstarszego pokolenia.	2019-obecnie
2	Krakowskie Ogrody Społeczne	ZZM UMK	Projekt, będący odpowiedzią na potrzebę mieszkańców tworzenia przestrzeni, która ma wymiar wspólnotowy.	2017-obecnie

2	Dzień Otwarty Magistratu	UMK	Warsztaty edukacyjne, konkursy i koncerty, będące okazją do zaprezentowania świata samorządu mieszkańcom - funkcjonowania urzędu, miejskich struktur, instytucji, jednostek oraz spółek.	obecnie (wydarzenie cykliczne)
1	Spotkania mieszkańców z przedstawicielami i instytucji/ dyżury specjalistów	MOPS	Organizowanie i moderowanie spotkań przedstawicieli instytucji z mieszkańcami.	co najmniej od 2013 2020 (spotkania cykliczne)
1, 2	Budżet uczniowski	Wydział Edukacji UMK	Polega na oddaniu społeczności szkolnej, na podstawie uchwały, decyzji o przeznaczeniu części szkolnego budżetu. Uczniowie i uczennice mają możliwość zgłaszania pomysłów i tworzenia projektów, z których sami wybierają najbardziej atrakcyjne i potrzebne.	2021-obecnie
1, 2	Ogród z klasą	Wydział Edukacji UMK, ZZM	"Ogród z klasą" realizowany jest w 18 szkołach podstawowych, przy których powstawać będą ogrody społeczne. Mają one być przestrzenią do prowadzenia lekcji, a także miejscem integracji społeczności szkolnej i lokalnej.	2019
2	Działania aktywizujące mieszkańców, w tym realizowane na rzecz edukacji obywatelskiej, prowadzone przez przedszkola, szkoły i placówki oraz Wydział Edukacji UMK.	Wydział Edukacji UMK	Działania mające integrować i aktywizować lokalną społeczność, realizowane przez liczne przedszkola, szkoły i placówki Krakowa. Wśród nich nie brakuje projektów dotyczących różnych aspektów edukacji obywatelskiej, np. program "Budowanie postaw obywatelskich i liderek wśród młodzieży w 2019 roku" (realizowany przez Centrum Młodzieży im. dra H. Jordana na zlecenie WE UMK).	2016-obecnie

5	Warsztaty z zakresu edukacji ekologicznej "Kapitan Powietrze i Misja Edukacja"	Wydział Ds. Jakości Powietrza - JP	Warsztaty edukacyjne na temat ochrony powietrza.	2019-obecnie
5	Newsletter "Zeroemisyjny Kraków"	Wydział Gospodarki Komunalnej - GK	Newsletter rozsyłany drogą e-mail zawierający mini sprawozdania z bieżącymi informacjami o projekcie, wydarzenia i inicjatywy odbywające się w ramach projektu lub o podobnej tematyce.	obecnie
5	Dni Ziemi	Wydział Kształtowania Środowiska - WS, Zarząd Dróg Miasta Krakowa ZDMK, Zarząd Transportu Publicznego w Krakowie - ZTPK, Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji S.A.	Cykliczne proekologiczne wydarzenie, w czasie którego odbywają się wydarzenia plenerowe, spotkania-eventy edukacyjno-informacyjne, zaprezentowanie się przedsiębiorstw pod względem stosowanych w nich ekologicznych rozwiązań oraz odpowiedzi na pytania mieszkańców.	obecnie (cykliczne wydarzenie)
5	Dzień Ochrony Środowiska	Wydział Kształtowania Środowiska - WS	Wydarzenie będące częścią obchodów Światowego Dnia Ochrony Środowiska, mające na celu zwiększenie świadomości na temat poprawy stanu i ochrony środowiska naturalnego.	obecnie (cykliczne wydarzenie)

5, 7	Europejski Tydzień Zrównoważonego Transportu	Wydział Kształtowania Środowiska - WS, Zarząd Dróg Miasta Krakowa ZDMK, Zarząd Transportu	Cykliczne wydarzenie promujące ekologiczne formy mobilności, w trakcie którego odbywają się spotkania-eventy edukacyjno-informacyjne.	obecnie (wydarzenie cykliczne)
		Publicznego w Krakowie - ZTPK, Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji S.A.		
5	Warsztaty edukacyjne pn. „Jestem Eko Przedszkolakiem w Krakowie”	Wydział Kształtowania Środowiska - WS	Warsztaty dla krakowskich przedszkoli z pokazami, zabawami i grami, przekazujące wiedzę proekologiczną.	2018-2019
5	Lekcje na ścieżce edukacyjnej na składowisku odpadów komunalnych BARYCZ	Wydział Kształtowania Środowiska - WS	Lekcje z przewodnikiem dla grup przedszkolnych i szkolnych na temat segregacji śmieci, składowiska miejskiego i gospodarki odpadami.	zajęcia regularne, cykliczne (utrudnione przez sytuację pandemiczną)
5	"Zatrać się w Zieleni"	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	Oferta obejmuje m. in. krótko i pełnometrażowe filmy na tematy ekologiczne, pikniki wraz z warsztatami edukacyjnymi i spacerami przyrodnicze.	obecnie

5	Działalność Centrum Edukacji Ekologicznej "Symbioza"	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	W ramach działalności odbywają się warsztaty, zwiedzanie ekspozycji stałych i spacery terenowe.	obecnie
5	Kampanie promocyjno-informacyjne prowadzone w mediach społecznościowych	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	Propagowanie postaw ekologicznych i budowanie świadomości obywatelskiej poprzez infografiki, posty i filmy edukacyjne.	obecnie (regularnie)
5	Święto Rodziny Krakowskiej	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	W trakcie wydarzenia odbywają się gry dotyczące zieleni, a także promowane są sposoby na spędzenie czasu na łonie natury.	2012-obecnie (wydarzenie cykliczne)
5	"Przystanek Przyroda"	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	Cykl audycji przyrodniczych emitowanych przez Radio Kraków.	2019-obecnie
5	Akcja sprzątanie Ziemi	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Wspólne sprzątanie okolicy przez mieszkańców.	obecnie (wydarzenie cykliczne)
5	Kampania społeczno-edukacyjna pn. „Przybijże Łapę”	Wydział Kształtowania Środowiska Urząd Miasta Krakowa	Materiały edukacyjno-promocyjne zwracające uwagę na tematykę karmienia zwierząt, obowiązków właścicieli zwierząt, zachowania w sytuacji napotkania dzikiej zwierzyny, obowiązków deratyzacji i procesów adopcji kota lub psa.	2019-obecnie
5	"Jestem eko w Krakowie"	Wydział Kształtowania Środowiska Urząd Miasta Krakowa	Platforma edukacyjna poruszająca tematy ochrony środowiska.	obecnie
5	Krakowski Festiwal Recyklingu	Urząd Miasta Krakowa	Podczas festiwalu odbywają się gry, zabawy i koncerty oraz udzielane są porady na temat recyklingu i uzyskiwania dopłat do wymiany pieca.	wydarzenie cykliczne obecnie

5	Eko-logiczni	Miasto Kraków	Projekt dotyczący edukacji ekologicznej przeznaczony dla przedszkolaków i uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych	2018-2019
5	Zdrowy Oddech – aktywna edukacja ekologiczna	Miasto Kraków	Projekt skupiony wokół edukacji ekologicznej, złożony z wykładów, warsztatów i laboratoriów, kampanii informacyjno-promocyjnej, edukacji przez zabawę.	2015-2016
5	„Muzyka dla Ziemi” – mini koncerty z przekazem	Miasto Kraków i KBF	Cykl muzyczny, podczas którego znani artyści zachęcają do wprowadzania w życie małych zmian, które przyniosą korzyść naturze i środowisku.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	„Razem dla Ziemi”	Miasto Kraków, KBF, „Kids in Kraków” i „Zgody 7”	Cykl zajęć, oferujący m.in. rodzinne gry terenowe, warsztaty z budowy domków dla owadów oraz zbiórki książek, ubrań, karmy dla zwierząt.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Rodzinny Piknik Ekologiczny	Urząd Miasta Krakowa	Program zawiera m.in. konkursy, animacje, gry i zabawy dla dzieci, warsztaty rodzinne oraz informacje na temat wymiany ogrzewania.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Wielka Lekcja Ekologii	Gmina Miejska Kraków oraz miejskie spółki komunale	Celem wydarzenia jest zaprezentowanie proekologicznych działań Gminy Miejskiej Kraków oraz miejskich spółek komunalnych.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Aplikacja „Powietrze Kraków”	Miasto Kraków	Aplikacja informująca o stanie powietrza, zanieczyszczeniach, działaniach w walce ze smogiem oraz doradzająca, jak zachowywać się przy wysokich stężeniach zanieczyszczeń w powietrzu.	obecnie
5	Projekt zintegrowany LIFE „Wdrażanie Programu ochrony powietrza dla województwa małopolskiego – Małopolska w zdrowej atmosferze”	62 Partnerów, Beneficjentem Koordynującym jest Województwo Małopolskie, Gmina Miejska Kraków jest jednym z kluczowych Partnerów	Program poświęcony finansowaniu projektów dotyczących ochrony środowiska i klimatu.	obecnie

5	Projekt Eko Team	Stowarzyszenie Metropolia Krakowska	Wsparcie ekodoradców w działaniach dotyczących efektywności energetycznej budynków, pomocy w wypełnieniu formalności, informowania o dofinansowaniach oraz prowadzenia kampanii edukacyjnych i informacyjnych.	2020
5	„Tak! Dla czystego powietrza”	Miasto Kraków	Projekt zachęcający do skorzystania z dotacji na wymianę pieców węglowych.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	#EKOrEWOLUCJA	Miasto Kraków	Całoroczna akcja edukacyjno-informacyjna na temat działań proekologicznych w Krakowie.	2020
5	Park Krakowian	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	Sadzenie drzew upamiętniających narodziny dziecka.	do 2020
6	Krakowianki siłą miasta!	Miasto Kraków	Akcja informacyjna promująca sławne Krakowianki. Przypomina rolę kobiet w kształtowaniu historii i ma na celu kształtowanie pozytywnych wzorców wśród dziewczynek oraz kobiet.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Maj Równości	Miasto Kraków	Zestaw wydarzeń kulturalnych, poruszających tematykę antydyskryminacyjną i równościową.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Różowa skrzyneczka	jednostki edukacyjne, szkoły podstawowe i ponadpodstawo we, bursy, młodzieżowe domy kultury, baseny działające przy Krakowskim Szkolnym Ośrodku Sportowy, Muzeum Krakowa,	Akcja zapewniająca dostęp do artykułów higieny menstruacyjnej i zwracająca uwagę społeczną na problem ubóstwa menstruacyjnego, oraz związane z tym ograniczenie prawa do edukacji i wolności.	wydarzenie regularne - obecnie

6	Wsparcie dla NGO	Miasto Kraków	Fundusze dla organizacji pozarządowych z Krakowa na działania mające na celu promowanie praw człowieka.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie	Miasto Kraków	Impreza kulturalna, której celem jest popularyzacja kultury żydowskiej.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	„Widzialni (Nie)widzialni”	Fundacja Nie Widząc Przeszkód i Urząd Miasta Krakowa	Kampania zachęcająca do pomocy osobom z dysfunkcją wzroku w bezpieczny sposób.	2020
6	Miejskie Centrum Informacji dla Seniorów	Miasto Kraków	Centrum udziela informacji na temat działania miasta na rzecz osób starszych.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Program Otwarty Kraków	Miasto Kraków	Program wytycza działania prowadzące do budowania społeczeństwa otwartego.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Cykl spotkań „Miasto – przestrzeń równości”	Miasto Kraków	Cykl spotkań na temat równości w mieście.	obecnie
6	„LGBT+ja”	Miasto Kraków	Akcja skupiona wokół trudnej sytuacji nastolatków LGBT+. W ramach akcji przewidziano m.in. rozpowszechnienie naklejki „Dyskryminacji mówimy NIE”.	2021
6	Plebiscyt Krakowski Ambasador Wielokulturowości	Miasto Kraków	Tytuł Krakowskiego Ambasadora Wielokulturowości przyznawany jest podmiotom lub osobom odznaczającym się w promowaniu zróżnicowania etnicznego, kulturowego, wyznaniowego, oraz integracji mieszkańców Krakowa i cudzoziemców.	wydarzenie cykliczne - obecnie

7	Akcja Bezpieczeństwo uczestników ruchu drogowego	Miasto Kraków wraz z MPK SA, Straż Miejska Miasta Krakowa i policją	Akcja zlokalizowana w rejonach przejść dla pieszych, przypominająca kierowcom, pieszym oraz osobom poruszającym się na hulajnogach i rowerach o stosowaniu się do przepisów.	wydarzenie cykliczne - obecnie
7	Konferencja „Program poprawy bezpieczeństwa dla miasta Krakowa na lata 2018-2020 - Bezpieczny Kraków”	Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego UMK oraz Instytut Spraw Publicznych UJ, Zakład Rozwoju Społecznego	Zadaniem konferencji było rozpowszechnienie wiedzy o programie “Bezpieczny Kraków” oraz dyskusja i wymiana doświadczeń związanych z najlepszymi praktykami w temacie bezpieczeństwa w Krakowie.	2018
7	Bezpieczny Kraków (obszar “Bezpieczna szkoła”)	Miasto Kraków	Warsztaty i szkolenia dla uczniów, rodziców, nauczycieli, dyrektorów, innych pracowników pedagogicznych szkół, pracowników służb społecznych o zjawiskach agresji i przemocy, w szczególności związanych z technologią. Edukacja na temat metody mediacji rówieśniczej.	obecnie
7	szkolenie „Plan bezpieczeństwa oraz plan pomocy rodzinie – konstruowanie oraz realizacja”	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie	Szkolenie online skierowane do osób wspierających przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, szczególnie członków zespołu interdyscyplinarnego oraz członków grup roboczych.	2020
7	Akademia Superbohaterów	Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego, Fundacja Nauka i Kultura	Program skierowany do uczniów szkół średnich, obejmujący m.in. zasady postępowania w sytuacji kiedy ktoś niebezpieczny wtargnie na teren szkoły, zostanie rozpylona nieznana substancja lub podłożony ładunek wybuchowy.	wydarzenie cykliczne - obecnie

7, 5	Publikacja „Przestrzeń krakowskiej szkoły”	Miasto Kraków	Stworzony przez ekspertów zbiór praktycznych rozwiązań, a także dobrych praktyk z Krakowa, innych miast Polski i Europy. Omawia m.in. tematy bezpieczeństwa, ekologii, sztuki i zrównoważonego rozwoju.	obecnie
7	Cykl szkoleń antydyskryminacyjnych dla dyrektorów krakowskich szkół	Miasto Kraków	Cykl szkoleń podnoszących umiejętności identyfikowania przejawów dyskryminacji w szkole oraz odpowiedniego na nią reagowania.	2020
7	Miejski Program Sportowy Rugby dla każdego	Wydział Sportu SP	Program oprócz popularyzacji rugby ma w założeniu działania profilaktyczne zagrożeń przestępczych, zjawisk patologicznych oraz wykluczenia dzieci mieszkających na peryferiach Krakowa.	obecnie
7, 5	Akademia Młodego Krakowianina	Urząd Miasta Krakowa	Projekt skierowany do uczniów klas I-III szkół podstawowych, kształtujący postawy prospołeczne i proekologiczne. Obejmuje m.in. temat bezpieczeństwa.	obecnie
3	PASIOS - Gminny Program Aktywności Społecznej i Integracji Osób Starszych na lata 2021 - 2025	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia „organizacje pozarządowe, lokalne Centra Aktywności Seniorów	Promowanie aktywności osób starszych, dbałości o stan zdrowia, edukacji oraz integracji międzypokoleniowej.	2021-2025

4	Budżet Obywatelski	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Referat ds partycypacji i dialogu	Konsultacje z mieszkańcami, wspólne szukanie pomysłów, maratony pisania projektów, edukacja.	wydarzenie cykliczne 2015 - obecnie
4	Szkolny Budżet Obywatelski	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia, UMK, Placówki oświatowe	Zajęcia lekcyjne zapoznające uczniów z Budżetem Obywatelskim oraz zachęcające ich do partycypacji w życiu społeczności szkolnej poprzez tworzenie projektów.	2020 - obecnie
4	Młodzież Działa Lokalnie	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży	Długofalowy program edukacyjny i aktywizacyjny, polegający na przeprowadzeniu warsztatów z zakresu przygotowania i realizacji projektów społecznych. Prowadzone w ramach Programu Młody Kraków.	2019-obecnie
4	Pracownie dla Młodych	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży	Przestrzenie dedykowane młodym ludziom, których celem jest m.in. rozszerzenie oferty edukacyjnej i rozwojowej. Realizowane w ramach Programu Młody Kraków.	obecnie
4	YouthKraHack	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia UMK, Ref. ds Młodzieży	Maraton projektów społecznych. Młodzi uczestnicy opracowują autorskie projekty z zakresu polityki młodzieżowej.	2018-2020
4	Akademia Aktywnego Mieszkańca	Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia, Referat ds Partycypacji i Dialogu	Cykl zajęć na temat samorządu, możliwości uczestniczenia w działaniach miasta, tworzenia nowych inicjatyw społecznych.	2021 - obecnie

4	Warsztaty edukacyjne (np.	Miejski Ośrodek Pomocy	Warsztaty organizowane w celu szerzenia i pogłębiania wiedzy dot. inicjatywy lokalnej oraz ważnych tematów społecznych.	wydarzenia regularne
	dot. inicjatywy lokalnej, warsztaty dot. przemocy dla dzieci i nauczycieli, warsztaty z pozytywnej dyscypliny dla rodziców)	Społecznej w Krakowie - MOPS		
4	Wizyty studyjne/warsztaty wyjazdowe	MOPS/realizator zewnętrzny	Wizyty studyjne/warsztaty wyjazdowe organizowane w celu aktywizacji, edukacji i integracji społeczności lokalnej. Na wyjazdach uczestnicy poznają miejsca, z których mogą czerpać inspirację i przykład dobrze funkcjonujących inicjatyw społecznych.	wydarzenie regularne
5	Przygotowanie ekologicznej wyprawki szkolnej	Wydział Edukacji	Wyprawka trafiła do pierwszoklasistów. Składały się na nią: bidon na wodę wykonany z cukru, worek na buty lub strój sportowy oraz „Moja szkolna supermisja”.. W 2020 r. i 2021 r. ze względu na trwającą pandemię koronawirusa SARS-CoV-2 do szkół trafiły materiały w wersji elektronicznej.	2019 - 2021
5	Publikacja “Przestrzeń krakowskiej szkoły”	Wydział Edukacji	Publikacja opowiadająca o bardziej ekologicznej i inspirującej szkole, która m.in. stara się odpowiedzieć na pytania o to, jak sprawić by przestrzeń otaczająca uczniów była bardziej komfortowa.	2021

5	Spotkanie przedstawicieli Wydziału Edukacji UMK z przedstawicielami i Młodzieżowego Strajku Klimatycznego	Wydział Edukacji	Dyskusja w trakcie której urzędnicy razem z reprezentantami Strajku zastanawiali się jak włączyć w politykę miasta postulaty młodego pokolenia.	2019
5	Konferencja „Odpowiedzialny i zaangażowany samorząd”	Wydział Edukacji	Spotkanie było okazją do zwrócenia uwagi na istotę problemu związanego z kryzysem klimatycznym i zaangażowanie opiekunów samorządów uczniowskich do podejmowania tematyki w pracy z uczniami.	2020
5	Dzień Czystego Powietrza	Wydział ds. Jakości Powietrza	Podczas wydarzenia mieszkańcy mogli wziąć udział w aktywnościach edukacyjnych zorganizowanych przez Krakowskie Centrum Doradztwa Energetycznego.	2021
5	Zdalne wydarzenie edukacyjne	Wydział ds. Jakości Powietrza	W ramach wydarzenia przygotowana została seria publikacji edukacyjno-informacyjnych popularyzujących odnawialne źródła energii i korzyści wynikające z ich użytkowania. Zorganizowany został także konkurs dla mieszkańców.	2021
5	Platforma edukacyjna	Wydział Kształtowania Środowiska	uruchomienie platformy edukacyjnej o tematyce związanej z ochroną środowiska za pośrednictwem strony www.jestemekowkrakowie.pl - zakładka ekoLekcje. (wrzesień 2020 r.	2021
2	Szkolenia dla uczniów i studentów	Wydział ds. Przedsiębiorczości i Innowacji	Celem akcji jest pobudzenie przedsiębiorczości u młodych osób poprzez cykl prezentacji „6 powodów dla których warto rozpocząć działalność gospodarczą”. Działania te przyczyniają się do stworzenia unikatowej szansy na połączenie edukacji akademickiej z praktycznym wykorzystaniem zdobytej wiedzy w ramach własnego biznesu.	od 2007-obecnie

5	Akcja informacyjna na stronie internetowej	Wydział Gospodarki Komunalnej	Zakładka KLIMAT na stronie krakow.pl - na której są informacje dotyczące inicjatyw, wydarzeń cyklicznych, realizowanych projektów z zakresu niskiej emisyjności, gospodarki obiegu zamkniętego itd.	2021
5	Klimat wart uwagi	Wydział Gospodarki Komunalnej	Konkurs dla uczniów szkoły podstawowej, w którym uczestnicy i uczestniczki pokazują jak mogą działać na rzecz klimatu.	2021
5	LIFE-IP EKOMAŁOPOLSKA	Wydział Gospodarki Komunalnej	oferta edukacyjna skierowana do seniorów, podejmująca tematy zmian klimatu i adaptacji do nich.	2021
5	STARS Rowerem do szkoły	Wydział Gospodarki Komunalnej	Inicjatywa skierowana do uczniów, nauczycieli i rodziców krakowskich szkół podstawowych, promująca dojazd rowerem do szkoły.	2021
1, 2	Działania informacyjno-edukacyjne dla Mieszkańców Krakowa	Referat Ds. Partycypacji i Dialogu Wydział Polityki Społecznej i Zdrowia	Konsultacje z Mieszkańcami w zakresie planowanych w Krakowie inwestycji i projektów miejskich oraz zaangażowanie ich w życie społeczności i rozwój społeczeństwa obywatelskiego, oraz wzmocnienie współpracy pomiędzy Miastem a Krakowianami.	obecnie, działania regularne
1	Dyskusje publiczne	Wydział Planowania Przestrzennego	Dyskusje publiczne dotyczące wyłożonych projektów planów miejscowych. Można było uczestniczyć stacjonarnie oraz w formie online.	2021

1, 2	Konsultacje Społeczne dot. dokumentu Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Kraków	Wydział Planowania Przestrzennego	Cykl 5 spotkań stacjonarnych i online.	2021
1, 2	Porozmawiajmy o Krowodrzy	Filia nr 21 Biblioteki Kraków	Cykliczne spotkania poświęcone historii, architekturze, bieżącym wydarzeniom osiedla Krowodrza.	2016-obecnie
1, 2	Spotkania z mieszkańcami w Centrum Kultury Podgórze	Centrum Kultury Podgórze	Spotkania informacyjno-edukacyjne w sprawach dotyczących społeczności lokalnej z przedstawicielami Gminy, Rady Dzielnicy.	obecnie (spotkania cykliczne)

1, 2	Komisja Dialogu Obywatelskiego ds. Młodzieży	Zastępca Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Społecznej, Kultury i Promocji Miasta Andrzej Kulig, współpraca z Wydziałem Polityki Społecznej i Zdrowia	Współorganizacja konferencji, konsultacji, badań, kampanii, wydarzeń dla młodzieży. Podejmowanie działań dla wzmocnienia sektora młodzieżowego w Krakowie, tworzenia dobrych programów, polityk i uwzględniania perspektywy młodzieży w każdym z nich.	2015-obecnie
2	Młodzieżowa Akademia Praw Obywatelskich	Stowarzyszenie Demokracja w Praktyce	Program edukacyjny realizowany na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego celem jest rozwijanie zainteresowań licealistów problematyką konstytucyjnej i międzynarodowej ochrony praw człowieka poprzez udział w wykładach, seminariach, warsztatach i dyskusjach naukowych.	obecnie
1, 4	Forum Organizacji Pozarządowych i Inicjatyw Obywatelskich Powiatu Krakowskiego	Biuro Inicjatyw Społecznych, FIO	Spotkania przedstawicieli sektora samorządowego i pozarządowego Powiatu Krakowskiego.	2014-2019
5	Zgodowe Krafy	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Warsztaty rękodzieła wpisujące się w idee eko, less waste i upcyklingu.	2021 (wydarzenia jednorazowe)
5	Wymiany ubrań	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Promowanie postawy ekologicznej, zgodnie z ideą less waste, poprzez organizowanie darmowych wymian ubrań.	wydarzenia cykliczne

5	Drugie Życie Książki	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Promowanie życia zgodnie z ideą less waste, a przez to ekologicznej postawy poprzez zapraszanie mieszkańców na darmowe wymiany książek.	2011-obecnie
5	Edukacja ekologiczna	Krakowski Holding Komunalny S.A.	Oprowadzanie grup zorganizowanych m. in. studentów, uczniów, specjalistów po Ekospalarni Kraków i realizacja programu dydaktycznego ścieżki edukacyjnej.	brak informacji
5	Dzień Otwarty Ekospalarni	Krakowski Holding Komunalny S.A.	Zwiedzanie Ekospalarni Kraków poprzez tradycyjną ścieżkę edukacyjną oraz korzystanie z specjalnie przygotowanych edukacyjnych atrakcji.	brak informacji
5	Wielka lekcja ekologii	Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji S.A.	Prezentacja wdrożonych w przedsiębiorstwie rozwiązań ekologicznych.	brak informacji
5	Konkurs plastyczny "EKO-KREATORZY"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Konkurs na najciekawszy kostium stworzony z materiałów recyklingowych.	2019 - obecnie (wydarzenia cykliczne)
5	Program edukacyjny "Krakowskie dzieci wiedzą jak wyrzucać śmieci" w ramach Akademii Młodego Krakowianina	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Interaktywne warsztaty edukacyjne dotyczące zasad segregacji odpadów, prowadzone z wykorzystaniem technik audiowizualnych, połączone z praktycznymi zabawami w segregowanie odpadów.	kontynuowane obecnie (wydarzenia cykliczne)
5	Program edukacyjny "Od segregacji nie ma wakacji"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Warsztaty edukacyjne dotyczące zasad segregacji, połączone ze zwiedzaniem obiektów MPO.	kontynuowane obecnie (wydarzenia cykliczne)
5	Program edukacyjny "Elektroodpady mają zasady"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Warsztaty edukacyjne, poświęcone zasadom postępowania z użytym sprzętem elektrycznym i elektronicznym, połączone ze zwiedzaniem obiektów MPO.	kontynuowane obecnie (wydarzenia cykliczne)

5	Program edukacyjny "Mądrze segregujesz więcej zyskujesz"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Warsztaty edukacyjne dotyczące zasad segregacji połączone ze zwiedzaniem obiektów MPO.	2015-obecnie(wydarzenia cykliczne)
5	Program edukacyjny "Kino za baterie"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Zbiórka zużytych baterii, za które są przyznawane darmowe bilety do kina.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Program edukacyjny "Krakowskie szkoły najlepiej segregują odpady"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Szkolenia metodyczne dla nauczycieli, warsztaty w siedzibie MPO, dostarczanie do szkół materiałów dydaktycznych w temacie segregacji odpadów, a także organizacja selektywnej zbiórki odpadów w szkołach i wyposażenie szkół w kosze do segregacji.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Gra miejska "Krakowska gra o czystą Ziemię"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Gra miejska o charakterze podchodów dla dzieci i nauczycieli o tematyce selektywnej zbiórki odpadów, odzysku surowców wtórnych i recyklingu.	2017-2019
5	Konkurs "Re-kreacje"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Konkurs polegający na przygotowaniu i wykonaniu projektów sztuki użytkowej, mody i biżuterii z surowców wtórnych.	2014-2020
5	Program edukacyjny "Proste sposoby na trudne odpady"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Program ułatwiający pozbywanie się odpadów niebezpiecznych, poprzez dostarczanie pojemników oraz dyżur specjalistycznego pojazdu MPO.	obecnie
5	Edukacyjne Dni Otwarte w MPO	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Możliwość zwiedzenia siedziby Miejskiego Przedsiębiorstwa Oczyszczania, w tym również miejsc, które na co dzień są niedostępne, a także atrakcje w formie interesujących pokazów i rodzinnych warsztatów edukacyjnych.	wydarzenie cykliczne obecnie

5	Akcja "Sprzątanie Świata"	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Odbiór odpadów zgromadzonych podczas społecznych akcji sprzątania.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Budki lęgowe dla ptaków	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Przekazywanie mieszkańcom w święto zakochanych budek lęgowych i karmników dla ptaków, wykonanych z drewna odzyskanego z odpadów wielkogabarytowych.	brak informacji
5	Miejskie akcje edukacyjno-informacyjne	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania sp. z o.o.	Na stoiskach przygotowanych przez MPO podczas akcji i imprez o charakterze ekologicznym odbywają się zabawy i warsztaty edukacyjne na temat segregacji odpadów, a mieszkańcy mogą uzyskać wszelkie informacje na temat systemu gospodarowania odpadami w Krakowie.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Dni Otwarte	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Wydarzenie w trakcie którego mieszkańcy miasta mają możliwość zwiedzania poszczególnych Zakładów oraz zgłębienia wiedzy na temat uzdatniania wody i oczyszczania ścieków.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Rodzinne Warsztaty na Światowy Dzień Wody	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Wydarzenie organizowane dla rodzin z dziećmi z okazji Światowego Dnia Wody. Zapewnione są liczne atrakcje dla dzieci - zabawy i konkursy związane z tematyką wodną i ochroną środowiska.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Rejsy edukacyjne po Zbiorniku Dobczyckim	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Wycieczka krajobrazowo -edukacyjna statkiem po zbiorniku Dobczyckim.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Prelekcje na temat jakości wody w krakowskich kranach	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Spotkania z ekspertami z Wodociągów Miasta Krakowa, podczas których opowiadają oni o krakowskiej wodzie z kranu oraz odpowiadają na pytania mieszkańców.	wydarzenie cykliczne

5	Kampanie edukacyjno-informacyjne: W Krakowie dobra woda prosto z kranu, To się w ścieku nie mieści.	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Kampanie informacyjne na temat jakości wody, picia wody z kranu oraz odpowiedniego traktowania kanalizacji zgodnie z przeznaczeniem – zachęcanie do praktykowania proekologicznych zachowań społecznych, w tym m. in. ograniczenia zużycia plastiku. W ramach kampanii odbywają się także warsztaty dotyczące procesów oczyszczania ścieków.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Współpraca ze Spółdzielniami Mieszkaniowymi i Radami Dzielnic	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Dystrybucja drukowanych materiałów informacyjnych i filmów edukacyjno-informacyjnych dotyczących picia wody z kranu, a także prawidłowej eksploatacji sieci kanalizacyjnej.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Zwiedzanie dla Seniorów	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Zwiedzanie Zakładów Uzdatniania Wody oraz Oczyszczania Ścieków w ramach działalności Klubów Seniora.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Akademia Kropelki	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Edukacja ekologiczna na temat wody w formie zabaw interakcyjnych.	2009-obecnie
5	Wędrówki Kropelki	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Edukacja ekologiczna na temat uzdatniania wody, w formie zabaw interakcyjnych.	2009-obecnie
5	Wyprawa Batyskafem Misja Skratek	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Prezentowanie na temat oczyszczania ścieków.	brak informacji
5	Na tropie kranowianki	Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji S.A.	Ścieżka edukacyjna z elementami gry terenowej dotyczącej procesów uzdatniania wody.	zawieszona w roku 2021 - prawdopodobnie będą kontynuowane w przyszłości

5	Dzieci segregują	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania w Krakowie	Program edukacyjny z cyklem animowanych filmów ułatwiających dzieciom poznanie zasad segregacji odpadów.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Internetowa wyszukiwarka odpadów	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania w Krakowie	We wrześniu 2021 na stronie internetowej Miejskiego Przedsiębiorstwa Oczyszczania w Krakowie została uruchomiona wyszukiwarka odpadów, która podpowiada mieszkańcom, do którego pojemnika powinny trafić problematyczne do sklasyfikowania śmieci.	2021
5	Krakowskie rady na różne odpady	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania w Krakowie	Program edukacyjny dla uczniów krakowskich szkół podstawowych, uczęszczających do klas IV-VIII, na temat zasad selektywnego zbierania odpadów oraz odzysku i recyklingu.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Ekologiczny Koncert	Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania w Krakowie	Edukacyjne widowisko muzyczne w formie interaktywnej zabawy w segregowanie odpadów dla uczniów klas I-III szkół podstawowych w Krakowie.	brak informacji
5	Zdrowy Oddech – aktywna edukacja ekologiczna	Krakowski Alarm Smogowy, IMGW, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego,	Hackathon wykorzystujący technologię do walki ze smogiem.	2015-2016
		Miasto Kraków, GIOŚ,		
5	Festiwal Wody	Wodociągi Miasta Krakowa	Zabawy i eksperymenty edukacyjne oraz zwiedzanie Zakładu Uzdatniania Wody Bielany.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	Warsztaty dla dzieci sygnowane marką Kids in Kraków	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Warsztaty plastyczne, muzyczne, ekologiczne przeznaczone dla dzieci w wieku 5-9 lat. Realizowane przy okazji festiwali i imprez organizowanych przez Krakowskie Biuro Festiwalowe.	brak informacji

5	Ogród Społeczny na Ruszcy Ogród Społeczny na Siemaszki Ogród Społeczny Azory Ogród społeczny/ Festival/ Podgórze-Zabłocie Ogród Społeczny Zesławice Ogród Społeczny Mistrzejowice	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Koordinacja, motywacja, opieka, pomoc mieszkańcom przy nasadzeniach i pielęgnacji ogrodu sąsiedzkiego.	obecnie
5	Akcja społeczna "Wspieraj psiaka i kociaka"	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Coroczna akcja społeczna realizowana przez młodzież PAL "Na Olszy", polegająca na zbiórce karmy, materiałów na legowiska, artykułów pielęgnacyjnych i przekazaniu ich do schroniska Psie Pole w Raclawicach pod Krakowem.	2017-2020
6, 7	Warsztaty "Nowe formy zagrożeń wśród dzieci i młodzieży w XXI w"	Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego OC	Zajęcia warsztatowe dla rodziców na temat uzależnień behawioralnych, zajęcia edukacyjne dla nauczycieli i uczniów o agresji wśród dzieci i młodzieży oraz spotkanie z radą pedagogiczną.	2021
6	Zapalenie choinki na Rynku Głównym	Wydział Komunikacji Społecznej - KS	Integracja mieszkańców i turystów w związku z otwarciem świątecznego sezonu.	wydarzenia cykliczne - obecnie
6, 7	Miejski Program Sportowy - Sport	Wydział Sportu SP	Profilaktyczna działalność informacyjna i edukacyjna, oraz zajęcia sportowe.	obecnie

	przeciw wykluczeniom			
6	Projekt Międzypokoleniowa Integracja "Być Aniołem Każdy Może 2020"	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Projekt socjalny skierowany do osób z niepełnosprawnościami w każdym wieku. W ramach projektu organizowane są warsztaty oraz wydarzenie lokalne - plenerowe Anioł w Dzielnicy.	2020
6	Akcja społeczna "Paczka dla dzieciaczka"	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Coroczna akcja społeczna realizowana przez młodzież PAL "Na Olszy", polegająca na zbiorce artykułów plastycznych, zabawek, gier edukacyjno - rozwojowych i przekazaniu ich w okresie świątecznym dzieciom przebywających w USzDz w Prokocimiu.	2019
6	Projekt "Przyjaciele"	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Spotkania grupy samopomocowej złożonej z uczestników projektu „Przyjaciele”.	brak informacji
6	Spotkania świąteczne	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Organizacja 2 spotkań wigilijnych dla osób samotnych, starszych, niepełnosprawnych, przewlekle chorych oraz organizacja warsztatów świątecznych.	wydarzenie cykliczne
6	Warsztaty kompetencji rodzicielskich	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Krakowie - MOPS	Warsztaty dla rodziców, mające na celu podniesienie kompetencji rodzicielskich.	wydarzenie cykliczne
6	Krakowski Salon Sztuki oprowadzania po wystawie, panele	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Wystawa sztuki, podczas której szczególną inicjatywą są specjalne oprowadzania po wystawie. Gospodarzami takich oprowadzeń są sami artyści, krytycy i krytyczki sztuki, a także - dzieci i osoby z niepełnosprawnościami.	wydarzenia cykliczne

	dyskusyjne i wykłady			
6	Piknik Integracyjny	Centrum Kultury Podgórze	Wydarzenie dla uczniów i podopiecznych szkół, ośrodków specjalnych i integracyjnych oraz Domów Opieki Społecznej. W ramach pikniku organizowane są zabawy, konkursy, warsztaty plastyczne oraz wiele innych atrakcji - w tym kulinarnych.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Współorganizacja Krakowskiej Konferencji „Ludzie motyle”	Centrum Kultury Podgórze	Konferencja jest interdyscyplinarnym spotkaniem środowiska naukowego psychologów, pedagogów, prawników i innych specjalistów, z seniorami. Celem konferencji jest przeciwdziałanie dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu osób w późnej dorosłości.	2019
5	Zaadoptuj poidelko!	Centrum Edukacji Ekologicznej „Symbioza” Zarządu Zieleni Miejskiej	Możliwość objęcia opieki nad poidelkiem dla owadów i ptaków.	obecnie
7	Policyjne Prelekcje On-line Dla Dzieci i Młodzieży	KPP w Krakowie	Prelekcja na temat zagadnień bezpieczeństwa w ruchu drogowym prowadzone przez pracownika policji.	wydarzenie cykliczne - obecnie
7	Bezpieczna droga do szkoły z policjantami z powiatu krakowskiego	KPP w Krakowie	Czterodniowe wydarzenie będące częścią akcji ogólnopolskiej „Bezpieczna droga do szkoły”, podczas którego policjanci przypominają dzieciom o zasadach bezpieczeństwa w czasie drogi do placówki szkolnej.	wydarzenie cykliczne - obecnie

7	Projekt „Zagrożenia w Sieci – profilaktyka, reagowanie”	KPP w Krakowie we współpracy z przedstawicielami Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej (NASK) oraz Kuratorium Oświaty w Krakowie	Projekt prowadzony w całym województwie małopolskim, obejmujący działania edukacyjne i informacyjne na temat cyberzagrożeń, skierowany do uczniów szkół podstawowych klas IV-VI, oraz nauczycieli i rodziców dzieci.	wydarzenie cykliczne - obecnie
7	Zajęcia w przedszkolu z umundurowanym funkcjonariuszem oraz konkurs „Bezpieczny Przedszkolak”	Straż Miejska Miasta Krakowa	Zajęcia zapoznające dzieci z umundurowanym funkcjonariuszem, zasadami bezpieczeństwa w domu, na podwórku i w przedszkolu oraz prawidłowymi zachowaniami na drodze z wykorzystaniem zestawu edukacyjnego „Autochodzik”.	obecnie
7	Prelekcja dla uczniów szkoły podstawowej	Ogniwo ds. Prewencji Kryminalnej Nieletnich i Patologii krakowskiej komendy miejskiej	Prelekcja dotycząca przemocy, agresji oraz odpowiedzialności prawnej za czyny karalne.	brak informacji
7	Kampania „Weźże uważaj!”	Zarząd Infrastruktury Komunalnej i Transportu	Niemy film wyświetlany w pojazdach komunikacji miejskiej, przestrzegający przed słuchaniem muzyki w czasie przemieszczania się po mieście.	2018

7	Bezpłatny kurs samoobrony	Straż Miejska Miasta Krakowa	Kurs uczy jak zachowywać się w sytuacjach niebezpiecznych, jak można bronić się przed napastnikiem i w jaki sposób prowadzić z nim negocjacje.	obecnie
7	Akademia Barbakusa	Straż Miejska Miasta Krakowa	Cykl zajęć edukacyjnych dla przedszkolaków, uczniów szkół podstawowych klas I-III oraz rodziców, obejmujący m.in. tematykę unikania zagrożeń w sieci i na ulicy.	2017-2018
7	Spektakle profilaktyczne	Straż Miejska Miasta Krakowa	Spektakle profilaktyczne realizujące cele poznawcze i wychowawcze. W spektaklach występują strażnicy miejscy, zajmujący się na co dzień profilaktyką.	wydarzenia cykliczne - obecnie
7	Grupa Wsparcia dla Kobiet	MOPS	Otwarta grupa wsparcia dla kobiet, które doświadczyły lub obecnie doświadczają przemocy w rodzinie.	2020
7	Program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie	MOPS	Program skierowany do osób przejawiających zachowania przemocowe w rodzinie, którego celem jest zatrzymanie przemocy oraz zmiana postaw i zachowań.	obecnie
7	Pomoc i schronienie dla osób doświadczających przemocy w rodzinie	Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie	Wsparcie osób doświadczających przemocy oraz działania podnoszące umiejętności ochrony przed osobami stosującymi przemoc w rodzinie.	program regularny - obecnie
7	Program "Niebieska Karta"	MOPS	Rodzinę z założoną "niebieską kartą" odwiedza policjant dzielnicowy i pracownik socjalny z MOPS.	program regularny - obecnie
7	Szkolenia profilaktyczne	Miejskie Centrum Profilaktyki Uzależnień w Krakowie	Szkolenia profilaktyczne dla młodzieży, nauczycieli i rodziców w zakresie profilaktyki uzależnień i umiejętności społecznych zawierające aktywne metody pracy z grupą.	program regularny - obecnie
7	Projekt socjalny "Seniorze Ty też masz moc"	MOPS w partnerstwie Policji, OIK, NZOS Kraków Południe	Projekt edukacyjny na temat przemocy w rodzinie i dostępnej pomocy instytucjonalnej.	2019

7	Miejski Program Sportowy - Sport łączy pokolenia, integruje rodziny	Wydział Sportu SP	Program zakłada systematyczny, powszechny udział dzieci i ich rodziców w zajęciach sportowych z zakresu Kung Fu, Wushu wraz z elementami gimnastyki oraz podstawy samoobrony dla dorosłych.	brak informacji
3	Wolontariat w Krakowskim Biurze Festiwalowym	Krakowskie Biuro Festiwalowe	Oferta skierowana jest do osób młodych oraz seniorów. Festiwal odbywa się kilka-kilkanaście razy w roku, zgodnie z kalendarium wydarzeń i imprez organizowanych przez Krakowskie Biuro Festiwalowe.	wydarzenie cykliczne - obecnie
3, 5	"Zasadź się na Zieleń"	Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie - ZZM	Akcje wspólnego sadzenia roślin z mieszkańcami w sezonie wiosennym i jesiennym.	2017
3	Ekipa Dobra Młodzieżowe Centrum Wolontariatu	Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida	Innowacyjny projekt nowohuckiej ARTzony, który ma wzmocnić potencjał społeczny młodzieży, w tym przygotować młodych ludzi do działalności wolontaryjnej w instytucjach kultury i aktywności na rzecz społeczności lokalnej.	2017
3	Małopolska Lokalnie	Fundacja Biuro Inicjatyw	Program wspierający i edukujący mieszkańców województwa małopolskiego, angażujących się w działania na rzecz rozwoju i wzmocnienia lokalnych społeczności. Pomaga w rozwoju młodym	2014 - obecnie (planowane do 2023)
		Społecznych i Forum Oświatowe Klucze	organizacjom pozarządowym, grupom nieformalnym, grupom samopomocowym i młodym NGO w realizacji przedsięwzięć społecznych.	
4	Spotkania z członkami Stowarzyszenia Przyjaciół Woli Duchackiej	Centrum Kultury Podgórze	Spotkania członków SPWD oraz osób zainteresowanych współpracą lokalną w dziedzinie kultury.	brak informacji

4	Małopolska Lokalnie (kontynuacja FIO Małopolska Lokalnie)	BIS (Fundacja Biuro Inicjatyw Społecznych)	Minigranty na projekty społeczne.	2014-obecnie (planowane do 2023)
6	Zajęcia w przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych	Straż Miejska Miasta Krakowa	Zajęcia z dziećmi i młodzieżą na tematy m.in. bezpiecznej drogi z i do domu, zagrożeń jakie mogą czekać na młodych ludzi, tego, jak przygotować się do egzaminu na kartę rowerową oraz na temat podstawowych zagadnień prawnych.	2021
6	Przedsięwzięcia profilaktyczne	Straż Miejska Miasta Krakowa	Działania edukujące mieszkańców na tematy związane z bezpieczeństwem. Format działań to przedstawienia, spotkania edukacyjne w ramach Akademii Barbakusa, konkursy itd.	2021
5	Z książką wśród zwierząt	Biblioteka Krakowska	seria filmowa przygotowana przez Bibliotekę oraz Fundację Miejski Park i Ogród Zoologiczny w Krakowie, dostępna jest na kanale YouTube Biblioteki Kraków.	2021
5	Eko-świat za pan brat	Biblioteka Krakowska	ekologiczny konkurs recytatorski dla dzieci w wieku przedszkolnym z terenu Dzielnicy XVII zorganizowany przez Filie nr 52 Biblioteki Kraków oraz MDK Fort 49 „Krzyszawice”.	2021
5	Warsztaty plastyczne DIY	Biblioteka Krakowska	seria filmowa dostępna na kanale YouTube Biblioteki. Bibliotekarze prezentowali, jaką pracę plastyczną można wykonać z materiałów dostępnych w domu oraz z materiałów recyklingowych.	2021
5	Dołącz do EkoBandy Mola Gustawa	Biblioteka Krakowska	ekologiczny konkurs plastyczny dla dzieci zorganizowany przez Filie nr 9. Zadaniem uczestników było przygotowanie projektu ekostworka, który ratuje świat przed zanieczyszczeniami.	2021
5	O czym szumią drzewa	Biblioteka Krakowska	zajęcia ekologiczne zorganizowane przez Filie nr 4 w parku kieszonkowym zwanym „Ptasim Ogrodem”.	2021

7	Bajki z kapelusza	Biblioteka Krakowska	cykl zajęć z elementami biblioterapii realizowany w Filii nr 52 Biblioteki Kraków.	2021
7	Klub Słuchającego Malucha	Biblioteka Krakowska	cykl spotkań dla dzieci do 6. roku życia oraz ich rodziców realizowany w Filii nr 56 Biblioteki Kraków.	2021
3	Kraków dla Wszystkich	KBF	Przestrzeń na Facebooku, stanowiąca mini przewodnik po kulturze w zakresie wydarzeń, inicjatyw i rozrywek przeznaczonych dla szerokiej publiczności, dla osób z niepełnosprawnościami, ich opiekunów oraz dla seniorów.	ostatni post w 2020 roku
1	Krakowska Wyprawka	Wydział Komunikacji Społecznej/Referat Zarządzania Marką Kraków	Kraków wita swoich nowo narodzonych mieszkańców upominkiem w postaci Krakowskiej Wyprawki. W ten sposób już od najwcześniejszych lat budowane są więzi między miastem a jego mieszkańcami. Zawartość Krakowskiej Wyprawki oprócz przydatności, ma walor edukacyjny – to zestaw drobiazgów powiązanych tematycznie z Krakowem, jego historią i barwami.	2017-obecnie
	Kraków w formie	Wydział Komunikacji Społecznej/Referat Kampanii Informacyjno-Pr omocyjnych Miasta	Od marca do września, mieszkańcy miasta byli edukowani i motywowani z zakresu wdrażania w życie codzienne zdrowych nawyków, zbilansowanej diety, a także zachęceni do podejmowania aktywności fizycznej, dostosowanej do indywidualnych możliwości. W czasie pełnego lockdownu związanego z epidemią wirusa Sars-COV-2 filmiki z ekspertami, treningi online, a także seria artykułów edukacyjnych były kluczowymi elementami edukacyjnymi projektu. W okresie wiosennym i letnim krakowianie zostali zaproszeni do udziału w wielu wydarzeniach o charakterze sportowo-rekreacyjnym na powietrzu m.in.: weekendowe maratony fitness w krakowskich parkach, treningi biegowe oraz wspinaczkę skałkową, a wszystko we współpracy z zawodowymi trenerami.	2021-obecnie (planowana jest kontynuacja w przyszłości)
2,4	Szerokie informowanie	Wydział Komunikacji	Działania informacyjne zawarte na stronie miasta Kraków.	Działania prowadzone regularnie

	mieszkańców o prowadzonych działaniach miasta i projektach dot. edukacji obywatelskiej	Społecznej/Referat Mediów Miejskich		
1	Projekt Edukacyjny „Uczeń – Obywatel”	Młodzieżowy Dom Kultury im. K.I. Gałczyńskiego, Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Projekt mający na celu zapoznanie z historią, strukturą i funkcjonowaniem samorządu krakowskiego.	2009-obecnie
1	Cykl zajęć edukacyjnych z zakresu: Prawo	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Zajęcia dla młodzieży w wieku 15-20 lat. Cykl spotkań, który ma na celu przybliżenie szeroko rozumianego prawa i jego podstawowych gałęzi: prawa karnego, prawa cywilnego, prawa administracyjnego.	obecnie
2	Cykl zajęć edukacyjnych z zakresu: Wiedza o społeczeństwie	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Zajęcia dla młodzieży w wieku 15-20 lat. Przedmiotem spotkań jest problematyka dotycząca myśli politycznej systemu w Polsce, podstaw prawa Unii Europejskiej i prawa unijnego.	obecnie
2	Akademia twórczego przedszkolaka	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Program realizowany w oparciu o metody i techniki twórczego myślenia. Dzieci uczestniczą w projektach z zakresu ekologii, edukacji kulturalnej oraz edukacji regionalnej.	obecnie

1, 6	Konkursy i festiwale m.in: „Promujemy Szkolny Budżet Obywatelski”, Konkurs literacki "Dzielnica I Stare	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Liczne konkursy i festiwale dla dzieci i młodzieży Krakowa.	obecnie
	Miasto - moje miejsce na Ziemi, Międzynarodowy Festiwal Teatru Ukraińskiego "Wschód-Zachód".			
1, 2	Cykl zajęć edukacyjnych: Politologia i stosunki międzynarodowe	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Zajęcia dla młodzieży w wieku 14-20 lat. Uczestnicy kursu zapoznają się z podstawami nauk o polityce. Program zajęć jest tak przygotowany, aby uczniowie potrafili rozpoznać jeden z fundamentalnych dylematów polityki: jak pogodzić różnorodne style życia, poglądy, aspiracje, postulaty?	obecnie
1, 2	Młodzieżowa Akademia Samorządowej Dzielnicy I	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana	Działalność mająca na celu aktywizowanie młodzieży w podejmowaniu skutecznych działań na rzecz lokalnego samorządu, upowszechnianie wiedzy o samorządzie lokalnym, reprezentowanie młodzieży, działalność konsultacyjna oraz realizacja autorskich pomysłów uczestników.	obecnie

1, 2	Projekty edukacyjne w ramach programu Strażnicy Pamięci m.in. Bohaterowie naszej przeszłości – cykl spotkań z filmem historycznym, Małopolski Historyczny Szlak Pamięci, Lotny Uniwersytet	Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana - Ośrodek Edukacji Obywatelskiej	Programy mające na celu kształtowanie postaw patriotycznych wśród dzieci i młodzieży szkół krakowskich, praktykowanie pamięci o przeszłości, budowanie poczucia wspólnoty i szacunku dla przeszłych pokoleń.	2007-obecnie
	Historyczny, Przegląd Twórczości Patriotycznej Młodzieży.			
6	Kraków solidarny z osobami LGBT – Tęczowe podświetlenie Krakowa	Centrum Kongresowe ICE Kraków, TAURON Arena	Rozświetlenie fasady Centrum Kongresowego ICE Kraków i TAURON Arena w geście wsparcia i solidarności ze społecznością LGBT+ z okazji Międzynarodowego Dnia Coming Outu.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	„Niebo nad Krakowem. LGBT mówi” – dronowe pokazy	MOCAK	Projekt artystyczny, którego zadaniem jest przekazanie głosu osobom należącym do środowiska LGBT.	2021

6	Festiwal Zaczarowanej Piosenki	Centrum Kongresowe ICE Kraków	Ogólnopolski konkurs dla osób niepełnosprawnych utalentowanych wokalnie.	wydarzenie cykliczne - obecnie
5	Zeroemisyjny Kraków	Climate-KIC	Projekt mający na celu osiągnięcie neutralności klimatycznej, w trakcie którego odbywają się m.in. konsultacje z mieszkańcami, organizacjami społecznymi i aktywistami oraz panele obywatelskie.	2019 - obecnie

Działania realizowane przez jednostki niezależne od Urzędu Miasta

Obszar ²⁶	Działanie/ Program	Podmiot realizujący	Krótki opis	Data prowadzenia działania
5	Festiwal BNP PARIBAS GREEN FILM FESTIVAL	Fundacja Green Festival	Festiwal wraz z kinem plenerowym, warsztatami, pokazami i dyskusjami.	2018-obecnie (cykliczne)
2	Warsztaty Programowo-Metodyczne, Chorągwiowe kursy pierwszej pomocy HSR, Kurs Komendantów Szczepów „Ogień” i inne działania edukacyjne dla członków ZHP.	Związek Harcerstwa Polskiego. Chorągiew Krakowska	ZHP wspiera edukację oraz wychowanie dzieci i młodzieży zgodnie z harcerskimi wartościami, takimi jak: patriotyzm, braterstwo, przyjaźń, służba, wiara, praca, sprawiedliwość, wolność i pokój.	obecnie

²⁶ Obszary wyróżnione wedle pierwotnej klasyfikacji: 1) Prawa obywatelskie, funkcjonowanie samorządu, 2) Kompetencje społeczne i obywatelskie, 3) Rozwój wolontariatu, 4) Inicjowanie projektów społecznych, 5) Kształtowanie świadomości ekologicznej, 6) Kształtowanie postawy tolerancji i empatii, 7) Współdziałanie na rzecz bezpieczeństwa

1, 2	Program Dobre Prawo	Fundacja Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka	Program na rzecz prawa przyjaznego aktywności obywatelskiej, głównie w ramach organizacji obywatelskich.	2019
1, 2	Weź władzę w swoje ręce cykliczne warsztaty online	Fundacja Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka	Warsztaty edukacyjne w zakresie znajomości konstytucji, ustaw samorządowych, Europejskiej konwencji praw człowieka w praktyce, czy kompetencji radnych i urzędów.	2019-2020
2	Akademia Polityk Publicznych	Instytut Polityk Publicznych	Promocja wiedzy w zakresie polityk publicznych wśród społeczeństwa. Akademia ma charakter praktyczny – uczestnicy projektu wzięli udział w opracowaniu 100 konkretnych propozycji zmian w Polsce na 100-lecie odzyskania niepodległości.	2018-2019
1, 2	Odkryj demokrację w praktyce! Krakowski Parlament Młodzieży	Stowarzyszenie Demokracja w Praktyce	Projekt edukacyjny skierowany do uczniów szkół średnich. Celem projektu jest przedstawienie instytucji i mechanizmów demokracji, poprzez aktywny udział w wykładach, warsztatach oraz finalnie – symulacji obrad parlamentarnych.	zawieszony ze względu na pandemię koronawirusa
2	Działania informacyjno-edukacyjne na rzecz podnoszenia znajomości praw obywatelskich oraz inicjowania projektów społecznych.	Ambasada Krakowian	Działania na rzecz rozwoju Miasta Krakowa, kształtowania postaw otwartości i kultury dialogu ponad podziałami, rozwoju kultury, ochrony środowiska oraz umacniania postaw demokracji obywatelskiej.	działania regularne obecnie Ambasada Krakowian zmienia lokal, więc brak możliwości przewidzenia czy działania będą kontynuowane

5	„Ochrona różnorodności biologicznej ekosystemów zurbanizowanych”	Fundacja Dzika Klinika – Centrum Pomocy dla Dzikich Zwierząt	Zadanie miało na celu zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa i zachęcenie do dbałości o środowisko przyrodnicze chroniąc siedliska występowania gatunków chronionych prawem oraz niosąc pomoc dzikim zwierzętom.	akcja regularna obecnie
5	"Okienka życia"	KTOZ, Klinika Weterynaryjna ARKA, Hotel Dla Psów SZARIKTON,	Punkty, gdzie można zupełnie anonimowo oddać niechcianego psa lub kota.	działanie regularne obecnie
5	„Ochrona różnorodności biologicznej ekosystemów zurbanizowanych – platforma edukacyjna – I edycja wirtualna”	Fundacja Dzika Klinika	Projekt edukacji ekologicznej w formie wirtualnej, oferujący m. in. wirtualną ścieżkę, quizy edukacyjne, szkolenia online, broszury edukacyjne.	obecnie
5	Krakowski Panel Klimatyczny	Fundacja Instytut Polityk Publicznych	Panel dotyczy neutralności klimatycznej i zmian klimatu.	2021
5	Program grantowy “Nasze Powietrze”	Krakowski Alarm Smogowy	Projekt umożliwi organizacjom pozarządowym oraz grupom nieformalnym ubieganie się o dotacje dla projektów skupionych na podniesieniu zaangażowania lokalnych społeczności w działania mające na celu poprawę jakości powietrza oraz na podniesieniu świadomości obywateli o zanieczyszczeniu powietrza.	2016-obecnie (cykliczne)
5	Zielone Wydarzenia	Fundacja Aeris Futuro	Program wspierający organizatorów wydarzeń we wdrażaniu innowacji proekologicznych.	wydarzenie cykliczne obecnie
5	projekt „Hydrozagadka – jak wygrać z suszą?”	Fundacja Aeris Futuro	Projekt ma na celu zwiększenie świadomości społeczeństwa o sytuacji hydrologicznej w Polsce i roli gospodarki wodnej.	obecnie
6	Punkt Informacyjny dla Obcokrajowców	Internationaler Bund Polska	Punkt oferujący informacje na temat procedur pobytu, oferty GMK oraz pomoc osobom dotkniętym dyskryminacją i ofiarom przemocy.	wydarzenie regularne - obecnie

6	Empatia i wielokulturowość	Internationaler Bund Polska	Warsztaty przeprowadzane w szkołach podstawowych, mające na celu zrozumienie pojęcia migracji i wielokulturowości oraz kształtowanie postawy otwartości w kierunku drugiego człowieka.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Świąteczne kartki dla osób potrzebujących	Caritas Archidiecezji Krakowskiej	Akcja pisania i wysyłki kartek świątecznych do osób bezdomnych i samotnych.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Zespół Charytatywny	Fundacja św. Józefa	Członkowie zespołu pracują społecznie udzielając pomocy osobom samotnym, niepełnosprawnym i ubogim rodzinom wielodzietnym, oraz organizują zbiórki pieniędzy na zakupy żywnościowe.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Światowy Dzień Ubogich	Archidiecezja Krakowska	Wydarzenie, w czasie którego ubodzy mogą się posilić, ogrzać, porozmawiać, wziąć udział w warsztatach oraz skorzystać z porad psychologów, pracowników socjalnych i przedstawicieli NFZ.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	M5 CZYLI 5 ROZMÓW O POKOJU	Salam Lab	5 rozmów z zaproszonymi gośćmi o pokoju w sobie, w szkole, między religiami i na Bliskim Wschodzie oraz przywództwie kobiet.	2021
6	Witaj w Polsce – informator dla cudzoziemców	Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa	Broszura w wersji elektronicznej i papierowej, mająca zapewnić cudzoziemcom mieszkającym w Krakowie dostęp do informacji związanych z pobytem w Polsce.	wydarzenie regularne - obecnie
6	Działania edukacyjne	Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć	Szkolenia o tematyce praw człowieka, komunikacji międzykulturowej, uchodźstwa, bezpieczeństwa, przeciwdziałania handlowi ludźmi, oraz projekty kulturalne rozpowszechniające ideę ochrony praw człowieka.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6	Trening asertywności dla kobiet	Centrum Praw Kobiet	Trening rozwijający umiejętność asertywnego wyrażania siebie.	wydarzenie cykliczne - obecnie

6	Cykl warsztatów z zakresu komunikacji międzykulturowej oraz różnorodności i kształtowania postaw tolerancji.	Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	Cykl warsztatów dla pracowników i studentów Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie podnoszący kompetencje i świadomość w temacie kształtowania postaw tolerancji, różnorodności oraz komunikacji międzykulturowej.	brak informacji
6	Kraków bezdomny – niezwykła wystawa na Plantach	Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz inicjatywa Zupa na Plantach	Wystawa na podstawie zdjęć autorstwa sześciu bezdomnych, ukazująca miasto z ich perspektywy.	2018
6	Samoobrona i asertywność – warsztat online dla kobiet* z niepełnosprawnościami	Fundacja Autonomia	Warsztat z samoobrony i asertywności online dla kobiet z chorobami przewlekłymi i niepełnosprawnościami narządów ruchu.	wydarzenie cykliczne - obecnie
6, 7	Dziewczyńskie Centrum Mocy	Fundacja Autonomia	Bezpieczna przestrzeń dla dziewczynek, gdzie mogą odkrywać swoją siłę i możliwości. Oferuje m. in. zajęcia z budowania zdolności rozpoznawania przemocy i reagowania na nią, oraz warsztaty np. majsterkowania.	wydarzenie cykliczne - obecnie
7	GIRLS go CYBER	Akademia Górniczo-Hutnicza, Instytut Kościuszki	Projekt wspiera kobiety w rozwoju kariery w sektorze ICT, szczególnie w obszarze bezpieczeństwa cyfrowego.	2019-2020
7	CYBERSEC HUB	Instytut Kościuszki	W ramach projektu odbywa się animacja programów wspierających system edukacji, MŚP, innowacyjne startupy oraz inicjatywy społeczne dotyczące cyberbezpieczeństwa.	brak informacji

7	„Stop manipulacji – nie daj się oszukać”	Stowarzyszenie MANKO	Edukacja osób starszych w zakresie technik manipulacyjnych. Program skierowany jest głównie do seniorów, ale też do młodszych, którzy mogą przekazać wiedzę rodzicom czy dziadkom.	obecnie
7	program profilaktyczny „KOTWICA”	Krakowski Ośrodek Terapii Specjalistyczna Poradnia Psychologiczno - Pedagogiczna	Program dla wychowawców klas IV i współpracujących z nimi specjalistów na temat budowania dobrej klasy, radzenia sobie z trudnościami napotkanymi w relacjach, zapobiegania agresji i wykluczenia młodzieży.	obecnie
7	Publikacja „Bezpieczny uczeń w Krakowie – analiza zasobów środowiskowych w zakresie profilaktyki w szkole”.	Monika Borkowska-Żebrowska (MCPU), Katarzyna Czachuń (SPPP KOT w Krakowie) oraz dr hab. Justyna Kusztal, prof. UJ, dr Małgorzata Piasecka i dr Małgorzata Turczyk (Instytut Pedagogiki UJ)	Opracowanie zawierające dotychczas realizowane programy, dotyczące zwiększania bezpieczeństwa uczniów w krakowskich szkołach. Wydanie zostało sfinansowane przez Miasto Kraków.	2020
7	„Kot w tarapatach”	KOT Spec. Por. Psychologiczno Pedagogiczna we współpracy z Zespołem Terapii Dziecka i Rodziny.	Scenariusze oraz cykl szkoleń dla nauczycieli (dla klas I-III szkoły podstawowej), uczących budowania “dobrej klasy” - efektem jest integracja uczniów, profilaktyka wykluczenia i izolacji, a także zwiększenie kompetencji nauczyciela-wychowawcy.	obecnie

7	16 dni akcji przeciw przemocy	Fundacja Autonomia	Wsparcie międzynarodowej kampanii antyprzemocowej, której celem jest wyeliminowanie przemocy wobec kobiet.	wydarzenie cykliczne - obecnie
3	"Gazetka OZIZIK"	Stowarzyszenie Sympatyków Zesławic i okolicy "Bez granic"	Wydawnictwo integrujące lokalne formacje i osoby działające na rzecz społeczności, oraz informujące społeczność lokalną o sprawach ważnych dla okolicy. Współredagowana przez mieszkańców, otwarta dla aktywistów, pracowników dzielnicowych instytucji oraz osób aktywnych, zaangażowanych w rozwój i sprawne funkcjonowanie dzielnicy.	brak informacji
3	Lekcje tolerancji - scenariusze zajęć dla szkół	Interkulturalni PL	Przewodnik metodyczny dla nauczycieli na temat tego jak mówić uczniom gimnazjów i liceów o zagadnieniach tolerancji, różnorodności społecznej oraz przeciwdziałaniu dyskryminacji.	materiał wydany jednorazowo (2019)
3	Punkt Pośrednictwa Wolontariatu	Centrum Obywatelskie Centrum C 10	W celu wspierania działań o charakterze społecznym i obywatelskim, Punkt jednoczy osoby chcące pomagać oraz organizacje poszukujące wsparcia wolontariuszy.	obecnie
3	Rola Koordynatora wolontariatu. Prawa i obowiązki.	Centrum Obywatelskie w Krakowie	Szkolenie dla koordynatorów wolontariatu w zakresie praw, obowiązków oraz głównych zadań.	2021
3	Góra Grosza	Towarzystwo Nasz Dom	Zbiórka pieniędzy organizowana w przedszkolach i szkołach, na rzecz dzieci wychowujących się w domach dziecka i rodzinach zastępczych. W czasie akcji przeprowadzane są również lekcje o dobroczynności i aktywności społecznej.	2010-obecnie (wydarzenie cykliczne)
1, 2, 6, 7	Jawne Kompletty	Fundacja Optimum Pareto	Cykl spotkań popularyzatorskich w formie "niekonferencji" pobudzających dyskurs publiczny w tematach takich jak alternatywne systemy wyborcze, zdolności poznawcze osób niewidomych, bezpieczeństwo sztucznej inteligencji, przyszłości rynku pracy, czy e-learning	2015-2018

9. Słowniczek

cnoty obywatelskie - cnoty obywatelskie to wartości istotne w demokratycznym społeczeństwie takie jak: otwartość umysłu, dyscyplina wewnętrzna, tolerancja, aktywność, odwaga cywilna, uczciwość intelektualna, krytycyzm, odpowiedzialność za słowo, uspołecznienie, rycerskość, wrażliwość estetyczna, poczucie humoru.

dezinformacja - fałszywe informacje i wprowadzające w błąd narracje, które wprowadzają w błąd i wywołują określone efekty w postaci podejmowania przez odbiorcę błędnych decyzji, lub wytworzenia określonego poglądu.

fact-checking - proces, który ma na celu zweryfikowanie prawdziwości informacji, polegający na dokładnym sprawdzeniu faktów w wiarygodnych źródłach pisanych, w formie materiałów audio-wideo, a także w wypowiedziach autorytetów posiadających wiedzę i powszechnie uznaną wiarygodność w dziedzinie, której dotyczy weryfikowana informacja.

fake-news - nieprawdziwa lub częściowo nieprawdziwa wiadomość, często o charakterze sensacyjnym, publikowana w mediach z intencją wprowadzenia odbiorców w błąd w celu osiągnięcia korzyści finansowych, politycznych lub prestiżowych.

fair trade - dosł. "uczciwy handel" lub "sprawiedliwy handel": idea prowadzenia handlu międzynarodowego opartego na dialogu, przejrzystości i szacunku. Ruch *fair trade* dąży do większej równości w handlu międzynarodowym poprzez ochronę praw marginalizowanych producentów i pracowników najemnych, szczególnie w krajach tzw. globalnego Południa czy krajach rozwijających się, a więc uboższych. Jeśli dany produkt pochodzi ze sprawiedliwego handlu, oznacza to między innymi, że do jego wytworzenia nie doszło na drodze pracy przymusowej, pracy bezpłatnej (niewolnictwa, wyzysku), sztucznego zaniżania cen ani zastosowania środków szczególnie niszczących dla środowiska.

inkluzywny język - ("inkluzja" = "włączenie") to język unikający sformułowań, które mogłyby wykluczać lub obrażać pewne grupy społeczne lub powielać stereotypy i błędne informacje na ich temat. Jest to również język włączający w mówienie i pisanie grupy, które do tej pory nie były w języku - a więc również w mediach czy polityce - dostatecznie reprezentowane (np. poprzez używanie żeńskich końcówek dla reprezentowania kobiet lub zapożyczeń z języków mniejszości etnicznych dla reprezentacji ich kultury). Stosowanie języka inkluzywnego służy ochronie przed

dyskryminacją, edukowaniu, łagodzeniu napięć społecznych, normalizacji różnorodności oraz sprawianiu, aby osoby wszelkich narodowości, orientacji seksualnych, wyznań czy każdego stanu zdrowia i majątku czuły się bezpieczne w społeczeństwie.

kokreacja - tworzenie czegoś, np. produktu, usługi, procedury lub prawa, wspólnie z odbiorcami, użytkownikami lub osobami, których dana rzecz będzie dotyczyła czy będą odczuwać jej skutki. Na przykład: udział osób bezrobotnych w tworzeniu programów aktywizacji zawodowej, udział dzieci w projektowaniu placu zabaw etc. Kokreacja ma na celu przede wszystkim sprawienie, że produkt, usługa czy procedura nie będą "martwe", tj. niestosowane, bezużyteczne czy skrajnie niepopularne. Idzie za tym spadek kosztów, uzyskanie zadowolenia, solidarności, zgody i poczucia sprawstwa.

kompetencje społeczne - kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Podstawowe umiejętności w zakresie tej kompetencji obejmują zdolność do konstruktywnego porozumiewania się w różnych środowiskach, wykazywania się tolerancją, wyrażania i rozumienia różnych punktów widzenia, negocjowania połączonego ze zdolnością tworzenia klimatu zaufania, a także zdolność do empatii.

kompetencje obywatelskie - rozumiane jako wiedza, umiejętności warunkujące pełne uczestnictwo w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczuwanie się do aktywnego i demokratycznego zaangażowania. Kompetencje obywatelskie opierają się na znajomości pojęć demokracji, sprawiedliwości, równości, obywatelstwa i praw obywatelskich oraz obejmują zdolność do efektywnego zaangażowania, wraz z innymi ludźmi, w działania publiczne, wykazywania solidarności i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami.

LGBT+ - skrótowiec powstały od pierwszych liter angielskich słów "lesbian", "gay", "bisexual" i "transgender", czyli "lesbijk/lesbijski", "gej/gejowski", "biseksualny" i "transpłciowy". Skrótowiec ten stosuje się w przypadkach, gdy chce się zawrzeć w zdaniu odniesienie do całej grupy osób nieheteroseksualnych i niecisplciowych (np. "społeczność LGBT+", "problemy osób LGBT+", "słynni ludzie LGBT+ w historii Anglii" itp.). Osoby nieheteroseksualne to takie, które czują pociąg seksualny do osób własnej płci lub osób więcej niż jednej płci czy niezależnie od płci. Osoby niecisplciowe to takie, które utożsamiają same siebie z inną płcią niż płć, która została dla nich określona, gdy były noworodkami (np. ich tożsamość jest męska, mimo iż po urodzeniu zostali uznani za dziewczynki i mogli/mogą mieć całkowicie lub częściowo żeńską anatomię lub

ew. ich tożsamość leży gdzieś pomiędzy spektrum męskie-kobiece albo poza nim). Znak “+” w skrótowcu “LGBT+” odnosi się do jeszcze innych mniejszości seksualnych i mniejszości związanych z tożsamością płciową, które z biegiem lat zaczęły zyskiwać rozpoznanie w społeczeństwie, rozpoznawać siebie jako grupę i włączać się w walkę o swoje prawa czy o stosowanie wobec nich właściwego języka. Czasem “+” jest rozwijany, często do postaci “LGBTQIA”, gdzie “Q” oznacza queer, “I” oznacza międzypłciowość (ang. “intersexual”), zaś “A” oznacza aseksualność.

nieneurotypowość - termin określający odmienne w porównaniu do większości ludzi funkcjonowanie neurologiczne, emocjonalne i poznawcze zwłaszcza osób z autyzmem, ale niekiedy również ADHD/ADD, dysleksją i im podobnymi nietypowymi wzorami rozwoju mózgu czy przetwarzania bodźców. W użyciu jest również termin “neuroróżnorodność”, który służy podkreśleniu, że nie istnieje coś takiego jak jeden standardowy mózg i ewentualne dewiacje od tego standardu, lecz raczej mamy do czynienia z bogatym spektrum sposobów funkcjonowania układu nerwowego zarówno wśród osób, które mieszczą się w aktualnych klinicznych normach, jak i tych, które otrzymały jakąś diagnozę, a wsparcie w rozwoju swojego potencjału czy znalezieniu właściwej ścieżki kariery należy się każdemu. Zaburzenia psychiczne i niepełnosprawność intelektualna zazwyczaj nie są wciągane pod pojęciowy parasol nieneurotypowości, ale gdzieś tam widać tendencję w kierunku zmiany tej praktyki.

partycypacja - aktywne uczestnictwo obywateli i obywaterek w podejmowaniu decyzji, które mają bezpośredni związek z funkcjonowaniem społeczności, których są członkami. W głównej mierze jest to ich czynny udział w procesach zainicjowania oraz spełniania funkcji zgodnie z przeznaczeniem grup obywatelskich i pozarządowych organizacji. Ze względu na typ relacji wyróżniamy dwa rodzaje partycypacji: wspólnotową (horyzontalną), która obejmuje współdziałanie różniących się między sobą grup społecznych dotyczące jednego wspólnego przedsięwzięcia (np. działalność w stowarzyszeniach, kołach, związkach) oraz obywatelską (wertykalną), która jest oparta na włączeniu obywateli w działania, których inicjatorami są władze publiczne. Działania z zakresu partycypacji obywatelskiej obejmują: aktywność publiczną wychodzącą ze strony obywateli (petycje, skargi, edukacja publiczna), włączenie do uczestnictwa członków społeczeństwa (np. referendum, konsultacje społeczne), udział w wyborze przedstawicieli władzy, obligatoryjne postawy wynikające z przepisów prawa.

samorzecznik/samorzeczniczka - z ang. “self-advocate”: osoba, która angażuje się w aktywizm na rzecz grupy, do której sama należy lub na rzecz sprawy, która jej bezpośrednio dotyczy, np. osoba niewidoma zaangażowana w kampanię promocyjną petycji domagającej się od szkół i uczelni, aby nie posługiwały się takimi formami komunikacji, które można tylko zobaczyć (np. kartkami na

drzwiach). Edukacja lub wywieranie presji prowadzone przez samorzeczników i samorzeczniczki mają walor odnoszenia się do konkretnego doświadczenia życiowego.

stygmatyzacja - zjawisko społeczne polegające na zbiorowym (ale niekoniecznie wyrażanym wprost) wyodrębnieniu kogoś jako gorszego ze względu na odmienną od większości czy przynależność do grupy nieposiadającej realnie statusu równego reszcie społeczeństwa. Przykłady stygmatyzacji mogą być bardzo różne, od niezapraszania jękającego się kolegi na imprezy aż po ignorowanie źle ubranej brudnej kobiety z nieznaną przyczyną leżącej w parku na ziemi. Słowo pochodzi od greckiego pojęcia *πιῆνα* lub tatuazu, którym naznaczano przestępców, niewolników lub zdrajców tak, aby było to dla każdego widoczne. Stygmatyzacja prowadzi więc do obiektywnego wykluczenia (np. gorszego dostępu do dóbr i usług), jak i do subiektywnego poczucia niższości u stygmatyzowanej osoby, a przez to niekiedy do samowykluczenia.

upcycling - forma przetwarzania wtórnego odpadów, w wyniku którego powstają wyroby o wartości wyższej. W przypadku upcyclingu nie tylko segregujemy odpady i zmniejszamy ich ilość poprzez ponowne wykorzystanie i wytworzenie nowego produktu lub tworzywa, ale wartość wyprodukowanych produktów jest wyższa niż przed przetworzeniem. Przykład: paski do spodni i muchy do koszul wytworzone z pasów bezpieczeństwa ze złomowanych pojazdów.

współuzależnienie - jest to sytuacja, w której dana osoba przestaje funkcjonować optymalnie, ponieważ jakaś jej osoba bardzo bliska (zazwyczaj dotyczy to partnerów życiowych) popadła w uzależnienie. Współuzależnienie może objawiać się niemożnością rozluźnienia lub zerwania relacji, aby zadbać o siebie czy innych członków rodziny, tuszowaniem negatywnych skutków czyjegoś uzależnienia, organizowaniem własnego życia wokół nałogu drugiej osoby (np. ciągłym organizowaniem pieniędzy na hazard lub narkotyki czy wyręczaniem osoby uzależnionej w większości obowiązków). Często bywa tak, że współuzależnienie opóźnia znalezienie realnej pomocy.

10. Literatura

1. Bacía E, Makowski G, *Kształtowanie kompetencji społecznych i obywatelskich przez organizacje pozarządowe w Polsce*, Warszawa 2015
2. Bacía E, Pazderski F, Żmijewska-Kwiręg S, *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju, Raport z badań*”, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2015
3. Czapiński J, Panek T (red.), *Diagnoza społeczna 2015 i jakość życia Polaków*, , Warszawa 2015: Rada Monitoringu Społecznego.
4. Dobrzański M, *Zarządzanie finansami i fundraising*, w: *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ, Kraków 2016, s. 150 - 155.
5. Gierszewski D, *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017
6. Kordasiewicz A, Sadura P (red.), *Edukacja obywatelska w działaniu* , Scholar, Warszawa 2013
7. *Edukacja obywatelska jest sercem demokracji*:
<http://civispolonus.org.pl/obszary-dzialan/edukacja-obywatelska-i-jej-wyzwania/> (data dostępu: 20.11.2021).
8. *Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy*, Departament ds. Edukacji, Rada Europy, 2013, ss.7-8:
http://bc.ore.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=707&from=&dirids=1&ver_id=&lp=2&Ql=4395B0F6DA8DEA086AC5EA5E5979047D-1 (data dostępu: 8.11.2021).
9. Raport Ewaluacyjny. Procesy konsultacji społecznych w Krakowie w okresie od października 2018 do października 2020:
<https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/300602/karta> (data dostępu 22.11.2021).
10. *Rekomendacje trzech Kongresów Praw Obywatelskich organizowanych przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich*:
https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Rekomendacje_Kongresow_Praw_Obywatelskich_0.pdf (data dostępu: 09.11.2021)

11. Społeczeństwo obywatelskie w Krakowie - raport z badania. Opracowanie wykonane przez Fundację Socjometr Laboratorium Rozwiązań Społecznych na zlecenie Wydziału Polityki Społecznej i Zdrowia Urzędu Miasta Krakowa http://obywatelski.krakow.pl/start/244609,artykul,dobre_praktyki_i_ciekawe_publicacje.html
12. Strategia Rozwoju Krakowa. Tu chcę żyć. Kraków 2030. https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=167&sub_dok_id=167&sub=uchwala&query=id%3D23155%26typ%3Du
13. Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2018/C 189/01): [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=en) (data dostępu: 23.11.2021).

Program został opracowany przez firmę Swarmcheck w listopadzie 2021.

